ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Μετάφραση και Διερμηνεία

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της ΓΕΡΟΣΤΑΘΗ Δήμητρας
(Α.Μ. 201520103)

Διαπολιτισμικές διαφορές στη μετάφραση του μυθιστορήματος *Naked Lunch* του William S. Burroughs στην Ελληνική

Επιβλέπουσες:

1. Φρειδερίκη Μπατσαλιά, Καθηγήτρια, ΕΚΠΑ
2. Ελένη Σελλά, Καθηγήτρια, ΕΚΠΑ
3. Δρ Θέμις Κανικλίδου

Αθήνα, Μάιος 2018

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών
Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
ΠΜΣ «Μετάφραση και Διερμηνεία»

Ονοματεπώνυμο: Γεροστάθη Δήμητρα

Αριθμός μητρώου: 201520103

Γνωστικό αντικείμενο:
Η σημασία των διαπολιτισμικών διαφορών κατά την μετάφραση

Επόπτης/ες:

1. Φρειδερίκη Μπατσαλιά, Καθηγήτρια, ΕΚΠΑ
2. Ελένη Σελλά, Καθηγήτρια, ΕΚΠΑ
3. Δρ Θέμις Κανικλίδου

Τίτλος: Οι διαπολιτισμικές διαφορές στη μετάφραση του μυθιστορήματος *Naked Lunch* στην Ελληνική

Αριθμός λέξεων: 26.012

Ημερομηνία κατάθεσης: 23/5/2018

Δήλωση: Με την υποβολή της παρούσας και τη συμπλήρωση του ανωτέρω πίνακα, βεβαιώ ότι έχω αναγνώσει και κατανοήσει τις πολιτικές και τους κανονισμούς του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ) σχετικά με την αξιολόγηση των εργασιών και τα ακαδημαϊκά παραπτώματα.

Ημερομηνία **Υπογραφή**

Πίνακας Περιεχομένων

1. Εισαγωγή 4

2. Θεωρητικό Πλαίσιο 6
2.1 Ορισμοί 6
2.1.1 Ορισμός του πολιτισμού 6
2.1.2 Μοντέλα για τον πολιτισμό και τα πολιτισμικά στοιχεία 8
2.1.3 Ορισμός του πολιτισμικού στοιχείου 11
2.1.4 Μοντέλα διαπολιτισμικών διαφορών 13
2.1.5 Κριτήρια ταξινόμησης 16
2.2 Η πολιτισμική διάσταση σε προς μετάφραση λογοτεχνικά κείμενα 17
2.2.1 Πρώιμες θεωρήσεις που περιλαμβάνουν τον πολιτισμικό παράγοντα 19
2.2.2 Σύγχρονες θεωρήσεις για την πολιτισμική διάσταση σε λογοτεχνικά κείμενα 25
2.3 Σύνθεση 37

3. Εμπειρικό Μέρος 39
3.1 Παρουσίαση πρωτοτύπου και μεταφρασμάτων 39
3.1.1 Βιογραφία του William S. Burroughs και το έργο Naked Lunch 39
3.1.2 Παρουσίαση μεταφρασμάτων 40
3.2 Ανάλυση και σχολιασμός πρωτοτύπου και μεταφρασμάτων 42
3.2.1 Πολιτισμικές διαφορές ως προς το περιβάλλον 43
3.2.2 Πολιτισμικές διαφορές ως προς τη συμπεριφορά 48
3.2.3 Πολιτισμικές διαφορές ως προς τις στρατηγικές 52
3.2.4 Πολιτισμικές διαφορές ως προς τις αξίες 56
3.2.5 Πολιτισμικές διαφορές ως προς τις πεποιθήσεις 59
3.2.6 Πολιτισμικές διαφορές ως προς την ταυτότητα 63
3.3 Σύνθεση 68

4. Συμπεράσματα 72

5. Πηγές και βιβλιογραφία 75

6. Γλωσσάριο 79

1. Εισαγωγή

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία πραγματεύεται τις πολιτισμικές διαφορές μεταξύ ελληνικού και αμερικανικού πολιτισμού, όπως παρουσιάζονται στο μυθιστόρημα William S. Burroughs (2015) *Naked Lunch*: *The Restored Text.* London: Penguin Group και στα μεταφράσματα Γουίλιαμ Μπάροουζ (2004) *Γυμνό Γεύμα.* Μτφ: Γιώργος Γούτας. Αθήνα: Απόπειρα και Ουίλιαμ Μπάροουζ (2010) *Γυμνό Γεύμα: Το αποκατεστημένο κείμενο*. Μτφ: Γιώργος Μπέτσος, Αθήνα: Τόπος. Το συγκεκριμένο αυτό πρωτότυπο επιλέχθηκε λόγω της πληθώρας πολιτισμικών στοιχείων που περιέχει ώστε να ερευνηθούν ενδεχόμενα μεταφραστικά προβλήματα από την απόκλιση των πολιτισμικών στοιχείων και την αντιμετώπισή τους από τους δύο μεταφραστές, καθώς το πρωτότυπο συντάχθηκε σε μια ιδιαίτερη χρονική περίοδο μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπου οι περισσότερες χώρες βρίσκονταν σε μια περίοδο ανακατάταξης. Πολλά αποσπάσματα του πρωτοτύπου αναδεικνύουν τις αποκλίσεις του ελληνικού και του αμερικανικού πολιτισμού τη δεδομένη τουλάχιστον χρονική περίοδο μέσα από γλωσσικά στοιχεία που εμφανίζονται τόσο στο γραμματικό όσο και στο λεξιλογικό επίπεδο.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο στηρίζεται η ανάλυση στο εμπειρικό μέρος. Στα πρώτα κεφάλαια γίνεται μια προσπάθεια ανασκόπησης του ορισμού του πολιτισμού και των προσεγγίσεών του, των πολιτισμικών στοιχείων και στα τελευταία κεφάλαια, με βάση τις κατωτέρω θεωρήσεις για τον πολιτισμό, προτείνεται ένα μοντέλο ταξινόμησης των πολιτισμικών διαφορών με βάση τη θεώρηση του Katan. Επίσης, αναλύονται οι προσεγγίσεις της μετάφρασης με πολιτισμική διάσταση στις οποίες θα στηριχθεί η έρευνα των πολιτισμικών διαφορών. Αφού παρουσιάζονται οι πρώιμες θεωρήσεις που εντάσσουν τον πολιτισμό ως παράγοντα στη μεταφραστική διαδικασία και πράξη, το θεωρητικό πλαίσιο ολοκληρώνεται με την περιγραφή πολιτισμικών θεωρήσεων για τη μετάφραση και την απόπειρα εφαρμογής τους σε πρακτικό επίπεδο.

Το εμπειρικό μέρος απαρτίζεται από την παρουσίαση του μυθιστορήματος και των μεταφρασμάτων, δηλαδή αναφορές στη ζωή και το έργο του συγγραφέα του πρωτοτύπου και σημαντικές πληροφορίες για τα μεταφράσματα. Έπειτα, ακολουθεί η κατάταξη των μεταφραστικών ενοτήτων που παρουσιάζουν πολιτισμικές διαφορές με βάση το μοντέλο για τα λογικά επίπεδα του πολιτισμού του Katan (Katan, 1999: 45-52). Επιχειρείται, ακολούθως, ο εντοπισμός των μεταφραστικών στρατηγικών που υιοθετούνται στα μεταφράσματα, ήτοι η επιλογή της ξενοποίησης ή της οικειοποίησης, σύμφωνα με τη θεώρηση του Venuti (Venuti, 1995: 19-20) και στη συνέχεια η καταγραφή μεταφραστικών τεχνικών, όπως τις ονομάζει ο Newmark (Newmark, 1988: 81-92), για την αντιμετώπιση των πολιτισμικών διαφορών στη μετάφραση.

Τέλος, ακολουθούν συμπεράσματα που προκύπτουν από τον συνδυασμό του θεωρητικού πλαισίου και του εμπειρικού μέρος της εργασίας, ενώ μετά τις βιβλιογραφικές αναφορές παρέχεται ένα γλωσσάριο όρων που προκύπτουν από τις μεταφραστικές ενότητες που αναλύονται, όπου εμφανίζονται οι όροι του πρωτοτύπου και οι αποδόσεις τους στην Ελληνική από τους δύο μεταφραστές.

2. Θεωρητικό Πλαίσιο

2.1 Ορισμοί

Το παρόν κεφάλαιο παραθέτει ορισμούς για τον πολιτισμό, το πολιτισμικό στοιχείο και τον τρόπο με τον οποίον προκύπτουν οι πολιτισμικές διαφορές μέσα από τα ακόλουθα μοντέλα. Αφού οριστεί ο πολιτισμός, αναλυθούν τα μοντέλα για τα πολιτισμικά στοιχεία και τις πολιτισμικές διαφορές των Hall, Hofstede, Trompenaars, Katan και Newmark, επιχειρείται η πρόταση κριτηρίων ταξινόμησης των πολιτισμικών στοιχείων και διαφορών, όπως θα εφαρμοστούν στο εμπειρικό μέρος της εργασίας.

2.1.1 Ορισμός του πολιτισμού

Οι άνθρωποι γνωρίζουν εγγενώς τι είναι πολιτισμός και σε ποιον πολιτισμό ανήκουν, αλλά ο ορισμός της λέξης πολιτισμός έχει δυσκολέψει αρκετά τους επιστήμονες. Ο πρώτος ορισμός του πολιτισμού καταγράφεται το 1871 από τον Edward Burnett Tylor, όπου ο πολιτισμός ορίζεται ως «σύνολο που περιλαμβάνει τις γνώσεις, τις πεποιθήσεις, την τέχνη, την ηθική, το δίκαιο, τα έθιμα και οποιεσδήποτε άλλες ικανότητες και συνήθειες αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος μιας κοινωνίας» (Katan, 1999: 16). Μέχρι το 1952, οι Kroeber και Klockhohn είχαν καταγράψει 164 ορισμούς (Katan, 1999: 16). Αρχικά, ο ορισμός του πολιτισμού φαινόταν κάτι απλό, αφού αναφερόταν αποκλειστικά στο ανθρωπιστικό ιδεώδες του πολιτισμού σε μια αναπτυγμένη κοινωνία (το εκπαιδευτικό σύστημα, οι τέχνες, η αρχιτεκτονική), ενώ αργότερα εμφανίστηκε ένας δεύτερος ορισμός, ο οποίος περιλάμβανε τον τρόπο ζωής των ανθρώπων (Munday, 2008: 74). Με την ανάπτυξη της κοινωνιολογίας και των πολιτισμικών σπουδών, προέκυψε ένας τρίτος ορισμός σχετικός με τις εξουσίες στην κοινωνία ή την ιδεολογία, κάτι που μας ωθεί να συμπεράνουμε ότι ανάλογα με τον επιστημονικό προσανατολισμό, ο ορισμός του πολιτισμού διαμορφώνεται από διαφορετικούς παράγοντες (Munday, 2008: 74).

Ο Katan παραθέτει τέσσερις προσεγγίσεις για τη μελέτη και τον ορισμό του πολιτισμού: τη συμπεριφοριστική, τη λειτουργική, τη γνωσιακή και τη δυναμική (Katan, 1999: 18). Η συμπεριφοριστική προσέγγιση του πολιτισμού σχετίζεται με την ανάλυση των κοινών και αποδεκτών ή μη συμπεριφορών μιας κοινωνίας (Katan, 1999: 18-19). Η λειτουργική προσέγγιση περιγράφει τον πολιτισμό μελετώντας τους κανόνες που οδηγούν σε δεδομένες συμπεριφορές

(Katan, 1999: 19). Από την άλλη, η γνωσιακή προσέγγιση προσπαθεί να περιγράψει ενδότερες, νοητικές διεργασίες, τρόπους αντίληψης και συσχετισμών και συνεπώς ερμηνείας των γεγονότων από τους ανθρώπους (Katan, 1999: 19-20). Ακόμη, η δυναμική προσέγγιση συνδυάζει στοιχεία των παραπάνω προσεγγίσεων, όπου ο πολιτισμός γίνεται αντιληπτός ως μια δυναμική διαδικασία, που διαμορφώνεται από νοητικές διεργασίες και την εξωτερική πραγματικότητα (Katan, 1999: 21).

Όσον αφορά τη σχέση του πολιτισμού και της γλώσσας, οι απόψεις διίστανται. Άλλοι θεωρούν τη γλώσσα και τον πολιτισμό ξεχωριστές οντότητες, ενώ άλλοι αντιλαμβάνονται τη γλώσσα ως μέρος του πολιτισμού. Όσοι αντιλαμβάνονται τη γλώσσα και τον πολιτισμό ως ξεχωριστά στοιχεία θεωρούν τη μετάφραση ως απλή διαδικασία κωδικοποίησης και αποκωδικοποίησης από τη γλώσσα-πηγή στη γλώσσα-στόχο, όπου ο πολιτισμός και οι πολιτισμικές διαφορές μεταφέρονται στη γλώσσα χωρίς καμία σημαντική απώλεια (Munday. 2008: 75). Άλλοι θεωρητικοί της μετάφρασης, όπως ο Nida, θεωρούν ότι η σημασία δε μεταφέρεται από τη γλώσσα, αλλά αναλύεται στα πλαίσια του πολιτισμού των αναγνωστών (Nida, 2002: 29). Ο Newmark επίσης υποστηρίζει ότι ο πολιτισμός και η γλώσσα συνιστούν ξεχωριστές οντότητες, γιατί αν ταυτίζονταν η γλώσσα και ο πολιτισμός η μετάφραση θα ήταν αδύνατη χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η γλώσσα δεν περιέχει πολιτισμικά στοιχεία τόσο στο επίπεδο στο γραμματικό όσο και στο λεξιλογικό επίπεδο (Newmark, 1988: 95). Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας, θα δούμε τον τρόπο με τον οποίο πράγματι τα πολιτισμικά στοιχεία εμφανίζονται στη γλώσσα τόσο στο γραμματικό όσο και στο λεξιλογικό επίπεδο.

Από τους παραπάνω ορισμούς, φαίνεται δύσκολο να οριστεί η έννοια του πολιτισμού καθαυτή, ενώ δε φαίνεται να εντοπίζεται μια καθολική προσέγγιση για την περιγραφή του, καθώς όπως είδαμε ο ορισμός του πολιτισμού επηρεάζεται πολλές φορές από την προσέγγιση του εκάστοτε επιστημονικού κλάδου. Ιδιαίτερα, στην περίπτωση της μετάφρασης λόγω της ανάγκης για μελέτη του πολιτισμού υπό το γλωσσικό πρίσμα, οι παραπάνω ορισμοί του πολιτισμού δεν προσφέρουν σαφή κριτήρια στο ερευνητικό πλαίσιο, καθώς δε φαίνεται να περιλαμβάνουν τη γλώσσα ως μέσο εντοπισμού πολιτισμικών στοιχείων. Οι παραπάνω ορισμοί φαίνονται αρκετά αόριστοι για τον προσδιορισμό της έννοιας του πολιτισμού και γι' αυτό θα ήταν χρησιμότερο να προσεγγίσουμε τον πολιτισμό σύμφωνα με συγκεκριμένα στοιχεία τα οποία παρουσιάζει (πολιτισμικά στοιχεία) και έτσι θα μπορέσουμε να εντοπίσουμε πολιτισμικά στοιχεία όπως παρουσιάζονται έκδηλα ή άδηλα στη γλώσσα.

2.1.2 Μοντέλα για τον πολιτισμό και τα πολιτισμικά στοιχεία

Έχουν καταρτιστεί διαφορετικά μοντέλα με τα οποία μπορεί να προσδιοριστεί ο πολιτισμός και τα πολιτισμικά στοιχεία. Ο Trompenaars μελετάει τον πολιτισμό με βάση τρία επίπεδα ή στρώματα: το εξωτερικό, το μέσο και το κεντρικό επίπεδο (Trompenaars, 1993: 21-23). Το εξωτερικό επίπεδο είναι το πιο επιφανές σε κάθε πολιτισμό, περιλαμβάνει τα αγαθά και τα προϊόντα, τη διάρθρωση των θεσμικών οργάνων, όπως το σύστημα δικαίου και της γραφειοκρατίας (Trompenaars, 1993: 21). Το μέσο επίπεδο περιλαμβάνει και καθορίζει τις νόρμες και τις αξίες μιας κοινωνίας, όπου οι νόρμες σχετίζονται με τους κοινωνικούς κανόνες συμπεριφοράς, ενώ οι αξίες σχετίζονται με ιδεώδη και προσδοκίες, τα οποία μπορεί να μην πραγματώνονται ποτέ (Trompenaars, 1993: 21-22). Τέλος, το κεντρικό επίπεδο δεν είναι φανερό, πρόκειται για το επίκεντρο του πολιτισμού και περιλαμβάνει πυρηνικές πεποιθήσεις για τη ζωή, οι οποίες μεταβιβάζονται υποσυνείδητα από γενιά σε γενιά. Οι πυρηνικές πεποιθήσεις δε συνδέονται απαραίτητα με το παρόν αλλά με μακροχρόνια εδραιωμένες αντιδράσεις επιβίωσης προς το περιβάλλον (Trompenaars, 1993: 23).

Ένα παρόμοιο μοντέλο με του Trompenaars παρουσιάζει ο Hofstede στο οποίο παρομοιάζει μεταφορικά τον πολιτισμό με τα στρώματα ενός κρεμμυδιού, αφού άλλα πολιτισμικά στοιχεία εμφανίζονται κοντά στην επιφάνεια και αλλά πολιτισμικά στοιχεία απαντούν ενδότερα και έτσι χωρίζει τον πολιτισμό σε δύο επίπεδα: πρακτικές και αξίες (Hofstede, 1991: 7-9). Κατηγοριοποιεί τα σύμβολα, τους ήρωες και τις τελετουργίες στα πλαίσια των πρακτικών ενός πολιτισμού, ενώ τις αξίες τις τοποθετεί στο επίκεντρο του πολιτισμού (Hofstede, 1991: 8). Πιο συγκεκριμένα, στο επίπεδο των πρακτικών, τα σύμβολα αντιπροσωπεύουν το πρώτο επίπεδό τους και σχετίζονται με σημειωτικά στοιχεία μιας συγκεκριμένης ομάδας, όπως οι λέξεις, οι εκφράσεις, οι εικόνες, τα αντικείμενα, το ντύσιμο κ.ο.κ. Ο Hofstede τα τοποθετεί στο εξωτερικό επίπεδο της κοινωνίας, καθώς αλλάζουν εύκολα (Hofstede, 1991: 8). Στο ενδότερο επίπεδο βρίσκονται οι ήρωες, είτε φανταστικοί είτε πραγματικοί. Με την εφεύρεση της τηλεόρασης και του κινηματογράφου, η απεικόνιση των υπερηρώων φαίνεται να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προβολή πολιτισμικά διαφοροποιημένων προτύπων (Hofstede, 1991: 8). Ακόμη, στην κατηγορία των πρακτικών στο μοντέλο του Hofstede εντοπίζουμε τις τελετουργίες, τεχνικά περιττές τελετουργίες, οι οποίες όμως θεωρούνται κοινωνικά απαραίτητες (Hofstede, 1991: 9). Οι τελετουργίες υφίστανται σε όλες τις μορφές επικοινωνίας και μπορεί να μη γίνονται ενσυνείδητα αντιληπτές, αλλά πραγματώνονται και συμβάλλουν στις επιτυχημένες πράξεις επικοινωνίας (Hofstede, 1991: 9).

Αν και προηγείται χρονολογικά των θεωρήσεων των Trompenaars και Hofstede, ένα ακόμη σημαντικό μοντέλο για τον πολιτισμό, η θεωρία του Παγόβουνου, αναπτύχθηκε το 1950 και

προτάθηκε από τον Hall (Katan, 1999: 29), ενώ χρησιμοποιήθηκε εκτεταμένα για την περιγραφή του και με βάση αυτό το μοντέλο επηρεάστηκαν έντονα οι θεωρήσεις όπως του Katan και του Newmark που θα παρουσιαστούν παρακάτω. Παρομοιάζει τον πολιτισμό με ένα παγόβουνο για να εξηγήσει τα διαφορετικά στρώματα του πολιτισμού. Ο πολιτισμός που περιλαμβάνει τις σκέψεις, την επικοινωνία, τις δράσεις, τα έθιμα, τις πεποιθήσεις, τις αξίες κλπ. είναι ένα παγόβουνο, το οποίο αποτελείται από ένα μικρό ορατό μέρος και ένα πολύ μεγαλύτερο κάτω από την επιφάνεια (Katan, 1999: 29). Το εξωτερικό μέρος, η κορυφή, που θεωρείται το συνειδητό μέρος του πολιτισμού, είναι ό,τι μπορούμε να δούμε. Στην κορυφή του παγόβουνου βρίσκονται οι συμπεριφορές, τα αντικείμενα, οι θεσμοί που χαρακτηρίζουν τον πολιτισμό. Οδηγούν στις θεμελιώδεις παραδοχές για τον κόσμο και την ανθρωπότητα και εντοπίζονται στην «κορυφή» του παγόβουνου (Katan, 1999: 29-30) . Αντίθετα, αυτά που βρίσκονται κάτω από την επιφάνεια του παγόβουνου είναι κρυμμένα και περιλαμβάνουν στοιχεία, όπως αξίες, πρότυπα σκέψης, τον ορισμό της αμαρτίας, την έννοια της δικαιοσύνης, την ηθική, τον ορισμό της παράνοιας, προσεγγίσεις στην επίλυση προβλημάτων και την προσέγγιση των διαπροσωπικών σχέσεων (Hanley, 1999: 9-12).

Αργότερα ο Hall, επεκτείνοντας τη θεωρία του Παγόβουνου, ανέπτυξε τη θεωρία της τριάδας του πολιτισμού, όπου ο πολιτισμός και η επικοινωνία κατατάσσονται σε τρία επίπεδα: τον τεχνικό πολιτισμό, τον επίσημο πολιτισμό και τον ανεπίσημο ή ασυνείδητο πολιτισμό (Katan, 1999: 30). Αναλυτικότερα, ο τεχνικός πολιτισμός αφορά την επικοινωνία στο επίπεδο της επιστήμης, όπου μπορεί να μετρηθεί με ακρίβεια και έχει συγκεκριμένη σημασία, είναι επιστημονικός, μπορεί να αναλυθεί και να διδαχθεί από οποιονδήποτε ειδικό του τομέα (Katan, 1999: 30-31). Ο επίσημος πολιτισμός είναι το δεύτερο επίπεδο του Hall και δεν είναι αντικειμενικός, όπως η επιστήμη και το πρώτο επίπεδο του τεχνικού πολιτισμού, αλλά αφορά αποδεκτές συμβάσεις και επίσης διδάσκεται. Πρόκειται για τις παραδόσεις, τους κανονισμούς, τις διαδικασίες μιας κοινωνίας κοκ. Σε γενικές γραμμές δε συνειδητοποιούμε άμεσα τις εν λόγω κοινωνικές συμβάσεις, αν και όταν παραβιάζονται γίνονται αντιληπτές (Katan, 1999: 31-32). Στο τελευταίο επίπεδο, συναντάται ο ανεπίσημος πολιτισμός, με την έννοια ότι δεν υπάρχουν αυτούσιοι κανόνες για το τρίτο αυτό επίπεδο, ενώ δε διδάσκεται ούτε μαθαίνεται. Σχετίζεται με στοιχεία του πολιτισμού που αποκτώνται ασυνείδητα και αφορούν τις συναισθηματικές αντιδράσεις των ανθρώπων σε καταστάσεις, προερχόμενες από το βαθύτερο ασυνείδητο (Katan, 1999: 32-33).

Οι παραπάνω ορισμοί και ταξινομήσεις για τα στοιχεία του πολιτισμού υπήρξαν σημαντικοί για τη θεωρία του πολιτισμού και περιέχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά με μικρές παραλλαγές ή προσθήκες για τα πολιτισμικά στοιχεία. Μολαταύτα, σε πρακτικό επίπεδο θα ήταν δύσκολο για τον εντοπισμό πολιτισμικών στοιχείων σ' ένα κείμενο να εφαρμοστεί κάποια από τις εν λόγω θεωρήσεις, καθώς δεν περιγράφουν αναλυτικά και με απτά παραδείγματα πώς εντοπίζονται τα

πολιτισμικά στοιχεία στην πράξη. Το κενό που παρουσιάζουν αυτές οι θεωρήσεις για την πρακτική εφαρμογή και ιδίως στο πεδίο της μετάφρασης θα έρθουν να καλύψουν οι θεωρήσεις του Newmark και του Katan που θα αναλυθούν παρακάτω.

2.1.3 Ορισμός του πολιτισμικού στοιχείου

Κάποια μοντέλα για τον πολιτισμό έχουν παρουσιάσει οι δύο θεωρητικοί της μετάφρασης, ο Newmark και ο Katan. Τα μοντέλα φαίνονται αναλυτικότερα και πληρέστερα σε σχέση με τα μοντέλα που παρουσιάστηκαν παραπάνω, ενώ είναι ευκολότερο να εφαρμοστούν σε μελέτες εντοπισμού πολιτισμικών στοιχείων και διαφορών στη μετάφραση.

Αφού αναφερθεί επιγραμματικά το μοντέλο του Newmark, θα προχωρήσουμε στην περιγραφή του μοντέλου του Katan, το οποίο επηρεάστηκε από το μοντέλο του Newmark, αλλά αναλύει με πληρέστερο τρόπο τα πολιτισμικά στοιχεία και τον τρόπο με τον οποίο τα στοιχεία αυτά ενδέχεται να διαφέρουν σε κάθε πολιτισμό και να δημιουργούνται οι πολιτισμικές διαφορές.
Ο Newmark εντοπίζει στοιχεία του πολιτισμού σε πέντε βασικά επίπεδα (Newmark, 1988: 95). Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη βασική κατηγορία ορίζεται ως οικολογία και περιλαμβάνει τη χλωρίδα, την πανίδα, τους ανέμους, τις πεδιάδες, τους λόφους, δηλαδή γεωγραφικά χαρακτηριστικά του χώρου στον οποίον εντάσσεται ο πολιτισμός (Newmark, 1988: 96). Στο δεύτερο επίπεδο βρίσκεται ο υλικός πολιτισμός (αγαθά), όπως το φαγητό, η ένδυση, τα σπίτια και οι πόλεις, τα μέσα μεταφοράς (Newmark. 1988: 97-98). Το τρίτο επίπεδο σχετίζεται με τον ονομαζόμενο κοινωνικό πολιτισμό, δηλαδή την εργασία και την ψυχαγωγία (Newmark, 1988: 98-99). Το τέταρτο επίπεδο περιλαμβάνει θεσμούς, έθιμα, δραστηριότητες, διαδικασίες και ιδέες. Στο εν λόγω επίπεδο εντάσσονται οι πολιτικοί και διοικητικοί οργανισμοί, η θρησκεία και οι τέχνες (Newmark, 1988:99-102), ενώ στο πέμπτο επίπεδο εντοπίζει τις κινήσεις και τις συνήθειες (Newmark, 1988: 102).

Επεκτείνοντας το μοντέλο του Newmark για τα στοιχεία του πολιτισμού, ο Katan αναφέρεται στα επίπεδα του πολιτισμού, μέσα από τα οποία προκύπτουν τα πολιτισμικά στοιχεία, καθώς και οι πολιτισμικές διαφορές. Ο πολιτισμός διακρίνεται στα λεγόμενα έξι λογικά επίπεδα: το περιβάλλον, τη συμπεριφορά, τις ικανότητες/στρατηγικές/δεξιότητες, τις αξίες, τις πεποιθήσεις και την ταυτότητα (Katan, 1999: 45). Το περιβάλλον περιλαμβάνει το φυσικό περιβάλλον (γεωγραφικά χαρακτηριστικά) τα οποία στο παρελθόν δημιουργούσαν και πολιτισμικά εμπόδια, λόγω του γεωγραφικού αποκλεισμού με άλλους πολιτισμούς (Katan, 1999: 45-47). Το πολιτικό περιβάλλον αποτελεί επίσης σημαντικό στοιχείο ενός πολιτισμού και σχετίζεται με τη σημασία κατοχής μιας γεωγραφικής έκτασης στην οποία εκτείνεται ένας πολιτισμός (Katan, 1999: 47). Παρόμοια με το φυσικό περιβάλλον, το κλίμα επηρεάζει σημαντικά τον πολιτισμό, ενώ η σημασία του προσδιορίζεται έντονα από τον κάθε πολιτισμό και δε γίνεται αντιληπτό με τον ίδιο τρόπο (Katan, 1999: 47-48). Ο χώρος φαίνεται ταυτόχρονα σημαντικός για τους διαφορετικούς πολιτισμούς, υπό την έννοια ότι η ανάγκη για μεγαλύτερο ή μικρότερο χώρο-απόσταση συνιστά πολιτισμικό στοιχείο, ενώ ταυτόχρονα ποικίλλουν τα διαφορετικά επίπεδα αποστάσεων που διατηρούν

διαφορετικοί πολιτισμοί στο δημόσιο ή ιδιωτικό τους χώρο (Katan, 1999: 48-49). Η κτιριακή δομή είναι στοιχείο του πολιτισμού και φαίνεται ότι ανάλογα με τη μορφή και την ιδιότητα του κτιρίου, διαμορφώνονται και διαφοροποιούνται τα αισθήματα και η συμπεριφορά των ανθρώπων (Katan, 1999: 49). Ο τρόπος ένδυσης περιλαμβάνεται επίσης στην υποκατηγορία του περιβάλλοντος και εξαρτάται αρκετά από την ταυτότητα του εκάστοτε πολιτισμού (Katan, 1999: 49-51). Η διατροφή και οι αισθήσεις της γεύσης και όσφρησης υπάγονται στην ίδια κατηγορία και εξαρτώνται από το πολιτιστικό πλαίσιο (Katan, 1999: 51-52). Ακόμη, το χρονικό πλαίσιο φαίνεται σημαντικό, αφού το πέρασμα του χρόνου διαμορφώνει την ταυτότητα εκείνης της περιόδου και το πλαίσιο του εκάστοτε πολιτισμού τη δεδομένη χρονική περίοδο (Katan, 1999: 52).

Στη δεύτερη βασική κατηγορία του λογικού επιπέδου του πολιτισμού καταγράφεται η συμπεριφορά. Ως συμπεριφορά ορίζονται οι αποδεκτές ή μη πρακτικές σε κάποιον πολιτισμό, οι δράσεις και οι αντιδράσεις στις εν λόγω πρακτικές. Οι κανόνες συμπεριφοράς αλλάζουν σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα. Η συμπεριφορά σχετίζεται αρκετά και με το τρίτο επίπεδο του πολιτισμού (Katan, 1999: 52-54).

Στο τρίτο επίπεδο του πολιτισμού εντοπίζονται οι ικανότητες, οι στρατηγικές και οι δεξιότητες (Katan, 1999: 54). Το τρίτο, κατά Katan, επίπεδο του πολιτισμού συνδέεται με τη μετάδοση και την αντίληψη του εκάστοτε μηνύματος. Η πρώτη υποκατηγορία του τρίτου επιπέδου είναι ο γλωσσικός δίαυλος και το ύφος. Ο γλωσσικός δίαυλος μπορεί να χωριστεί σε γραπτό, προφορικό και μη γλωσσικό. Η επιλογή του γλωσσικού διαύλου ή μέσου εξαρτάται από διάφορες περιστάσεις, όπως το κοινό, τη σημασία και τη λειτουργία του μηνύματος, τη φυσική και κοινωνική απόσταση των συμμετεχόντων στην επικοινωνιακή πράξη κτλ. Ο πολιτισμός βέβαια φαίνεται να επηρεάζει την επιλογή του τρόπου επικοινωνίας. Επιπλέον, το ύφος αποτελεί στοιχείο του πολιτισμού (Katan, 1999: 54-56). Οι τελετουργίες συνιστούν κομμάτι του πολιτισμού, καθώς σε κάθε πολιτισμό οι επικοινωνιακές πράξεις διέπονται από συγκεκριμένους κανόνες ή δράσεις (Katan, 1999: 56). Οι κανόνες συμπεριφοράς σχετίζονται επίσης με τις στρατηγικές. Οι στρατηγικοί κανόνες μπορεί να είναι χρησιμότεροι από τους κανόνες συμπεριφοράς του δεύτερου επιπέδου, αφού μπορούν να εφαρμοστούν σε ποικίλα πλαίσια και περιλαμβάνουν μεγάλος εύρος συμπεριφορών (Katan, 1999: 56). Η στρατηγική συμπεριφορά εντοπίζεται σε υποσυνείδητο επίπεδο και εξαρτάται καθαρά από το πολιτιστικό πλαίσιο έτσι, οι στρατηγικές γίνονται διαφορετικά αντιληπτές σε κάθε πολιτισμό και εξαρτώνται από τις αξίες του ατόμου (Katan, 1999: 56-57).

Οι αξίες καταγράφονται στο τέταρτο λογικό επίπεδο του πολιτισμού, όπου οι αξίες τοποθετούνται σε διαφορετική ιεραρχία ανάλογα με τον πολιτισμό και μπορεί να διακριθούν σε ιεραρχία αξιών και ομάδα αξιών: στην ιεραρχία αξιών κάποιες αξίες επικρατούν των άλλων, ενώ η

ομάδα αξιών ορίζεται ως σύνολο αξιών που δρουν ταυτόχρονα και καθορίζουν έναν συγκεκριμένο προσανατολισμό ή αλλιώς την πολιτισμική διάσταση (Katan, 1999: 57-58).

Ως πέμπτο λογικό επίπεδο του πολιτισμού και στενά συνδεδεμένο με τις αξίες καταγράφονται οι πεποιθήσεις, οι οποίες συνιστούν τα κίνητρα και τους λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι δρουν ή όχι με έναν συγκεκριμένο τρόπο σε κάθε πολιτισμό (Katan, 1999: 58). Οι πεποιθήσεις καθορίζουν τους κανόνες συμπεριφοράς της κάθε κοινωνίας. Ακόμη, οι πεποιθήσεις συνδέονται στενά με τον πολιτισμό και επηρεάζουν τη σημασία που θέλουμε να προσδώσουμε στη γλώσσα. Η σημασία μιας λέξης ή μιας συμπεριφοράς εξαρτάται ιδιαίτερα από τις ατομικές και τις συλλογικές πεποιθήσεις του πολιτισμού στον οποίον εντάσσονται οι άνθρωποι (Katan, 1999: 59-60).

Τέλος, το τελευταίο λογικό επίπεδο του πολιτισμού είναι η ταυτότητα (Katan, 1999: 60). Ο άνθρωπος ανήκει σ' έναν δεδομένο πολιτισμό, όταν μοιράζεται τα χαρακτηριστικά του πολιτισμού σε όλα τα παραπάνω επίπεδα: το περιβάλλον, τη στρατηγική, τη συμπεριφορά και τις αξίες. Η ταυτότητα ενός πολιτισμού επηρεάζεται από γεωγραφικά, εθνικά, θρησκευτικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά. (Katan, 1999: 61).

Το μοντέλο του Katan παρουσιάζει κάποια κοινά χαρακτηριστικά με τα επίπεδα του πολιτισμού του Newmark. Είδαμε ότι και οι δύο περιλαμβάνουν το φυσικό περιβάλλον στο πρώτο επίπεδο, αν και ο Katan στο επίπεδο του περιβάλλοντος περιλαμβάνει τον υλικό πολιτισμό τον οποίον ο Newmark αναφέρει στο δεύτερο επίπεδο. Ωστόσο, το μοντέλο του Katan περιλαμβάνει μια εκτενέστερη κατηγοριοποίηση των πολιτισμικών στοιχείων σε σχέση με του Newmark η οποία θα συνέβαλε σε επιτυχέστερο εντοπισμό των πολιτισμικών στοιχείων και συνεπώς των πολιτισμικών διαφορών. Εφόσον ο πολιτισμός καθορίζεται από το περιβάλλον, τη συμπεριφορά, τις αξίες, τις πεποιθήσεις, τις στρατηγικές και την ταυτότητα που προκύπτει, διαφορετικοί άνθρωποι που ανήκουν σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια θα παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ τους.

2.1.4 Μοντέλα διαπολιτισμικών διαφορών

Πριν προχωρήσουμε στα κριτήρια ταξινόμησης των πολιτισμικών στοιχείων και των πολιτισμικών διαφορών, θα ήταν χρήσιμο να αναφερθεί ένα μοντέλο διαπολιτισμικών διαφορών που προκύπτει από τις θεωρήσεις του Hall για τον πολιτισμό, καθώς ο Hall ήταν ο μόνος που δοκίμασε να διαμορφώσει μια θεώρηση για τον προσδιορισμό των πολιτισμικών διαφορών.

Οι πολιτισμικές διαφορές παρουσιάζονται με βάση τον χρόνο, τον χώρο και το πλαίσιο. Αναλυτικότερα, ο χρόνος διακρίνεται σε μονοχρονικό και πολυχρονικό και οι πολιτισμοί, ανάλογα με τη χρήση του χρόνου και του χώρου, διακρίνονται επίσης σε μονοχρονικούς και πολυχρονικούς πολιτισμούς (Hall, 1966: 173). Στην περίπτωση των μονοχρονικών πολιτισμών, οι άνθρωποι επικεντρώνονται σε μια δραστηριότητα και αδυνατούν να διαχειριστούν περισσότερες ταυτόχρονα. Αντίθετα, στην περίπτωση των πολυχρονικών πολιτισμών, η συμμετοχή πολλών ανθρώπων ταυτόχρονα στην ίδια δραστηριότητα τους δίνει τη δυνατότητα να ασχολούνται με ποικίλες δραστηριότητες παράλληλα (Hall, 1966: 173). Σε σχέση με τον χώρο, η χρήση του θεωρείται χαρακτηριστικό του πολιτισμού, καθώς οι άνθρωποι έχουν όρια για τον προσωπικό τους χώρο, πράγμα που διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό. Μερικοί άνθρωποι χρειάζονται περισσότερο χώρο και η καταπάτηση αυτού του χώρου γίνεται αντιληπτή ως απειλή (Griffin, 1989: 60-61). Σύμφωνα με τον Hall, υπάρχουν τέσσερις ζώνες απόστασης-χώρου: η οικεία απόσταση, η προσωπική απόσταση, η κοινωνική απόσταση και η δημόσια απόσταση (Hall, 1966: 114-124). Τέλος, όσον αφορά το πλαίσιο, ο Hall διαχωρίζει τους πολιτισμούς σε χαμηλού και υψηλού πλαισίου. Οι άνθρωποι, οι ομάδες και οι πολιτισμοί έχουν διαφορετικές προτεραιότητες για το πόσες πληροφορίες (κείμενο) χρειάζονται, προκειμένου να επιτευχθεί η επικοινωνία. Το πλαίσιο σχετίζεται με τις προϋπάρχουσες πληροφορίες, τις πληροφορίες που μπορεί ήδη να γνωρίζει ένα άτομο για ένα δεδομένο θέμα, ενώ το κείμενο σχετίζεται με τη μετάδοση πληροφοριών (Hall, 1983: 61). Οι πολιτισμοί χαμηλού και υψηλού πλαισίου θέτουν σε προτεραιότητα διαφορετικά ζητήματα στις επικοινωνιακές πράξεις. Οι πολιτισμοί υψηλού πλαισίου θέτουν σε προτεραιότητα το πλαίσιο, τις σχέσεις και τα συναισθήματα, έμμεσους τρόπους επικοινωνίας, την ευελιξία, την εμφάνιση, τις περιστάσεις και τις πολυχρονικές διαστάσεις ως προς τη διαχείριση του χρόνου (βλ. παραπάνω). Αντίθετα, οι πολιτισμοί χαμηλού πλαισίου θέτουν σε προτεραιότητα το κείμενο, τα γεγονότα, άμεσους τρόπους επικοινωνίας, τη συνέπεια, την ουσία, τους κανονισμούς και τους μονοχρονικές διαστάσεις ως προς τη διαχείριση του χρόνου (Katan, 1999: 181).

Το ανωτέρω μοντέλο του Hall μπορεί να αξιοποιηθεί για τη μελέτη των πολιτισμικών διαφορών σε γενικά πλαίσια, ενδεχομένως στα πλαίσια μελετών ανθρωπιστικής προσέγγισης. Ωστόσο, καθώς πραγματευόμαστε ένα λογοτεχνικό έργο, φαίνεται δύσκολο να εξεταστεί η διαφορά της αντιμετώπισης του χώρου, του χρόνου και του πλαισίου μεταξύ του ελληνικού και του αμερικανικού πολιτισμού. Το έργο μεταφέρεται γραπτά, κάτι το οποίο δεν επιτρέπει να

αξιολογηθούν εύκολα ζητήματα χωροχρονικής διαχείρισης και προτεραιοτήτων επικοινωνίας. Επιπλέον, το μοντέλο του Hall για τις πολιτισμικές διαφορές δεν προσφέρει κάποια αναλυτική περιγραφή των πολιτισμικών διαφορών και κάποιον σαφή ορισμό και προσανατολισμό για τον εντοπισμό τους μέσω της γλώσσας. Αν και είναι το μοναδικό μοντέλο που προσδιορίζει τις πολιτισμικές διαφορές, η πρακτική του εφαρμογή φαίνεται δύσκολη ιδιαίτερα στα πλαίσια της παρούσας μελέτης, όπου οι πολιτισμικές διαφορές ερευνώνται μέσα από τη χρήση της γλώσσας.

2.1.5 Κριτήρια ταξινόμησης

Οι θεωρήσεις των Hall, Hofstede, Trompenaars και Newmark που αναφέρθηκαν στα προηγούμενα υποκεφάλαια αποτέλεσαν σημαντική αφετηρία για τον ορισμό του πολιτισμού και των πολιτισμικών διαφορών. Ωστόσο, η χρήση της κατανομής των πολιτισμικών στοιχείων με βάση τις θεωρήσεις τους δε φαίνεται να εφαρμόζεται εύκολα σε πρακτικό επίπεδο για τον απτό εντοπισμό τους. Συγκεκριμένα, στα πλαίσια της παρούσας εργασίας δε δύναται να εντοπιστούν οι διαφορές του πολιτισμού με βάση τη χρήση του χρόνου, του χώρου και του πλαισίου. Ένα λογοτεχνικό έργο συνήθως μεταφέρεται και μεταφράζεται γραπτά και έτσι τα στοιχεία του πολιτισμού μελετώνται κυρίως μέσω της μελέτης των γλωσσικών στοιχείων στα οποία εντοπίζονται τα πολιτισμικά στοιχεία. Επιπλέον, λόγω του επιστημονικού του προσανατολισμού, η θεώρηση του Katan για τον πολιτισμό μοιάζει πληρέστερη για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης. Με αφετηρία τη θεωρία για τα λογικά επίπεδα του πολιτισμού του Katan, στο παρόν πόνημα θα εντοπιστούν τα πολιτισμικά στοιχεία με βάση την κατάταξή τους στα εξής επίπεδα:

- του περιβάλλοντος

  Θα εντοπιστούν τα πολιτισμικά στοιχεία και οι διαφορές ως προς το περιβάλλον το οποίο περιλαμβάνει περαιτέρω υποκατηγορίες. Το φυσικό περιβάλλον, δηλαδή τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά, επηρεάζει σημαντικά τον πολιτισμό. Το πολιτικό περιβάλλον επηρεάζεται έντονα από τη σημασία που προσδίδει ο εκάστοτε πολιτισμός στα σύνορα και στην κατοχή μιας γεωγραφικής έκτασης. Το κλίμα επίσης αποτελεί σημαντικό στοιχείο για κάθε πολιτισμό, ενώ ερμηνεύεται και αποκτά διαφορετική σημασία σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Ο χώρος, όπως έχει αναφέρει και ο Hall παραπάνω, που σχετίζεται με τη διατήρηση της απόστασης διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό. Η κτιριακή δομή εντάσσεται στο επίπεδο του περιβάλλοντος, ενώ η διάρθρωση και η ιδιότητα των κτιρίων καθορίζουν τη συμπεριφορά σε κάθε πολιτισμό. Ο τρόπος ένδυσης αποτελεί μέρος της ταυτότητας και στοιχείο του πολιτισμού. Επιπλέον, ο τρόπος ένδυσης σε πολλούς πολιτισμούς επηρεάζει τη συμπεριφορά. Η διατροφή, η αίσθηση της όσφρησης και γεύσης εντοπίζονται ως ένα ακόμη χαρακτηριστικό του πρώτου επιπέδου, το οποίο διαφέρει ανά πολιτισμό. Τέλος, στο πρώτο λογικό επίπεδο του περιβάλλοντος καταγράφεται και το χρονικό πλαίσιο το οποίο σχετίζεται με την αντίληψη του χρόνου και των αλλαγών που πραγματοποιούνται στους πολιτισμούς με το πέρας του χρόνου (Katan, 1999: 45-52).
- της συμπεριφοράς

  Το συγκεκριμένο επίπεδο του πολιτισμού αφορά τις πρακτικές, τις δράσεις και τις αντιδράσεις ενός πολιτισμού. Σε κάθε πολιτισμό εντοπίζονται διαφορετικές αποδεκτές ή μη πρακτικές και καθορίζουν τους κανόνες συμπεριφοράς. Διαφορετικοί πολιτισμοί απαιτούν διαφορετικούς κανόνες

συμπεριφοράς, κάτι που θα μπορούσε να οδηγήσει στον εντοπισμό των πολιτισμικών τους διαφορών (Katan, 1999: 52-54).

- των ικανοτήτων, στρατηγικών και δεξιοτήτων

  Στο εν λόγω επίπεδο εντοπίζονται τα πολιτισμικά στοιχεία στο δίαυλο επικοινωνίας και το ύφος, τις τελετουργίες και τις στρατηγικές. Ο δίαυλος επικοινωνίας μπορεί να είναι γραπτός, προφορικός ή μη γλωσσικός. Η επιλογή του γλωσσικού διαύλου εξαρτάται από πολιτισμικά στοιχεία. Το ύφος επίσης μεταβάλλεται ανά επικοινωνιακή περίσταση και πολιτισμικές συμβάσεις. Οι τελετουργίες ορίζονται ως παγιωμένοι κανόνες συμπεριφοράς σε δεδομένες επικοινωνιακές περιστάσεις. Οι στρατηγικές αποτελούν ένα σύνολο κανόνων συμπεριφοράς που μπορούν να εφαρμοστούν σε διαφορετικά πλαίσια (Katan, 1999: 54-57).
- των αξιών

  Οι αξίες και η ιεραρχία αξιών διαφέρουν ανά πολιτισμό. Κάθε πολιτισμός τείνει να θέτει σε προτεραιότητας διαφορετικές αξίες ή διαφορετικές ομάδες αξιών (Katan, 1999: 57-58).
- των πεποιθήσεων

  Οι αξίες καθορίζονται σε κάθε πολιτισμό έντονα από τις πεποιθήσεις. Οι πεποιθήσεις καθορίζουν τα κίνητρα και τους λόγους για τους οποίους υφίστανται κάποιες αξίες και δεδομένοι κανόνες συμπεριφοράς. Η γλώσσα και η σημασία που προσδίδεται στις λέξεις επηρεάζεται από τις πεποιθήσεις και εφόσον οι πεποιθήσεις διαφέρουν ανά πολιτισμό μπορούν να εντοπιστούν πολιτισμικές διαφορές λόγω της απόκλισης πεποιθήσεων (Katan, 1999: 58-60).
- της ταυτότητας

  Τέλος, η ταυτότητα προσδιορίζεται πλήρως από τον πολιτισμό. Όταν τα παραπάνω επίπεδα είναι κοινά για ένα πολιτισμό, τότε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ένας άνθρωπος ταυτίζεται με το συγκεκριμένο πολιτισμό (Katan, 1999: 60-61).

Συνοπτικά, τα πολιτισμικά στοιχεία και οι πολιτισμικές διαφορές θα εντοπιστούν με βάση τα παραπάνω επίπεδα, καθώς η ταξινόμηση του Katan επιτρέπει, σε σύγκριση με άλλες θεωρήσεις, την επαρκή κατάταξη των πολιτισμικών στοιχείων σε ορθότερες κατηγορίες και την έρευνα για την αντιμετώπιση των πολιτισμικών διαφορών κατά τη μετάφραση.

2.2 Η πολιτισμική διάσταση σε προς μετάφραση λογοτεχνικά κείμενα

Το εν λόγω κεφάλαιο προσφέρει μια ανασκόπηση στις θεωρητικές προσεγγίσεις της μετάφρασης με πολιτισμικό χαρακτήρα. Αν και η στροφή των μεταφραστικών σπουδών προς την

πολιτισμική προσέγγιση πραγματοποιήθηκε έντονα τη δεκαετία του 1990, κάποιες πρώιμες θεωρήσεις της μετάφρασης από τη δεκαετία του 1970 κιόλας αρχίζουν να εντάσσουν τον πολιτισμό ως σημαντικό παράγοντα κατά τη μετάφραση. Το πρώτο υποκεφάλαιο περιγράφει τις θεωρίες του Σκοπού, της μεταφραστικής δράσης, του πολυσυστήματος, των μεταφραστικών νορμών και της Σχολής της Χειραγώγησης. Οι συγκεκριμένες μεταφραστικές θεωρίες ανήκουν κατά κύριο λόγο στις περιγραφικές και λειτουργικές θεωρήσεις για τη μετάφραση, αλλά αρχίζουν να εντάσσουν τον πολιτισμό ως παράγοντα στη μεταφραστική διαδικασία και πράξη και πιθανώς επηρέασαν το επόμενο κύμα των μεταφραστικών θεωρήσεων που προσανατολίστηκαν έντονα στον πολιτισμό. Μετά την ανασκόπηση των πρώιμων θεωρήσεων υπό το πολιτισμικό πρίσμα, στο δεύτερο υποκεφάλαιο εστιάζουμε στις μεταφραστικές θεωρήσεις που επηρεάστηκαν από τις πολιτισμικές σπουδές, όπως τη θεωρία του Berman για την αρνητική αναλυτική, τη θεωρία του Venuti για την οικειοποίηση, την ξενοποίηση και τη διαφάνεια του μεταφραστή, τη θεώρηση των Bermann και Wood για τη μετάφραση ως μέσο διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας και το μοντέλο της House για την αξιολόγηση των μεταφρασμάτων. Στο τελευταίο υποκεφάλαιο αναλύεται η μεθοδολογία της μετάφρασης με βάση τις πολιτισμικές θεωρήσεις, τις επιλογές μεταφραστικής στρατηγικής σε μακροεπίπεδο και μεταφραστικών τεχνικών σε μικροεπίπεδο.

2.2.1 Πρώιμες θεωρήσεις που περιλαμβάνουν τον πολιτισμικό παράγοντα

Αν και οι παρακάτω θεωρήσεις για τη μετάφραση δεν εντάσσονται στις αμιγώς προσανατολισμένες στον πολιτισμό θεωρήσεις, θα ήταν χρήσιμο να αναφερθούν, καθώς απομακρύνονται από την καθαρά γλωσσολογικά προσανατολισμένη ανάλυση των μεταφρασμάτων και των πρωτοτύπων, ενώ αρχίζουν και εντάσσουν τα λογοτεχνικά κείμενα στη θεωρία της μετάφρασης.

Υπάρχουν διαφορετικές θεωρήσεις για τον τρόπο προσέγγισης της μετάφρασης. Ήδη από το 1813, ο Schleiermacher προτείνει στους μεταφραστές να ακολουθήσουν μία από τις δύο προσεγγίσεις: είτε να αφήσουν το συγγραφέα κατά το δυνατό ήσυχο και να μετακινήσουν τον αναγνώστη προς τον συγγραφέα, είτε να αφήσουν κατά το δυνατό ήσυχο τον αναγνώστη και να μετακινήσουν το συγγραφέα προς τον αναγνώστη (Schleiermacher, 1813/1992: 42-43). Μάχεται υπέρ της πρώτης προσέγγισης, αφού η φυσικοποίηση του κειμένου δεν αποτελεί μετάφραση, αλλά παράφραση και προσαρμογή. Η θεωρία του βασίζεται στο γεγονός ότι η μετάφραση επιτρέπει στους ανθρώπους να έρθουν σε επαφή με διαφορετικούς πολιτισμούς, εμπλουτίζοντας έτσι τη φυσική και πολιτιστική κληρονομιά τους (Seruya & Miranda Justo, 2016: 16). Το εν λόγω δίλημμα του Schleiermacher επηρέασε έντονα εννοιολογικά τις θεωρήσεις που θα εξετάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, ιδιαίτερα τις θεωρήσεις που σχετίζονται με τη λογοτεχνική μετάφραση (πχ Venuti, Berman και Bermann & Wood).

Η θεωρία του σκοπού και η θεωρία της μεταφραστικής δράσης ανήκουν στις λειτουργικές θεωρήσεις για τη μετάφραση και αναπτύχθηκαν αντίστοιχα από τους Vermeer & Reiss και τη Holz-Mänttäri. Η θεωρία της μεταφραστικής δράσης από την Holz-Mänttäri θα αναφερθεί πρώτη, αν και αναπτύχθηκε μετά τη θεωρία του Σκοπού, γιατί έχουν κοινό θεωρητικό προσανατολισμό, ενώ ο όρος μεταφραστική δράση χρησιμοποιείται και από τους Vermeer και Reiss στα πλαίσια της θεωρίας του Σκοπού.

Η μετάφραση σύμφωνα με τη Holz-Mänttäri είναι κατά κύριο λόγο δράση, μια μορφή διαπολιτισμικής επικοινωνίας (όπου η γλώσσα δεν είναι περιεχόμενο ή στόχος, αλλά απαραίτητο μέσο) (Snell-Hornby, 2006: 57). Η μεταφραστική δράση ενσωματώνεται σ' ένα σύστημα άλλων δράσεων και επηρεάζεται από εξωτερικούς παράγοντες, δεν είναι γλωσσική κωδικοποίηση, αλλά απαιτεί μια σειρά δράσεων εκ μέρους των ειδικών, όπως τον πελάτη, τον εμπνευστή και τον μεταφραστή, ο οποίος υιοθετεί τον ρόλο του επαγγελματία στον σχεδιασμό του κειμένου και αναλαμβάνει την ευθύνη για το προϊόν του (Snell-Hornby, 2006: 58-59). Η μετάφραση θεωρείται

επικοινωνιακή πράξη που ξεπερνάει τα πολιτισμικά εμπόδια, μια διαδικασία δράσης που περιλαμβάνει πολλά στάδια, τον πελάτη που παραδίδει το κείμενο-πηγή και τυχόν πληροφορίες για το επιθυμητό κείμενο-στόχο και την προτεινόμενη χρήση του (Snell-Hornby, 2006: 59). Έπειτα, σχεδιάζεται η πορεία του μεταφραστικού έργου και οριστικοποιείται το μεταφραστικό προϊόν. Με βάση τις πληροφορίες που έχουν δοθεί στον μεταφραστή για το κείμενο-πηγή, παράγεται το κείμενο, ενώ ελέγχεται και τροποποιείται όταν χρειάζεται από τον πελάτη και τους ειδικούς (Snell-Hornby, 2006: 59). Η θεωρία του Σκοπού του Vermeer και της Reiss, σε παρόμοιο πνεύμα με τη θεωρία της μεταφραστικής δράσης, εξετάζει τη μετάφραση υπό το πολιτιστικό πρίσμα. Ο σκοπός της δράσης καθορίζει και τον τρόπο περάτωσης της δράσης. Η μεταφραστική δράση συνιστά μια ειδική μορφή διάδρασης και συνεπώς είναι σημαντικό να οριστεί ένας συγκεκριμένος μεταφραστικός σκοπός, παρά να οριστεί η καθαυτή μεταφραστική διαδικασία (Reiss & Vermeer, 2014: 89). Εν ολίγοις, κάθε μεταφραστική δράση καθορίζεται από τον σκοπό της. Τα στάδια της μετάφρασης σύμφωνα με τους Reiss και Vermeer καταγράφονται ως εξής: ορισμός του σκοπού της μετάφρασης, λαμβάνοντας υπόψη το πιθανό αναγνωστικό κοινό, επαναπροσδιορισμός της σημασίας ορισμένων στοιχείων του κειμένου-πηγή, σύμφωνα με τον καθορισμένο σκοπό του μεταφράσματος και η επίτευξη του σκοπού του κειμένου, η οποία εξαρτάται από την ακριβή μεταφορά του κειμένου-πηγή λειτουργικά, σύμφωνα με τις προσδοκίες του στοχευμένου αναγνωστικού κοινού (Reiss & Vermeer, 2014: 91-92). Επιπλέον, διαφορετικά σημεία του κειμένου-πηγή μπορεί να μεταφραστούν για διαφορετικούς σκοπούς και έτσι να χρειάζεται μια ταξινόμηση των *σκοπών* (Reiss & Vermeer, 2014: 92). Ο σκοπός του μεταφράσματος μπορεί να είναι διαφορετικός από τον σκοπό του κειμένου-πηγή. Η μετάφραση ως διαδικασία διαφέρει από την παραγωγή ενός κειμένου-πηγή και μπορεί το μετάφρασμα να επιτελεί διαφορετικούς σκοπούς. Η διατήρηση του σκοπού του κειμένου-πηγή αποτελεί συνάρτηση πολιτισμικών κανόνων και πολλές φορές φαίνεται αδύνατη, ειδικά στην περίπτωση της λογοτεχνικής μετάφρασης (Reiss & Vermeer, 2014: 93). Η μεταφραστική δράση συνιστά προσφορά πληροφοριών, δεδομένου ότι ο δέκτης ενδιαφέρεται να λάβει τις συγκεκριμένες πληροφορίες (Reiss & Vermeer, 2014: 92). Επιπλέον, πρέπει να ερευνηθούν τα υπονοήματα που περιέχονται στον σκοπό και την πρόθεση του έργου, διότι αν δεν ερμηνευθούν τα υπονοήματα του κειμένου, τότε δεν θα γίνει κατανοητό (Reiss & Vermeer, 2014: 93). Οι πολιτισμοί και οι γλώσσες αποτελούν αυτοτελή συστήματα στα οποία η αξία κάθε στοιχείου καθορίζεται από τη σχέση του με άλλα στοιχεία του ίδιου συστήματος. Οι πολιτισμοί και οι γλώσσες είναι ανεξάρτητες οντότητες και συνεπώς τα κείμενα, ως συστήματα αποτελούν επίσης ανεξάρτητες οντότητες (Reiss & Vermeer, 2014: 93). Συνεπώς, οι αξίες ενός συστήματος μεταβάλλονται όταν μεταφέρονται σε ένα διαφορετικό σύστημα αξιών (Reiss & Vermeer, 2014: 93).

Παρατηρούμε ότι στις λειτουργικές προσεγγίσεις φαίνεται ο σκοπός για τον οποίον μεταφράζεται ένα κείμενο και ο τρόπος μετάδοσης των πληροφοριών του να εξαρτάται από πολιτισμικούς παράγοντες. Συνεπώς, οι λειτουργικές θεωρήσεις αρχίζουν να αναφέρονται στον πολιτισμό και τα λογοτεχνικά συστήματα ως παράγοντες που καθορίζουν την πορεία της μεταφραστικής διαδικασίας και πράξης.

Από τη δεκαετία του 1970 μέχρι και σήμερα, αναπτύσσονται οι περιγραφικές προσεγγίσεις της μετάφρασης, οι οποίες επίσης εστιάζουν αρκετά στο ζήτημα του πολιτισμού. Σημαντική θεωρία για τη μετάφραση υπό το πολιτιστικό πρίσμα, υπήρξε αρχικά η θεωρία του πολυσυστήματος του Even-Zohar. Επηρεασμένος από τους Ρώσους φορμαλιστές του 1920 αντιτίθεται στην αισθητική προσέγγιση της μετάφρασης και θεωρεί ότι η μεταφρασμένη λογοτεχνία λειτουργεί ως σύστημα με δύο τρόπους: ως προς την επιλογή των προς μετάφραση έργων στη γλώσσα-στόχο και ως προς τον τρόπο με τον οποίο οι μεταφραστικές νόρμες, συμπεριφορές και πολιτικές επηρεάζονται από άλλα ομοειδή συστήματα (Even-Zohar, 1978: 118). Η διάδραση μεταξύ των συστημάτων ορίζεται από τον ίδιο ως πολυσύστημα. Κατά τον Even-Zohar, η στρατηγική μετάφρασης ενός λογοτεχνικού έργου εξαρτάται από την θέση την οποία κατέχει στο εν λόγω σύστημα. Αν η μεταφρασμένη λογοτεχνία κατέχει την κύρια θέση στη λογοτεχνία της γλώσσας-στόχου, τότε οι μεταφραστές φαίνονται πιο πρόθυμοι να παραβούν τις συμβάσεις και να αναπαράγουν ένα κείμενο-στόχο παρόμοιο με το κείμενο-πηγή και εν συνεχεία να διατηρήσουν ξενικά πολιτισμικά στοιχεία από τη γλώσσα-πηγή, επιτρέποντας τη δημιουργία νέων προτύπων στη γλώσσα-στόχο (Even-Zohar, 1978: 196-197). Αν πάλι η μεταφρασμένη λογοτεχνία κατέχει υποδεέστερη θέση προσαρμόζουν το κείμενο-στόχο στα υφιστάμενα μοντέλα του πολιτισμού της γλώσσας-στόχου (Even-Zohar, 1978: 196-197).

Όπως ο Schleiermacher, ο Even-Zohar μελετά τη σχέση της μετάφρασης και της λογοτεχνίας με κοινωνικές, ιστορικές και πολιτιστικές συνισταμένες, λαμβάνοντας υπόψη το πολιτιστικό σύστημα στο οποίο λειτουργούν. Τέλος, οι μη κανονιστικοί ορισμοί για την ισοδυναμία και την επάρκεια της μετάφρασης διευκολύνουν την ύπαρξη παραλλαγών, ανάλογα με την ιστορική και πολιτιστική συγκυρία στην οποία εντάσσεται το κείμενο (Gentzler, 1993: 120-125).

Ο Toury επηρεασμένος απ' τη θεωρία του πολυσυστήματος αναπτύσσει μια ακόμη περιγραφική μεταφρασεολογική θεωρία. Ισχυρίζεται ότι η οποιαδήποτε θεωρία για τη μετάφραση πρέπει να περιλαμβάνει την πολιτισμική σημασία της μεταφραστικής δραστηριότητας. Οι μεταφράσεις πρέπει να κατέχουν μια θέση στα κοινωνικά και λογοτεχνικά συστήματα του πολιτισμού της γλώσσας-στόχου και η εν λόγω θέση καθορίζει τις στρατηγικές τις οποίες θα ακολουθήσει ο μεταφραστής (Toury, 1995: 13). Ως μεθοδολογικά βήματα για τη συστηματική περιγραφική

μεταφρασεολογία προτείνει τα ακόλουθα: την ένταξη του πρωτότυπου κειμένου στον πολιτισμό της γλώσσας-στόχου, προκειμένου να εξεταστεί η σημασία του ή αποδεκτότητά του, τη σύγκριση του πρωτοτύπου και του μεταφράσματος για ενδεχόμενες αλλαγές και την πραγματοποίηση γενικεύσεων με βάση τη σύγκριση και τέλος, τη διεξαγωγή συμπερασμάτων για τη λήψη αποφάσεων σε μελλοντικές μεταφράσεις (Toury, 1995:36-39). Με αυτόν τον τρόπο θεωρεί ότι η μετάφραση θα μπορεί να εξεταστεί ως πράξη στα πλαίσια του κοινωνικοπολιτιστικού συστήματος. Για τη σύγκριση και τον εντοπισμό των στρατηγικών μετάφρασης, ο Toury χρησιμοποιεί τον όρο «νόρμες», τις οποίες ορίζει ως γενικές αξίες ή ιδέες που μοιράζεται μια κοινότητα- ως προς τι είναι καλό ή κακό, επαρκές ή ανεπαρκές- σε επιτελεστικές οδηγίες κατάλληλες και εφαρμόσιμες σε συγκεκριμένες περιστάσεις (Toury, 1995: 55). Η μετάφραση ως δραστηριότητα, η οποία περιλαμβάνει τουλάχιστον δύο ζεύγη γλωσσών και δύο πολιτισμικές παραδόσεις, διέπεται από τουλάχιστον δύο ζεύγη συστημάτων νορμών. Οι νόρμες μπορούν να εντοπιστούν στο κείμενο-πηγή στο οποίο κατέχουν μια δεδομένη θέση στον συγκεκριμένο πολιτισμό και επίσης στην αναπαράστασή του στο κείμενο-στόχο. Η βασική επιλογή του μεταφραστή συνδέεται με την «αρχική νόρμα», η οποία αφορά τη γενική επιλογή του μεταφραστή (Toury, 1995: 56). Ο μεταφραστής είτε θα υποκύψει στις νόρμες του κειμένου-πηγή και το κείμενο-στόχος θα καταστεί επαρκές είτε θα υποκύψει στις νόρμες της γλώσσας-στόχου και το κείμενο θα καταστεί αποδεκτό Toury, 1995: 57). Δύο περαιτέρω κατηγοριοποιήσεις των νορμών αποτελούν οι προκαταρκτικές και οι λειτουργικές νόρμες (Toury, 1995: 58). Οι προκαταρκτικές νόρμες αφορούν τη μεταφραστική πολιτική και την αμεσότητα της μετάφρασης, όπου με τον όρο μεταφραστική πολιτική υποδηλώνει τους συντελεστές οι οποίοι καθορίζουν την επιλογή των προς μετάφραση κειμένων σε μια συγκεκριμένη γλώσσα, πολιτισμό ή χρονική περίοδο, ενώ η αμεσότητα σχετίζεται με την πιθανότητα κάποια μετάφραση πραγματοποιείται μέσω μιας ενδιάμεσης γλώσσας (Toury, 1995: 58). Οι λειτουργικές νόρμες καθορίζουν τις αποφάσεις του μεταφραστή κατά τη μεταφραστική πράξη, απεικονίζοντας την παρουσίαση και το γλωσσικό περιεχόμενο του κειμένου-στόχου. Οι μητρικές νόρμες σχετίζονται με το πόσο ολοκληρωμένο καθίσταται το κείμενο-στόχος (Toury, 1995: 58). Οι παραλείψεις, οι προσθήκες, η μετατόπιση αποσπασμάτων και η προσθήκη υποσημειώσεων επίσης υπόκεινται σε νόρμες. Οι κειμενογλωσσικές νόρμες διέπουν την επιλογή του γλωσσικού υλικού στο κείμενο-στόχο (Toury, 1995: 59).

Ο Toury με βάση τις παραπάνω νόρμες προτείνει δύο μεταφραστικές στρατηγικές ως πειραματικούς νόμους: το νόμο της «αυξημένης τυποποίησης» (Toury, 1995: 267-274), όπου καταλύονται οι δομές του κειμένου-πηγή και επιλέγονται δομές περισσότερο συνηθισμένες στη γλώσσα-στόχο ή το νόμο της «παρείσφρησης» (Toury, 1995: 274-279), ο οποίος θεωρεί την παρεμβολή στοιχείων του κειμένου-πηγή στο κείμενο-στόχο ως ένα είδος ελαττώματος.

Αντιγράφονται γλωσσικά στοιχεία του κειμένου-πηγή στο κείμενο-στόχο είτε «αρνητικά» είτε «θετικά». Η στρατηγική που θα ακολουθήσει ο μεταφραστής εξαρτάται από τη θέση της μετάφρασης στην εκάστοτε κοινωνία, επηρεασμένη από κοινωνικοπολιτιστικούς παράγοντες και από το κύρος των λογοτεχνικών συστημάτων (Toury, 1995: 285).

Οι δύο στρατηγικές του Toury μοιάζουν με τη συνηθισμένη διάκριση μεταξύ οικειοποίησης και ξενοποίησης και φαίνεται ως εν μέρει επέκταση της θεωρίας του πολυσυστήματος, υποστηρίζοντας ότι η στρατηγική της μετάφρασης εξαρτάται από τη θέση της μεταφρασμένης λογοτεχνίας στον εκάστοτε πολιτισμό. Επιπλέον, η πρακτική μελέτη των νορμών όπως τις παρουσιάζει ο Toury φαίνεται αδύνατη, καθώς με τον όρο αυτό παρουσιάζει αρκετά αφηρημένες έννοιες όπως οι αξίες και οι αντιλήψεις της κοινωνίας που δεν αναλύονται εύκολα με βάση το παραπάνω μοντέλο. Ακόμη, το μοντέλο των νορμών που περιγράφει φαίνεται αρκετά πολύπλοκο για τη σύγκριση πρωτοτύπων και μεταφρασμάτων, καθώς δε γίνεται εύκολα κατανοητή η έννοια της νόρμας και ο τρόπος με τον οποίο πράγματι επιδρά στη μεταφραστική πράξη.

Επηρεασμένη από τη θεωρία του πολυσυστήματος και των μεταφραστικών νορμών, ως προς την περιγραφική προσέγγιση που ακολουθούν, φαίνεται να είναι και η Σχολή της Χειραγώγησης, που εμφανίζεται στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Ειδικά ο Hermans (Hermans, 1985: 10) τονίζει ότι στόχος της συγκεκριμένης σχολής συνίσταται στο να δημιουργηθεί ένα νέο παράδειγμα για τη μελέτη της λογοτεχνικής μετάφρασης στη βάση μιας περιεκτικής θεωρίας και συνεχούς πρακτικής έρευνας, το οποίο θα αντιλαμβάνεται τη λογοτεχνία ως σύνθετο και δυναμικό σύστημα και θα περιλαμβάνει τη συνεχή αλληλεπίδραση ανάμεσα στα θεωρητικά μοντέλα. Θα αποτελεί μια περιγραφική, στοχευμένη στο κείμενο-στόχο, λειτουργική και συστημική προσέγγιση για τη λογοτεχνική μετάφραση που θα μελετά τις νόρμες και τους περιορισμούς που διέπουν την παραγωγή και την πρόσληψη των μεταφράσεων, τη σχέση μεταξύ μετάφρασης και άλλων μορφών επεξεργασίας κειμένου, καθώς και τη θέση και τον ρόλο των μεταφράσεων τόσο στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου λογοτεχνικού συστήματος όσο και στο πλαίσιο της διάδρασης ανάμεσα σε λογοτεχνικά συστήματα (Hermans, 1985: 11). Για τη σύγκριση των λογοτεχνικών συστημάτων του κειμένου-πηγή και του κειμένου-στόχου και των μεταξύ τους σχέσεων οι Lambert και Van Gorp προτείνουν το εξής μοντέλο: την εξέταση των προκαταρκτικών δεδομένων, δηλαδή τις πληροφορίες που περιέχονται στη σελίδα τίτλων, τα μετακείμενα και τη γενική στρατηγική της μετάφρασης (Hermans, 1985: 52). Τα προκαταρκτικά δεδομένα οδηγούν στη διατύπωση υποθέσεων για το επίπεδο της μικροδομής και της μακροδομής παρακάτω. Ως μακροεπίπεδο ορίζουν τη διαίρεση του κειμένου, τους τίτλους και την παρουσίαση των κεφαλαίων, την εσωτερική αφηγηματική δομή και οποιοδήποτε σχόλιο του συγγραφέα (Hermans, 1985: 52). Από του στοιχεία του μακροεπιπέδου απορρέουν υποθέσεις για το μικροεπίπεδο. Ως μικροεπίπεδο

ορίζονται οι αλλαγές σε διαφορετικά γλωσσικά επίπεδα, όπως το λεξιλογικό επίπεδο, η γραμματική και οι λογοτεχνικές δομές, οι μορφές αναπαραγωγής του λόγου, οι αφηγηματικές τεχνικές, η οπτική γωνία και η τροπικότητα. Τα μικροδομικά στοιχεία διαδρούν με τα μακροδομικά στοιχεία και οδηγούν στην κατανόησή τους στο πλαίσιο του ευρύτερου συστημικού περιεχομένου. Τέλος, στο συστημικό επίπεδο συγκρίνονται τα μικροεπίπεδα και τα μακροεπίπεδα, το κείμενο και η θεωρία και προσδιορίζονται οι νόρμες. Περιγράφονται οι διακειμενικές σχέσεις και οι διασυστημικές σχέσεις (Hermans, 1985: 53). Φαίνεται η σχολή της Χειραγώγησης να αρχίζει να αναπτύσσει κάποιες πρώιμες θεωρήσεις για την έρευνα των λογοτεχνικών κειμένων και τις αλλαγές που πραγματοποιούνται στα λογοτεχνικά κείμενα κατά τη διαδικασία της μετάφρασης.

Σημαντική προσθήκη της προσέγγισης της σχολής της Χειραγώγησης αποτελεί η ένταξη της μελέτης στοιχείων που περιέχονται στους τίτλους, στα κεφάλαια και τα μετακείμενα, κάτι που δεν είχε αναφερθεί σε προηγούμενες θεωρήσεις και ιδιαίτερα στην περίπτωση της λογοτεχνικής μετάφρασης, μπορεί να βοηθήσει για τη διεξαγωγή συμπερασμάτων ως προς τη στρατηγική και τις τεχνικές μετάφρασης, δηλαδή τη μέθοδο λήψης αποφάσεων του μεταφραστή.

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, οι παραπάνω θεωρήσεις για τη μετάφραση δεν είναι αμιγώς πολιτισμικές, αλλά έπρεπε να αναφερθούν γιατί αποτέλεσαν σημαντική αφετηρία για την ένταξη του πολιτισμού και της λογοτεχνίας στη θεωρία της μετάφρασης. Αν και οι περιγραφικές προσεγγίσεις εμμέσως αποκάλυψαν δομές ισχύος, οι έννοιες των νορμών όρισαν τον χώρο που δρα ο μεταφραστής με αρνητική χροιά, δηλαδή ως χώρο υποκείμενο σε περιορισμούς και εμπόδια, όχι ως χώρο διάδρασης στον οποίον οι μεταφραστές δρουν και διαδρούν ως κοινωνικά όντα. Μετά τη δεκαετία του 1990, με την πολιτισμική στροφή των μεταφραστικών σπουδών αρχίζει να μελετάται η θέση του μεταφραστή και η προσπάθεια του να ξεφύγει από τους κοινωνικοπολιτιστικούς περιορισμούς και να δράσει ενεργά στη διαμόρφωση των πολιτισμών (Pym, 2007: 41). Παρακάτω, εξετάζονται οι συγκεκριμένες σύγχρονες θεωρήσεις, οι οποίες είναι αμιγώς προσανατολισμένες στον πολιτισμικό παράγοντα της μετάφρασης.

2.2.2 Σύγχρονες θεωρήσεις για την πολιτισμική διάσταση σε λογοτεχνικά κείμενα

Αξίζει να αναφερθούμε στη θεωρία του Berman για τη μετάφραση (η οποία φαίνεται να επηρέασε και τη θεωρία του Venuti, όπως θα δούμε παρακάτω) ως δοκιμασία υπό δύο έννοιες: δοκιμασία για τον πολιτισμό-στόχο, καθώς βιώνει την ξενικότητα του κειμένου και της ξένης γλώσσας και δοκιμασία για το ξένο κείμενο, καθώς εκριζώνεται από δικό του γλωσσικό πλαίσιο (Venuti, 2000: 284). Στόχος της μεταφραστικής πράξης συνιστά η πρόσληψη του ξένου ως ξένο (Venuti, 2000: 286). Ο Berman προτείνει την αναλυτική ως μέθοδο εξέτασης του συστήματος κειμενικής παραμόρφωσης το οποίο εντοπίζεται σε κάθε μετάφραση και εμποδίζει την ανάδειξη της δοκιμασίας του ως ξένο. Προσδιορίζει την αναλυτική της μετάφρασης με δύο σημασίες του όρου: από τη μια, με τη λεπτομερή ανάλυση του συστήματος παραμόρφωσης και από την άλλη με την ψυχαναλυτική ανάλυση, όπου εμφανίζεται μια σειρά τάσεων ή δυνάμεων, οι οποίες οδηγούν τη μετάφραση στην απόκλιση από τον στόχο της (Venuti, 2000: 286). Συνεπώς, η εξέταση του κειμένου με την αναλυτική στοχεύει στην ανακάλυψη αυτών των δυνάμεων και στην καταγραφή του τρόπου με τον οποίο εμφανίζονται στα κείμενα. Την χαρακτηρίζει ως αρνητική αναλυτική αφού σχετίζεται με τις εθνοκεντρικές, προσαρτιστικές μεταφράσεις και τις υπερκειμενικές μεταφράσεις (παρωδία, μίμηση, διασκευή, ελεύθερη γραφή), όπου οι παραμορφωτικές δυνάμεις ασκούνται ελεύθερα. Όλοι οι μεταφραστές επηρεάζονται από τις παραμορφωτικές δυνάμεις (Venuti, 2000: 286). Θεωρεί ότι μόνο μέσω της ψυχαναλυτικής ανάλυσης του έργου του μεταφραστή, αλλά και μέσω της συνειδητοποίησης των δυνάμεων μπορούν να εξαλειφθούν οι παραμορφωτικές δυνάμεις (Venuti, 2000: 286). Ο Berman καταγραφεί δώδεκα είδη παραμορφωτικών τάσεων (Venuti, 2000: 288). Το πρώτο είδος ονομάζεται εκλογίκευση και αφορά τις συντακτικές δομές του πρωτοτύπου, περιλαμβάνει τη στίξη, τη δόμηση και τη διάταξη των προτάσεων (Venuti, 2000: 288-289). Η διασαφήνιση αποτελεί τον όρο για την επεξήγηση, όπου ο μεταφραστής επεξηγεί κάτι που στο πρωτότυπο δεν επεξηγείται (Venuti, 2000: 289-290). Η επιμήκυνση σχετίζεται με την τάση το μετάφρασμα να έχει μεγαλύτερη έκταση από το πρωτότυπο. Μπορεί να αποτελεί συνέπεια της εκλογίκευσης και της διασαφήνισης εν μέρει. Σύμφωνα με τον Berman, η επιμήκυνση περιορίζει τη φωνή του συγγραφέα (Venuti, 2000: 290). Η τέταρτη παραμορφωτική τάση είναι ο εξευγενισμός, όπου ορισμένοι μεταφραστές επιχειρούν τη βελτίωση του πρωτοτύπου, χρησιμοποιώντας ένα κομψότερο ύφος (Venuti, 2000: 290-291). Ο εξευγενισμός καταργεί τη ρητορική και την άμορφη πολυλογική του πρωτοτύπου. Η ποιοτική εκπτώχευση καταγράφεται ως μια ακόμη τάση των μεταφραστών να αντικαθιστούν λέξεις και εκφράσεις με τις ισοδύναμες τους στη γλώσσα-στόχο, οι οποίες δεν έχουν τα αντίστοιχα ηχητικά, σημασιολογικά και εικονικά χαρακτηριστικά σε σχέση με του πρωτοτύπου (Venuti, 2000: 291). Παράλληλα,

καταγράφει και την ποσοτική εκπτώχευση (Venuti, 2000: 291-292), όπου μειώνεται η λεξιλογική ποικιλία του πρωτοτύπου στο μετάφρασμα. Η καταστροφή του ρυθμού επίσης εντοπίζεται κυρίως στα ποιήματα, αλλά μερικές φορές ο ρυθμός είναι σημαντικός και στα μυθιστορήματα (Venuti, 2000: 292). Η καταστροφή των υποκείμενων σημασιολογικών δικτύων κατά τον ίδιο αποτελεί σημαντική παραμορφωτική τάση, όπου πέρα από το κείμενο εντοπίζεται το κάτω κείμενο όπου διάφορα σημαινόμενα συνδέονται και συνιστούν τον ρυθμό και τη σημασιολογική διαδικασία του κειμένου (Venuti, 2000: 292-293). Η εκλογίκευση, η διασαφήνιση και άλλες τεχνικές που αναφέρθηκαν παραπάνω μπορεί να επιφέρουν την καταστροφή των γλωσσικών συστηματοποιήσεων του κειμένου (Venuti, 2000: 293-294). Μπορεί το κείμενο-πηγή να είναι συστηματικό ως προς τη συντακτική του δομή, αλλά η μετάφραση που έχει υιοθετήσει τις συγκεκριμένες τεχνικές να έχει καταστεί περισσότερο ασυνάρτητη, λόγω της καταστροφής των εν λόγω γλωσσικών συστηματοποιήσεων. Συχνά οι ιδιωματισμοί καταστρέφονται ή εξωτικοποιούνται στη μετάφραση (Venuti, 2000: 294). Το μυθιστόρημα στη γλώσσα-πηγή μπορεί να περιέχει στοιχεία τοπικής γλώσσας ή προτύπων τα οποία κατά τη μετάφραση είτε εξαλείφονται είτε χρησιμοποιείται ένα τοπικό ιδίωμα. Παρομοίως, οι εκφράσεις και οι ιδιωματισμοί με την αντικατάστασή τους με αντίστοιχους στη γλώσσα-στόχο καταστρέφονται (Venuti, 2000: 295). Ο Berman θεωρεί ιδιαίτερα εθνοκεντρική τη συγκεκριμένη πρακτική, γιατί εξαλείφει το ξένο στοιχείο. Τέλος, καταγραφεί την τάση της εξάλειψης των επάλληλων γλωσσικών στρωμάτων στη μετάφραση, η οποία συνδέεται με την τάση κάποιων μεταφραστών να εξαλείφουν διαφορετικές μορφές της γλώσσας που υπάρχουν στο κείμενο-πηγή (Venuti, 2000: 295-296). Οι παραμορφωτικές τάσεις της αρνητικής αναλυτικής μπορούν να αντισταθμιστούν με την θετική ανάλυση, όπου ο μεταφραστής μπορεί να υιοθετήσει την «κατά λέξη μετάφραση», προκειμένου να διατηρήσει το ξένο στοιχείο στο κείμενο-στόχο. Με τον όρο κατά λέξη μετάφραση εννοεί την προσκόλληση στο γράμμα (των έργων). Η ενασχόληση με το γράμμα στη μετάφραση αποκαθιστά τη συγκεκριμένη σημασιολογική διαδικασία των έργων και μεταμορφώνει τη γλώσσα στην οποία πραγματοποιείται η μετάφραση (Venuti, 2000: 287).

Η θεωρία του Berman αποτελεί μια από τις λίγες προσανατολισμένα πολιτισμικά θεωρίες που αναφέρει κάποιες τεχνικές της μικροδομής που απαλείφουν την ξενικότητα του κειμένου. Ωστόσο, παρότι καταγράφει τις λανθασμένες τεχνικές μετάφρασης που εξαλείφουν το ξένο στοιχείο, δεν προσφέρει αντίστοιχες πρακτικές λύσεις για το μεταφραστή για την αποφυγή τέτοιων ζητημάτων. Παρόλα αυτά, φαίνεται ότι ο Berman προσπαθεί να εντάξει τη λογοτεχνία στην επιστήμη της μετάφρασης, χωρίς να εντάσσεται σε κάποιο συγκεκριμένο τομέα, όπως η γλωσσολογία, η λογοτεχνία, η ψυχολογία ή η φιλοσοφία, αλλά να αλληλοεπιδρά και να ανατροφοδοτείται από όλες τις συγκεκριμένες επιστήμες (Μπατσαλιά & Σελλά-Μάζη, 2010: 52).

Οι Bassnett και Lefevere θεωρούν τη μετάφραση ως ιδανικό μέσο για τη μελέτη της πολιτισμικής διάδρασης, καθώς η σύγκριση του πρωτότυπου και του μεταφράσματος όχι μόνο θα αναδείξει τις διαφορετικές στρατηγικές τις οποίες υιοθετεί ο μεταφραστής, αλλά και το διαφορετικό κύρος των δύο κειμένων σε διαφορετικά λογοτεχνικά συστήματα (Kuhiwczak & Littau, 2007: 19). Πιο συγκεκριμένα, θα αποκαλύψει τη σχέση μεταξύ των δύο πολιτιστικών συστημάτων στα οποία εντάσσονται τα κείμενα. Προτείνουν δύο μεθοδολογικά εργαλεία για τη συγκεκριμένη διαδικασία: την ιδέα του πολιτιστικού κεφαλαίου και την ιδέα του κειμενικού πλέγματος. Ως πολιτιστικό κεφάλαιο μπορεί να οριστούν τα χαρακτηριστικά που πρέπει να κατέχει κάποιος προκειμένου να ανήκει στους «σωστούς κύκλους» της κοινωνίας (Kuhiwczak & Littau, 2007: 19). Η σημασία του κειμενικού πλέγματος για τη μελέτη και την παραγωγή είναι επίσης αρκετά σημαντική. Κάποιοι πολιτισμοί μοιράζονται εν μέρει κοινό κειμενικό πλέγμα λόγω των παραδόσεων, ενώ άλλοι πολιτισμοί μοιράζονται λιγότερα κοινά χαρακτηριστικά ως προς το επίπεδο του κειμενικού πλέγματος. Τα κειμενικά πλέγματα αποτελούν κατασκευές του πολιτισμού, αντικατοπτρίζουν τις προσδοκίες που ενστερνίζονται τα μέλη ενός δεδομένου πολιτισμού (Bassnett & Lefevere, 1998:5-7). Οι ίδιοι θεωρούν ότι στόχος της μετάφρασης πρέπει να αποτελεί η μεταφορά του πολιτιστικού κεφαλαίου με τέτοιον τρόπο, ώστε το μετάφρασμα να διατηρεί στοιχεία του πρωτοτύπου, με τη χρήση μιας μακροσκελούς εισαγωγής η οποία θα εξηγεί τη λειτουργία του πρωτοτύπου, στα πλαίσια του κοινωνικού πλέγματός του και δε θα προσαρμόζει στη γλώσσα-στόχο το κείμενο σύμφωνα με το πολιτιστικό κεφάλαιο και τα κοινωνικά πλέγματα του πολιτισμού-στόχου (Bassnett & Lefevere, 1998: 11).

Η θεωρία τους φαίνεται να μάχεται υπέρ της διατήρησης της ξενικότητας του πρωτοτύπου στο μετάφρασμα. Όπως υποστηρίζει η Bassnett, τα γλωσσικά σύνορα αν και αποτελούν δοκιμασία για τη μετάφραση, αν ξεπεραστούν και μεταδοθούν σωστά στο μετάφρασμα, οι αναγνώστες αποκτούν πρόσβαση σε άλλους κόσμους (δηλαδή πολιτισμούς) και εμπλουτίζονται οι εμπειρίες τους (Bassnett, 2011: 125). Ωστόσο, λόγω της απουσίας στρατηγικών και τεχνικών μετάφρασης στη θεώρησή τους, δε θα επεκταθούμε περαιτέρω στην περιγραφή της, καθώς οι παρακάτω μεταφραστικές προσεγγίσεις προσφέρουν ευρύτερο θεωρητικό και πρακτικό υπόβαθρο για τη μετάφραση.

Ο Lawrence Venuti (επηρεασμένος ενδεχομένως από τον όρο δοκιμασία του Berman) έχει χαρακτηρίσει τη μετάφραση ως πράξη βίας (Venuti, 1995: 13). Για τον Venuti, η μετάφραση ορίζεται ως διαδικασία που μια σειρά σημαινόντων του ξένου κειμένου αντικαθίστανται από μια σειρά σημαινόντων στη γλώσσα-στόχο, σύμφωνα με την ερμηνεία του εκάστοτε μεταφραστή. Επομένως, ένα ξένο κείμενο παρουσιάζει πολλές διαφορετικές σημασιολογικές δυνατότητες, οι

οποίες ορίζονται προσωρινά σε κάθε μετάφραση, ανάλογα με τις διαφορετικές πολιτισμικές προϋποθέσεις και ερμηνευτικές επιλογές υπό δεδομένες κοινωνικές συνθήκες σε δεδομένες ιστορικές περιόδους (Venuti, 1995: 13). Η σημασία έχει πολλαπλές ερμηνείες, δεν υπάρχει μια αδιάλλακτη καθολική σημασία και η μετάφραση δεν μπορεί να αξιολογηθεί με μαθηματικής προέλευσης έννοιες όπως η σημασιολογική ισοδυναμία ή η αντιστοιχία ένα προς ένα. Ακόμα και στην περίπτωση γλωσσικού σφάλματος, ιδιαίτερα στα λογοτεχνικά έργα, μπορεί μια λάθος μετάφραση όχι απλά να γίνει κατανοητή, αλλά και σημαντική στη γλώσσα-στόχο (Venuti, 1995: 14). Η βιωσιμότητα ενός μεταφράσματος εξαρτάται από τη σχέση του με τις πολιτιστικές και κοινωνικές συνθήκες στις οποίες παράγεται και διαβάζεται. Η σχέση της με τις παραπάνω συνθήκες σχετίζεται με τη βία που εντοπίζεται στον ίδιο τον σκοπό και τη δραστηριότητα της μετάφρασης: η μεταγραφή του ξένου κειμένου σύμφωνα με τις αξίες, τις πεποιθήσεις και τις αναπαραστάσεις της γλώσσας-στόχου, πάντα ιεραρχημένες με βάση την κυριαρχία και το περιθώριο, ενώ οι επιλογές των προς μετάφραση κειμένων προσδιορίζουν την παραγωγή, την κυκλοφορία και την αποδοχή τους (Venuti, 1995: 14). Η μετάφραση αποτελεί μια επιβεβλημένη υποκατάσταση των γλωσσικών και πολιτισμικών διαφορών μέσω ενός κατανοητού κειμένου στον αναγνώστη στη γλώσσα-στόχο. Οι πολιτισμικές διαφορές δεν μπορούν να απαλειφθούν πλήρως, αλλά χάνουν μέρος της σημασίας. Οποιαδήποτε πολιτισμική διαφορά μπορεί να μεταφέρει το μετάφρασμα αποτυπώνεται στον πολιτισμό-στόχο, προσαρμοσμένη στις συμβάσεις, στους κανόνες και τα ταμπού, τους κώδικες και τις ιδεολογίες του (Venuti, 1995: 14). Όταν η μετάφραση προσαρμόζεται στα παραπάνω, υφίσταται ο κίνδυνος πλήρους οικειοποίησής της. Η μετάφραση δεν αποτελεί πράξη επικοινωνίας χωρίς προβλήματα, αλλά μια διαδικασία ερμηνείας περιορισμένη από το αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθύνεται και από τις πολιτιστικές και θεσμικές περιστάσεις (Venuti, 1995: 15).

Ο Venuti διακρίνει μεταξύ δύο στρατηγικών μετάφρασης: την ξενοποίηση και την οικειοποίηση. Ως οικειοποίηση ορίζει τη μέθοδο μετάφρασης που επικεντρώνεται στη δημιουργία ενός διαυγούς, ευχερούς κειμένου, ελαχιστοποιώντας τα ξενικά στοιχεία που μπορεί να περιέχει το πρωτότυπο. Η ξενοποίηση, από την άλλη, συνεπάγεται ότι η επιλογή του ξένου κειμένου και της μεταφραστικής στρατηγικής δεν περιλαμβάνονται στις κυρίαρχες πολιτιστικές αξίες της γλώσσας-στόχου και η διατήρηση ξενικών στοιχείων στη μετάφραση αναδεικνύει τις πολιτιστικές και γλωσσικές διαφορές του πρωτοτύπου (Venuti, 1995: 19-20).

Ανάλογα με την επιλογή της οποιαδήποτε από τις παραπάνω μεταφραστικές στρατηγικές, ο μεταφραστής είτε αποδέχεται τους εγχώριους λογοτεχνικούς κανόνες και επιλέγονται κείμενα τα οποία μπορεί να προσαρμοστούν σε αυτούς (Venuti, 1995: 241) είτε αν υιοθετήσει την ξενική στρατηγική οδηγείται σε μια μη εύγλωττη ή αλλοτροπική μετάφραση, η οποία καθιστά τον

μεταφραστή «διαφανή», προβάλλοντας την ταυτότητα του πρωτοτύπου και αποκλίνοντας από τις ιδεολογικές κυριαρχίες στη γλώσσα-στόχο (Venuti, 1995: 305-306).

Η θεωρία του Venuti σχετίζεται κυρίως με τη λογοτεχνία και οι στρατηγικές του μπορούν να αξιοποιηθούν για να εντοπιστούν οι επιλογές του μεταφραστή σε επίπεδο μακροδομής και μικροδομής. Στο επόμενο κεφάλαιο της μεθοδολογίας θα εξετάσουμε περαιτέρω τη σημασία των επιλογών σε επίπεδο μικροδομής και μακροδομής.

Οι Bermann και Wood εξετάζουν τη μετάφραση ως μέσο διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας. Οι κοινωνικές ομάδες φοβούνται και ταυτόχρονα έχουν ανάγκη τις πολιτισμικές διαφορές. Η μετάφραση παραδόξως έχει χρησιμοποιηθεί ως διαδικασία για την κατασκευή της εθνικής ταυτότητας, μέσω των δανείων από διαφορετικές γλώσσες και πολιτισμούς (Bermann & Wood, 2008: 175). Πολλές φορές η μετάφραση μπορεί να γίνει αντιληπτή ως πράξη βίας εναντίον του έθνους (Lefevere, 1992: 2). Η περιγραφή της μετάφρασης ως πράξη βίας εναντίον ενός έθνους μπορεί να δικαιολογηθεί με βάση το γεγονός ότι ο εθνικιστικός τρόπος σκέψης τείνει να στηρίζεται στη μεταφυσική αντίληψη της ταυτότητας ως ομοιογενή έννοια, συνήθως στηριγμένη στο βιολογικό υπόβαθρο ενός έθνους ή μιας φυλής, εκπεφρασμένο στη συγκεκριμένη γλώσσα και πολιτισμό (Bermann & Wood, 2008: 177). Εφόσον η μετάφραση επεξεργάζεται τις γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές ενός ξένου κειμένου, μπορεί να μεταφέρει τις συγκεκριμένες διαφορές και να απειλήσει με αυτόν τον τρόπο την υποτιθέμενη ακεραιότητα της εθνικής γλώσσας και του πολιτισμού, την ουσιώδη ομοιογένεια της εθνικής ταυτότητας (Bermann & Wood, 2008: 178). Ο εθνικισμός συνάδει με τη λογοτεχνική ξενοφοβία, όπου μερικοί φοβούνται την εισβολή ξένων παραδόσεων στις γηγενείς παραδόσεις. Ωστόσο, η μετάφραση ωφελεί τα έθνη. Πολλά εθνικιστικά κινήματα ενέταξαν στο πρόγραμμα τους τη μετάφραση για την ανάπτυξη εθνικών γλωσσών και πολιτισμών (Bermann & Wood, 2008: 178). Σε οποιονδήποτε τρόπο αντίληψης της μετάφρασης εντοπίζουμε στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, η μετάφραση αξιοποιείται για την κατασκευή της εθνικής ταυτότητας, η οποία υποτίθεται προϋπάρχει της μεταφραστικής διαδικασίας. Οι εθνικιστικά προσανατολισμένες στρατηγικές μετάφρασης έχουν ξεκινήσει από πολιτιστικές ελίτ που επιθυμούν να επιβάλλουν τις γλωσσικές και λογοτεχνικές τους αξίες σε όλο τον πληθυσμό. Η επιτυχία τέτοιων μεταφράσεων δεν μπορεί απλά να στηριχθεί στην επικράτηση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης, αλλά οι μεταφράσεις πρέπει να γίνουν αποδεκτές από το ευρύ κοινό, ώστε να επιτύχουν τη διάρθρωση εθνικών γλωσσών, πολιτισμών και ταυτοτήτων (Bermann & Wood, 2008: 178). Ακόμα και αν η μετάφραση θεωρείται διαδικασία η οποία υπερβαίνει τα σύνορα μεταξύ

εθνικών γλωσσών και πολιτισμών προκειμένου να μεταδώσει ένα οικουμενικό πνεύμα, πρέπει να αναρωτηθούμε ποιες γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές διαμορφώνουν την εργασία του μεταφραστή πάνω σε άλλα λογοτεχνικά έργα και δυσχεραίνουν την επικοινωνιακή διαδικασία (Bermann & Wood, 2008: 179). Η μετάφραση μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, μέσω της επιλογής συγκεκριμένων κειμένων προς μετάφραση ή μέσω ανάπτυξης συγκεκριμένων στρατηγικών για τη μετάφραση κειμένων. Μπορεί ένα κείμενο να επιλεγεί για μετάφραση είτε γιατί θεωρείται κοινωνικά προσιτό στη γλώσσα-στόχο, τονίζοντας παρόμοια ζητήματα που εντοπίζονται και στους δύο πολιτισμούς. Παρομοίως, ένα ξένο κείμενο μπορεί να μεταφραστεί ακολουθώντας μια συγκεκριμένη στρατηγική, η οποία επικρατεί μακροχρόνια στη γλώσσα-στόχο. Επιπλέον, μια συγκεκριμένη στρατηγική μετάφρασης μπορεί να συνάδει με την επικρατούσα γλωσσική διάλεκτο στη συγκεκριμένη κοινότητα (Bermann & Wood, 2008: 180).

Η ανωτέρω θεώρηση των Bermann και Wood αναλύει τη μετάφραση ως διαδικασία επίτευξης σκοπών ιδεολογικού προσανατολισμού. Η διαφορά της θεώρησής τους έγκειται στο γεγονός ότι οι ίδιοι στηρίζουν ότι μέσω της χρήσης ξενικών στρατηγικών μετάφρασης εμπλουτίζεται ο πολιτισμός και η ταυτότητα της γλώσσας-στόχου, ενώ ο Venuti μάχεται υπέρ της ξενοποίησης, προκειμένου να μην επικρατεί ένα λογοτεχνικό σύστημα εις βάρος ενός άλλου λόγω της οικονομικής και πολιτικής του ισχύος.

Συνοψίζοντας, η θεωρία τους υποστηρίζει ότι η μετάφραση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εμπλουτιστεί ένας δεδομένος πολιτισμός. Είτε ο μεταφραστής προσαρμόσει το κείμενο στις γλωσσικές και πολιτισμικές παραδόσεις της γλώσσας-στόχου είτε διατηρήσει ξένα πολιτισμικά και γλωσσικά στοιχεία, συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας εθνικής, πολιτισμικής ταυτότητας και γλώσσας. Οι πολιτισμικές διαφορές αξιοποιούνται ανάλογα με τους ιδεολογικούς σκοπούς της εκάστοτε κοινωνίας.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί η ακόμη πρόσφατη θεωρία της House για τη μετάφραση που περιλαμβάνει τον πολιτισμό ως παράγοντα στη μετάφραση. Το μοντέλο της House βασίζεται στην έννοια της ισοδυναμίας, όπου η αποδοχή των μεταφρασμάτων περιορίζεται με δύο τρόπους: από τα πρωτότυπα και τις επικοινωνιακές συνθήκες των δεκτών (House, 2016: 76). Η ισοδυναμία αποτελεί βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση της μετάφρασης. Μια περιγραφικά και επεξηγηματικά επαρκής θεωρία της μετάφρασης και αξιολόγησης της ποιότητας της μετάφρασης οφείλει να ορίζει και να λειτουργεί σύμφωνα με τη σχέση ισοδυναμίας διαχωρίζοντας μεταξύ διαφορετικών πλαισίων ισοδυναμίας. Ο μεταφραστής θέτει μια ιεραρχία ζητούμενων την οποία επιθυμεί να ακολουθήσει. Ωστόσο, φαίνεται λογικό η λειτουργική, πραγματολογική ισοδυναμία να καθίστανται σημαντικότερες για τον μεταφραστή, καθώς η ισοδυναμία σχετίζεται με τη διατήρηση του

«νοήματος» μεταξύ δύο διαφορετικών γλωσσών και πολιτισμών (House, 2016: 77). Οι όψεις του νοήματος είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τη μετάφραση. Ως μετάφραση ορίζεται συνεπώς η αντικατάσταση του κειμένου-πηγή με ένα σημασιολογικά και πραγματολογικά ισοδύναμο κείμενο στη γλώσσα-στόχο, ενώ μια επαρκής μετάφραση είναι ισοδύναμη σημασιολογικά και πραγματολογικά (House, 2016: 77). Για την επίτευξη της ισοδυναμίας, αρχικά το μετάφρασμα πρέπει να επιτελεί την ίδια λειτουργία με το πρωτότυπο. Η λειτουργία ενός κειμένου δεν πρέπει να συγχέεται με τις λειτουργίες της γλώσσας, αλλά η έννοια λειτουργία ορίζεται πραγματολογικά ως εφαρμογή του κειμένου σε ένα συγκεκριμένο καταστασιακό πλαίσιο. Συνεπώς, το κείμενο και το καταστασιακό πλαίσιο δεν θεωρούνται ξεχωριστές οντότητες, καθώς το καταστασιακό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσεται το κείμενο αντικατοπτρίζεται στο κείμενο μέσω μιας συστηματικής σχέσης μεταξύ του κοινωνικού περιβάλλοντος και της λειτουργικής οργάνωσης της γλώσσας (Halliday & Hasan, 1989: 11). Το μοντέλο της House αξιοποιεί τις έννοιες του μοντέλου του Halliday για το επίπεδο λόγου: το πεδίο, το μέσο και τον τρόπο. Με τον όρο πεδίο αναφέρεται στο θέμα και στο περιεχόμενο του κειμένου αλλά και σε «διαδικασίες». Ο τόνος σχετίζεται με τους συμμετέχοντες, τη σχέση μεταξύ τους όσον αφορά την κοινωνική απόσταση και εξουσία τους, καθώς και την προέλευση και τη στάση του συγγραφέα. Επιπλέον, στον τόνο περιλαμβάνεται η κοινωνική συμπεριφορά. Τέλος, ο τρόπος αναφέρεται στον δίαυλο επικοινωνίας- δηλαδή αν το κείμενο είναι γραπτό ή προφορικό- και τη συμμετοχή (αν είναι απλή ή πολύπλοκη). Ωστόσο, για τον εντοπισμό της κειμενικής λειτουργίας του κειμένου δεν αρκούν μόνο οι παραπάνω έννοιες. Πρέπει να ληφθεί υπόψη και το κειμενικό είδος στο οποίο εντάσσεται το κείμενο, καθώς το κειμενικό είδος εντοπίζεται σε ανώτερο επίπεδο από το επίπεδο λόγου (House, 2016: 78).

Η House, χρησιμοποιώντας εννοιολογικές διακρίσεις παρόμοιες με του Nida, του Venuti και άλλων θεωρητικών διακρίνει τα είδη των μεταφρασμάτων και στρατηγικών μετάφρασης σε δύο κατηγορίες: σε έκδηλες και συγκαλυμμένες μεταφράσεις (House, 2016: 79). Ως έκδηλη μετάφραση ορίζει τη μετάφραση η οποία δεν απευθύνεται άμεσα στους δέκτες της και δεν παρουσιάζεται ως δεύτερο πρωτότυπο, αλλά ως μετάφραση γιατί το κείμενο πηγή συνδέεται με μια συγκεκριμένη γλώσσα και έναν συγκεκριμένο πολιτισμό (House, 2016: 79-80). Τα κείμενα που απαιτούν ως μέθοδο την έκδηλη μετάφραση συνήθως έχουν έντονη αξία στον πολιτισμό της γλώσσας-πηγής λόγω ιστορικών παραγόντων ή πρόκειται για καλλιτεχνικά έργα ιδιαίτερης ιστορικής σημασίας. Αντίθετα, η συγκαλυμμένη μετάφραση έχει ίση αξία με το πρωτότυπο στον πολιτισμό-στόχο, δεν φαίνεται καθαρά ως μετάφραση ενός πρωτοτύπου μιας γλώσσας-πηγής, αλλά έχει δημιουργηθεί ανεξάρτητα (House, 2016: 80). Το πρωτότυπο και το μετάφρασμα σε αυτή την περίπτωση έχουν ισοδύναμους στόχους και εξυπηρετούν τις ανάγκες του εκάστοτε αναγνωστικού κοινού. Παράλληλα, προκειμένου να επιτευχθεί η ισοδύναμη λειτουργία των δύο κειμένων μπορεί να

ενσωματωθεί ένα «πολιτιστικό φίλτρο», το οποίο θα εξισορροπεί τις πολιτισμικές διαφορές μεταξύ των δύο γλωσσικών κοινοτήτων (House, 2016: 79-80).

Για την αξιολόγηση της μετάφρασης, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ επιστημονικής ανάλυσης και κρίσης. Το γλωσσολογικό μοντέλο της House θέτει βάσεις για τη συστηματική σύγκριση, καθιστώντας φανερούς τους παράγοντες που επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων του μεταφραστή ή την απόρριψη λύσεων κατά τη μεταφραστική διαδικασία. Η προσέγγισή της λαμβάνει υπόψη τη γλώσσα στο κοινωνικό-πολιτιστικό της πλαίσιο, εστιάζει σε κείμενα ως προϊόντα λήψης αποφάσεων και συνεπώς πιο προσιτά στην ανάλυσή τους (House, 2016: 84). Επιπλέον, η επιλογή της μεταφραστικής στρατηγικής καθορίζεται όχι μόνο από τον μεταφραστή, αλλά και από το πρωτότυπο, την υποκειμενική ερμηνεία του από τον εκάστοτε μεταφραστή, τους λόγους για τους οποίους πραγματοποιείται η μετάφραση, τις οδηγίες τις οποίες λαμβάνει, το προσδοκώμενο αναγνωστικό κοινό, τις εκδοτικές και διαφημιστικές πολιτικές, παράγοντες ιδιαίτερα κοινωνικούς που δεν ορίζουν τη μετάφραση ως ξεκάθαρα γλωσσική διαδικασία. Αυτό συνεπάγεται ότι υφίστανται κοινωνικό-πολιτιστικοί, πολιτικοί και ιδεολογικοί περιορισμοί. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, η αξιολόγηση της ποιότητας της μετάφρασης ενέχει δύο λειτουργικά στοιχεία: το ιδεαλιστικό και το διαπροσωπικό στοιχείο. Το ιδεαλιστικό στοιχείο στην αξιολόγηση της ποιότητας της μετάφρασης μπορεί να βασιστεί στην γλωσσολογική ανάλυση, περιγραφή και επεξήγηση, ενώ το διαπροσωπικό στοιχείο στηρίζεται σε εκτιμήσεις, κοινωνικής και ηθικής σημασίας ζητήματα και στην προσωπική αντίληψη. Για τη μελέτη της μετάφρασης χρειαζόμαστε και τη γλωσσολογική ανάλυση καθώς και την προσωπική κρίση (House, 2016: 85).

Η θεωρία της House αν και είναι σημαντική υπό το πολιτιστικό πρίσμα, δε φαίνεται να είναι εύκολο να εφαρμοστεί σε λογοτεχνικά κείμενα, όπως το κείμενο το οποίο πραγματεύεται η παρούσα μελέτη. Οι διακρίσεις που κάνει για τις μεταφραστικές στρατηγικές μοιάζουν με τις προαναφερθείσες στρατηγικές των λειτουργικών, περιγραφικών και πολιτιστικών θεωρήσεων, ενώ δεν παρέχει συγκεκριμένες τεχνικές ή λύσεις για μεταφραστικά προβλήματα, όπως άλλες θεωρήσεις παραπάνω. Επιπλέον, με τη χρήση στοιχείων της συστημικής λειτουργικής γραμματικής, όπως το μέσο, το πεδίο και οι έννοιες της λειτουργικής και πραγματολογικής ισοδυναμίας, φαίνεται να επικεντρώνεται σε κείμενα που έχουν επικοινωνιακό χαρακτήρα και όχι αισθητικό χαρακτήρα, όπως τα λογοτεχνικά έργα. Συνεπώς, χρειαζόταν να αναφερθεί στο θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, αλλά δε θα αξιοποιηθεί στο εμπειρικό της κομμάτι.

Στο επόμενο κεφάλαιο αναλύουμε τη μεθοδολογία της μετάφρασης υπό το πολιτισμικό πρίσμα με βάση κάποιες από τις παραπάνω θεωρήσεις, αλλά και με την παράθεση περαιτέρω μεθόδων που μπορούν να αξιοποιηθούν και στο εμπειρικό μέρος της εργασίας.

2.2.3 Μεθοδολογία της μετάφρασης υπό το πολιτισμικό πρίσμα

Αφού παρουσιάστηκαν οι προσανατολισμένες στον πολιτισμό μεταφρασεολογικές θεωρήσεις, θα ήταν χρήσιμο να αναλυθούν κάποιες μεθοδολογίες για τη μετάφραση των πολιτισμικών στοιχείων. Για την αντιμετώπιση των πολιτισμικών στοιχείων που μπορεί να εντοπιστούν σε ένα κείμενο-πηγή υφίστανται μικροδομικές και μακροδομικές προσεγγίσεις. Στο επίπεδο της μακροδομής χρησιμοποιούνται οι μεταφραστικές στρατηγικές, ενώ στο επίπεδο της μικροδομής οι μεταφραστικές τεχνικές ή μέθοδοι. Οι ονομασίες και επιλογές για μεταφραστικές στρατηγικές σε επίπεδο μακροδομής προτείνονται από τον Nida με τους όρους μορφική ισοδυναμία και δυναμική ισοδυναμία (Nida, 1964: 159), τον Newmark με τους όρους σημασιολογική και επικοινωνιακή μετάφραση (Newmark, 1981: 39), τη Nord με τη διάκριση της τεκμηριωτικής και εργαλειακής μετάφρασης (Nord, 1991: 72-73) και τον Venuti με τους όρους ξενοποίηση και οικειοποίηση (Venuti, 1995: 19-20). Οι εν λόγω διακρίσεις περιγράφουν με διαφορετική ορολογία ουσιαστικά μια παρόμοια επιλογή μεταξύ μεταφραστικών στρατηγικών: τον προσανατολισμό προς το κείμενο-πηγή ή τον προσανατολισμό προς το κείμενο-στόχο.

Αναλυτικότερα, ο Nida με τον όρο μορφική ισοδυναμία περιγράφει τη μετάφραση που εστιάζει τόσο στο μήνυμα του κειμένου-πηγή όσο και στη μορφή και το περιεχόμενό του, επηρεάζοντας την ακρίβεια και την ορθότητα απόδοσής του. Αντίθετα, η δυναμική ισοδυναμία στοχεύει στην επίτευξη του ισοδύναμου αποτελέσματος στη γλώσσα-στόχο, ενώ το κείμενο-στόχος προσαρμόζεται στις γλωσσικές ανάγκες και πολιτιστικές παραμέτρους της γλώσσας-στόχου (Nida, 1964: 159).

Αργότερα ο Newmark προτείνει ως στρατηγικές τη σημασιολογική ή επικοινωνιακή μετάφραση, όπου ως επικοινωνιακή μετάφραση ορίζει τη μετάφραση που προσπαθεί να προκαλέσει στους αναγνώστες ένα αποτέλεσμα το οποίο προσεγγίζει όσο το δυνατό περισσότερο την αίσθηση που αποκομίζουν οι αναγνώστες του πρωτοτύπου. Η σημασιολογική μετάφραση από την άλλη προσπαθεί να αποδώσει, όσο πιο πιστά επιτρέπουν οι σημασιολογικές και συντακτικές δομές της γλώσσας-στόχου, το ακριβές συγκειμενικό νόημα του πρωτοτύπου (Newmark, 1981: 39).

Η Nord επηρεασμένη από τις λειτουργικές θεωρήσεις προβαίνει στην κατηγοριοποίηση των μεταφράσεων σε τεκμηριωτική και εργαλειακή μετάφραση. Η τεκμηριωτική μετάφραση χρησιμεύει ως τεκμήριο της επικοινωνίας, στο πλαίσιο του πολιτισμού της γλώσσας-στόχου, ανάμεσα στον συγγραφέα και τον δέκτη του κειμένου-πηγή. Ως εργαλειακή μετάφραση ορίζει τη μετάφραση η οποία χρησιμεύει ως ανεξάρτητο εργαλείο μετάδοσης του μηνύματος με μια νέα επικοινωνιακή δράση στον πολιτισμό της γλώσσας-στόχου και αποσκοπεί στην εκπλήρωση του επικοινωνιακού

της σκοπού, χωρίς ο δέκτης να συνειδητοποιεί ότι το κείμενο προέρχεται από διαφορετικό επικοινωνιακό πλαίσιο (Nord, 1991: 72-73).

Τέλος, όπως είχε αναφερθεί παραπάνω ο Venuti προτείνει την επιλογή της ξενοποίησης ή της οικειοποίησης της μετάφρασης, όπου ξενοποίηση για τον Venuti σημαίνει το κείμενο-στόχος να διατηρεί γλωσσικά και πολιτισμικά στοιχεία του κειμένου-πηγή, υιοθετώντας ένα μη εύγλωττο μεταφραστικό ύφος και προβάλλοντας την ξένη ταυτότητα του κειμένου (Venuti, 1995: 305) σε αντίθεση με την οικειοποιητική μετάφραση η οποία προσαρμόζεται στους εγχώριους κανόνες της λογοτεχνίας και παράγει ένα κείμενο διαυγές και ευανάγνωστο για τον πολιτισμό-στόχο (Venuti, 1995: 41-42).

Οι παραπάνω στρατηγικές αφορούν τις επιλογές της μακροδομής του κειμένου, δηλαδή της μετάφρασης ως ολότητα. Ωστόσο, όπως θα δούμε και παρακάτω στην πράξη και μελετώντας διαφορετικά μεταφράσματα συγκριτικά με τα πρωτότυπα τους φαίνεται ότι κανένας μεταφραστής δεν υιοθετεί μία συγκεκριμένη στρατηγική, αλλά εναλλάσσεται μεταξύ στρατηγικών, ανάλογα πιθανώς με τη δική του ερμηνεία ή τα προβλήματα ισοδυναμίας μεταξύ του ζεύγους γλωσσών το οποίο πραγματεύεται.

Πέρα από την επιλογή της μεταφραστικής στρατηγικής σε μακροδομικό επίπεδο, κατά τη μεταφραστική διαδικασία παρουσιάζεται η ανάγκη για τη χρήση μεταφραστικών τεχνικών ή μεθόδων σε μικροδομικό επίπεδο.

Όσον αφορά τις επιλογές σε μικροδομικό επίπεδο, οι Vinay & Dalbernet το 1958 κατέγραψαν μια σειρά τεχνικών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατά τη μεταφραστική διαδικασία για την αντιμετώπιση των γλωσσικών και πολιτισμικών στοιχείων. Αρχικά, διακρίνουν τη μετάφραση σε άμεση, όταν το νόημα του κειμένου-πηγή αποδίδεται «κατά λέξη» και έμμεση, όταν ακολουθείται η «ελεύθερη» μετάφραση (Venuti, 2000: 84). Στα πλαίσια της άμεσης μετάφρασης εντοπίζουν τρεις τεχνικές: το δάνειο, το έκτυπο και την κατά λέξη μετάφραση (Venuti, 2000: 85). Το δάνειο είναι η απευθείας μεταφορά μιας λέξης από τη γλώσσα-πηγή στη γλώσσα-στόχο. Το έκτυπο αποτελεί ένα είδος δανείου, αλλά το λεξιλογικό ή πολιτισμικό στοιχείο αποδίδεται κυριολεκτικά και με ακρίβεια. Ακόμη, η κατά λέξη μετάφραση είναι τεχνική που εφαρμόζεται μεταξύ γλωσσών με παρόμοια γλωσσική δομή, χωρίς να δυσχεραίνεται το νόημα (Venuti, 2000: 86-87). Στις τεχνικές της έμμεσης μετάφρασης κατηγοριοποιούν τη μετάταξη, τη μετατροπία, την ισοδυναμία και την προσαρμογή (Venuti, 2000: 88-92). Μετάταξη αποτελεί η αλλαγή της γραμματικής κατηγορίας, δηλαδή η αντικατάσταση ενός μέρους του λόγου με άλλο, χωρίς απώλεια νοημάτων (Venuti, 2000: 88). Η μετατροπία ορίζεται ως μεταβολή της σημασιολογίας και της οπτικής γωνίας του κειμένου-πηγή (πχ αντιστροφή των όρων, χρήση ενεργητικής φωνής αντί για παθητικής), χωρίς αλλαγή του

νοήματος (Venuti, 2000: 89). Ο όρος ισοδυναμία αναφέρεται σε περιπτώσεις που οι γλώσσες περιγράφουν ίδιες καταστάσεις με διαφορετικά υφολογικά και δομικά μέσα και χρησιμεύει ιδιαίτερα στη μετάφραση ιδιωματισμών και παροιμιών (Venuti, 2000: 90). Τέλος, η προσαρμογή σχετίζεται με την ολοκληρωτική αλλαγή των πολιτισμικών αναφορών, όταν μια κατάσταση που εντάσσεται στον πολιτισμό της γλώσσας-πηγής δεν εντοπίζεται στον πολιτισμό της γλώσσας-στόχου (Venuti, 2000: 90-91).

Αφού είδαμε το μοντέλο των Vinay & Dalbernet για τις τεχνικές μετάφρασης μικροδομικών στοιχείων της γλώσσας, θα εξετάσουμε το πιο πρόσφατο μοντέλο τεχνικών μετάφρασης του Newmark.

Ο Newmark καταγράφει μεταφραστικές τεχνικές για τη μετάφραση φράσεων ή μικρότερων μονάδων της γλώσσας (Newmark, 1988: 81). Η πρώτη τεχνική ονομάζεται αυτόματη αναπαραγωγή ή δάνειο, όπου μια λέξη ή μια έκφραση μεταφέρεται αυτούσια από τη γλώσσα-πηγή στη γλώσσα-στόχο (Newmark, 1988: 81-82). Η φυσικοποίηση αναφέρεται στη μεταγραφή μιας λέξης ή έκφρασης αρχικά φωνολογικά και στη συνέχεια μορφολογικά από τη γλώσσα-πηγή στη γλώσσα-στόχο (Newmark, 1988: 82). Το πολιτισμικό ισοδύναμο σχετίζεται με την αντικατάσταση μιας λέξης με πολιτισμική χροιά με μια αντίστοιχη της γλώσσας-στόχου (Newmark, 1988: 82-83). Το λειτουργικό ισοδύναμο αφορά λέξεις της γλώσσας-πηγής με πολιτισμική χροιά οι οποίες αντικαθίστανται στη γλώσσα-στόχο με λέξεις χωρίς πολιτισμική χροιά και συχνά επεξηγούν τη σημασία τους με ουδέτερο τρόπο (Newmark, 1988: 83). Πέραν του πολιτισμικού και λειτουργικού ισοδύναμου, ο Newmark εντοπίζει και το περιγραφικό ισοδύναμο, όπου ένα στοιχείο προτιμάται να κατανοηθεί μέσω της περιγραφής παρά μέσω της λειτουργίας (Newmark, 1988: 83-84). Η τεχνική της συνωνυμίας σχετίζεται με τη χρήση μιας σχεδόν ισοδύναμης λέξης στη γλώσσα-στόχο από τη γλώσσα-πηγή, όταν δεν υφίσταται ακριβής ισοδυναμία και η λέξη δεν είναι εξέχουσας σημασίας για την ανάλυση του κειμένου (Newmark, 1988: 84). Το έκτυπο ή όπως το ονομάζει στα αγγλικά through translation αφορά την κυριολεκτική μετάφραση συνηθισμένων συμφράσεων, ονομάτων οργανισμών και συνθεμάτων όπου οι συμφράσεις, οι οργανισμοί και τα συνθέματα μεταφράζονται κυριολεκτικά στη γλώσσα-στόχο (Newmark, 1988: 84-85). Οι μετατοπίσεις ή μετατάξεις εντοπίζονται σε γραμματικό επίπεδο, όταν ένα μέρος του λόγου μετατρέπεται σε ένα άλλο μέρος του άλλου (πχ ενικός-πληθυντικός, θέση του επιθέτου) (Newmark, 1988: 85). Συχνά, κάποιες γραμματικές δομές της γλώσσας-πηγής δεν υπάρχουν στη γλώσσα-στόχο ή δε χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο ή εμποδίζουν τη φυσικότητα του λόγου ή συνιστούν επιλογές υφολογικού χαρακτήρα, γεγονός που συνεπάγεται το φαινόμενο της μετατόπισης ή μετάταξης (Newmark, 1988: 85-88). Η μετατροπία, όρο που δανείζεται από τους Vinay & Dalbernet, σχετίζεται με την αλλαγή της οπτικής γωνίας, η οποία απαντά συχνά σε περιπτώσεις που η κυριολεκτική μετάφραση δεν

είναι εφικτή και θα παραβιαζόταν η φυσικότητα της ροής του λόγου στη γλώσσα-στόχο (Newmark, 1988: 88-89). Παρομοίως, ο Newmark υποστηρίζει ότι είναι σημαντική η χρήση αποδεκτών (ή καθιερωμένων) όρων στη μετάφραση, ειδικά στην περίπτωση θεσμικών όρων (Newmark, 1988: 89-90). Η επισήμανση των μεταφράσεων εφαρμόζεται σε περιπτώσεις που ένας όρος έχει αποδοθεί προσωρινά και παρατίθεται σε εισαγωγικά ή άλλα μέσα επισήμανσης, τα οποία αργότερα αν ο όρος γίνει αποδεκτός μπορούν να αφαιρεθούν (Newmark, 1988: 90). Η αναπλήρωση παρατηρείται όταν έχει υπάρξει κάποια απώλεια νοηματικών, ηχητικών ή πραγματολογικών στοιχείων σε κάποια πρόταση και αναπληρώνεται παρακάτω στην ίδια ή την επόμενη πρόταση (Newmark, 1988: 90). Η τεχνική της ανάλυσης σε συνιστώσες χρειάζεται όταν μια λέξη ή έκφραση της γλώσσας-πηγής πρέπει να αναλυθεί σε δύο ή και περισσότερες λέξεις, ώστε να αποδοθεί το νόημα της στη γλώσσα-στόχο (Newmark, 1988: 90). Η μείωση και η έκταση αποτελούν δύο ακόμη τεχνικές μετάφρασης οι οποίες πραγματοποιούνται συχνά ενστικτωδώς ή κατ' επιλογήν του μεταφραστή σε μερικές περιπτώσεις (Newmark, 1988: 90). Στην περίπτωση της μείωσης διαγράφεται κάποια λέξη, ενώ στην περίπτωση της έκτασης προστίθεται κάποια παραπάνω για τη βέλτιστη απόδοση του όρου (Newmark, 1988: 90). Η παράφραση εντοπίζεται όταν διευρύνεται ή επεξηγείται το νόημα σε κάποιο τμήμα του λόγου του κειμένου για την καλύτερη κατανόησή του (Newmark, 1988: 90). Επίσης, συχνά παρατηρείται ο συνδυασμός δύο ή παραπάνω τεχνικών για την επίλυση ενός μεταφραστικού ζητήματος (Newmark, 1988: 91). Ο συνδυασμός τεχνικών είναι αρκετά συνηθισμένος σε λέξεις που έχουν πολιτισμική χροιά. Τέλος, ο Newmark καταγραφεί ως τελευταία τεχνική τις σημειώσεις, τις επεξηγήσεις και τα γλωσσάρια (Newmark, 1988: 91). Οι επιπρόσθετες πληροφορίες που μπορεί να προσφέρει ο μεταφραστής σε σημειώσεις ή γλωσσάρια σχετίζονται με πολιτισμικά, τεχνικά ή γλωσσικά στοιχεία του κειμένου και η προσθήκη τους εξαρτάται συχνά από το αναγνωστικό κοινό. Ανάλογα με το είδος του κειμένου, μπορεί να παρατεθούν εντός ή εκτός του κειμένου (Newmark, 1988: 92).

2.3 Σύνθεση

Καθώς η παρούσα εργασία πραγματεύεται τις διαπολιτισμικές διαφορές στη μετάφραση και συγκεκριμένα στη μετάφραση του μυθιστορήματος *Naked Lunch* προς την Ελληνική, επιχειρείται ο εντοπισμός των πολιτισμικών στοιχείων του πρωτοτύπου και η κατάταξή τους σύμφωνα με το μοντέλο για τον πολιτισμό του Katan. Η επιλογή του μοντέλου του Katan συνάδει με το θέμα της εργασίας και προσφέρει πληρέστερα εργαλεία για τον εντοπισμό των πολιτιστικών στοιχείων και

συνεπώς των πολιτισμικών διαφορών μεταξύ του ελληνικού και του αμερικανικού πολιτισμού. Αρχικά, οι μεταφραστικές ενότητες θα ταξινομηθούν με βάση τα εντοπισμένα πολιτισμικά στοιχεία σύμφωνα με το μοντέλο του Katan.

Αναλυτικότερα, ερευνώνται τα πολιτισμικά στοιχεία ως προς το περιβάλλον, τη συμπεριφορά, τις ικανότητες, τις στρατηγικές και δεξιότητες, τις αξίες, τις πεποιθήσεις και την ταυτότητα (Katan, 1999: 45-61). Έπειτα, με τη σύγκριση του πρωτότυπου και των μεταφρασμάτων εντοπίζονται οι στρατηγικές μετάφρασης σε επίπεδο μακροδομής και οι τεχνικές μετάφρασης σε επίπεδο μικροδομής. Καθώς η μελέτη σχετίζεται με λογοτεχνικό έργο, προτείνεται η υιοθέτηση της ορολογίας του Venuti για τις στρατηγικές μετάφρασης: η ξενοποίηση και η οικειοποίηση (Venuti, 1995: 19-20). Αν και οι στρατηγικές μετάφρασης των Nida, Newmark και Nord που αναφέρθηκαν παραπάνω δεν παρουσιάζουν έντονη εννοιολογική απόκλιση ως όροι, η επιλογή της χρήσης των δύο στρατηγικών φαίνεται καταλληλότερη για το παρόν εγχείρημα, αφού η θεώρηση του Venuti προσανατολίζεται έντονα στον πολιτισμικό παράγοντα της μετάφρασης και ιδιαίτερα στη μετάφραση λογοτεχνικών έργων.

Τέλος, για τον εντοπισμό των τεχνικών μετάφρασης σε επίπεδο μικροδομής θα αξιοποιηθεί το μοντέλο του Newmark. Αν και το μοντέλο των Vinay & Dalbernet είναι εξίσου σημαντικό και αρκετό καινοτόμο για την περίοδο που εμφανίστηκε, θα αξιοποιηθεί το πιο σύγχρονο μοντέλο του Newmark διότι περιλαμβάνει μια διευρυμένη παρουσίαση των μεταφραστικών τεχνικών σε επίπεδο μικροδομής και μπορεί να εφαρμοστεί και σε λογοτεχνικά έργα. Οι τεχνικές του Newmark και ο συνδυασμός των τεχνικών του μας επιτρέπουν να εξετάσουμε την αντιμετώπιση των πολιτισμικών στοιχείων και διαφορών από τους δύο μεταφραστές. Συγκεκριμένα, εντοπίζεται η χρήση τεχνικών, όπως το δάνειο, η φυσικοποίηση, η αντικατάσταση λέξεων και φράσεων με λειτουργικά, περιγραφικά ή πολιτισμικά ισοδύναμα, η συνωνυμία, η κυριολεκτική μετάφραση, οι μετατοπίσεις ή μετατάξεις, η μετατροπία, η αποδεκτή μετάφραση, η επισήμανση, η αναπλήρωση, η ανάλυση σε συνιστώσες, η μείωση και έκταση, η παράφραση, ο συνδυασμός δύο ή παραπάνω τεχνικών και οι σημειώσεις, επεξηγήσεις και τα γλωσσάρια (Newmark, 1988: 82-91). Με τον συνδυασμό του μοντέλου για τα λογικά επίπεδα του πολιτισμού του Katan, τις στρατηγικές μετάφρασης του Venuti και τις τεχνικές μετάφρασης του Newmark, θα μπορέσουμε να εντοπίσουμε τα πολιτισμικά στοιχεία του πρωτοτύπου William S. Burroughs (2015) *Naked Lunch*: *The Restored Text.* London: Penguin Group και να αναλύσουμε τους τρόπους διαχείρισης των πολιτισμικών διαφορών στο μετάφρασμα του Γουίλιαμ Μπάροουζ (2004) *Γυμνό Γεύμα.* Μτφ: Γιώργος Γούτας. Αθήνα: Απόπειρα και στο μετάφρασμα Ουίλιαμ Μπάροουζ (2010) *Γυμνό Γεύμα: Το αποκατεστημένο κείμενο*. Μτφ: Γιώργος Μπέτσος, Αθήνα: Τόπος.

3. Εμπειρικό Μέρος

3.1 Παρουσίαση πρωτοτύπου και μεταφρασμάτων

3.1.1 Βιογραφία του William S. Burroughs και το έργο Naked Lunch

Ο William S. Burroughs γεννήθηκε το 1914 στο Σεν Λούις του Μισούρι. Η ανατροφή του ήταν άνετη, αν και ο ίδιος πάσχιζε να τονίσει ότι δεν ήταν πλούσιος. Αφού ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην Αγγλική Λογοτεχνία και Αρχαιολογία των Μάγια στο Χάρβαρντ, απορρίφθηκε από το Ναυτικό και τον OSS (τον προκάτοχο της CIA). Έζησε τα επόμενα είκοσι χρόνια στο περιθώριο, με ένα μικρό μηνιαίο επίδομα από τους γονείς του, δουλεύοντας ταυτόχρονα είτε σε γραφείο ντετέκτιβ, είτε ως εξολοθρευτής εντόμων. Η ενασχόλησή του με τη λογοτεχνία μάλλον ξεκίνησε μέσω της γνωριμίας μιας ομάδας νεαρών ριζοσπαστών φοιτητών, ποιητών και συγγραφέων το 1943 στη Νέα Υόρκη, μεταξύ των οποίων συγκαταλεγόταν η μελλοντική του σύζυγος, Τζόαν Βόλμερ, ο ποιητής Άλεν Γκίνσμπεργκ και ο συγγραφέας Τζακ Κέρουακ. Αυτός ο κύκλος θα αποτελούσε τον διανοητικό πυρήνα του κινήματος των Μπιτ, αλλά στα μέσα της ίδιας δεκαετίας ο Μπάροουζ περνούσε αρκετό χρόνο με ένα άλλον φιλικό κύκλο, ληστεύοντας μεθυσμένους στον υπόγειο και πειραματιζόμενος με την ηρωίνη. Όπως γράφει και στο κεφάλαιο «Κατάθεση: Μαρτυρία πάνω σε μια αρρώστια) του βιβλίου *Naked Lunch*, παρέμεινε για πολλά χρόνια ναρκομανής (Μπάροουζ, 2010: 366). Ήταν μέλος της Αμερικανικής Ακαδημίας και Ινστιτούτου Τεχνών και Γραμμάτων και Commandeur του Τάγματος Γραμμάτων και Τεχνών της Γαλλίας. Πέθανε το 1997 από καρδιακή προσβολή στο Λόρενς του Κάνσας.

Το *Naked Lunch* γράφτηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1950, όσο ο Μπάροουζ βρισκόταν επί το πλείστον στην Ταγγέρη. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ταγγέρη είχε μετατραπεί σε πόλο έλξης οκτώ διαφορετικών εθνών, ενώ αποτέλεσε τόπο διαμονής για πολλούς λαθρέμπορους, ναρκομανείς, τουρίστες του σεξ και συγγραφείς. Για τους παραπάνω λόγους, ο Μπάροουζ μετακόμισε στην Ταγγέρη, ενώ οι ντόπιοι τον χαρακτήριζαν ως αόρατο άνθρωπο, γιατί διέσχιζε την πόλη απαρατήρητος. Εκείνη την περίοδο ξεκίνησε να γράφει γράμματα στον Άλεν Γκίνσμπεργκ, τα οποία θα συνέθεταν στο τέλος το μυθιστόρημα *Naked Lunch*. Με τη βοήθεια του Γκίνσμπεργκ και του Κέρουακ, εκδόθηκε το 1959 το μυθιστόρημα από την Olympia Press στο Παρίσι. Έπειτα, το 1962, η εκδοτική Grove Press κυκλοφόρησε το *Naked Lunch* στις ΗΠΑ. Ο Μπάροουζ έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής τα τελευταία χρόνια της ζωής του, ως πολέμιος της λογοκρισίας, υποστηρικτής της χαλάρωσης των νόμων περί ναρκωτικών και επιφυλακτικός όσον αφορά τους τρόπους με τους οποίους ελέγχονται οι ζωές μας, ενώ εκπροσωπούσε τη δυσαρεστημένη νεολαία (Μπάροουζ, 2010: 367-373). Το *Naked Lunch* επανακυκλοφόρησε το 2001

στην Αγγλική (περιλαμβάνοντας στον τίτλο του πρωτότυπου την προσθήκη *The Restored Text*), ενσωματώνοντας κείμενα τα οποία δεν είχαν περιληφθεί στις πρώτες εκδόσεις του 1959 και του 1962, γιατί ο Μπάροουζ νόμιζε ότι τα εν λόγω χωρία είχαν χαθεί και τα βρήκαν οι επιμελητές του βιβλίου Barry Miles και James Grauerbolz το 1998 στο Πανεπιστήμιο της Πολιτείας του Οχάιο (Burroughs, 2015: 247). Βρίσκονται στο τέλος του βιβλίου ως παραρτήματα ή ως εναλλακτικές εκδοχές κάποιων υφιστάμενων κεφαλαίων του μυθιστορήματος.

Στην παρούσα εργασία πραγματευόμαστε την έκδοση του πρωτοτύπου William S. Burroughs (2015) *Naked Lunch*: *The Restored Text.* London: Penguin Group. Αν και το έτος έκδοσης έπεται των εξεταζόμενων μεταφρασμάτων, πρόκειται για απλή επανέκδοση του πρωτοτύπου του 2001, όπως κυκλοφόρησε με τις προσθήκες των επιμελητών.

Το *Naked Lunch* αναλύεται στα πλαίσια της παρούσας εργασίας λόγω της έλλειψης μελετών στην Ελληνική για το μυθιστόρημα και λόγω της χρονικής περιόδου κατά την οποία γράφτηκε. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, σίγουρα θα εντοπίζονται αρκετά πολιτισμικά στοιχεία συνδεδεμένα με τη δεδομένη χρονική συγκυρία, τα οποία θα αναδείξουν τις πολιτισμικές διαφορές μεταξύ του αμερικανικού και ελληνικού πολιτισμού.

3.1.2 Παρουσίαση μεταφρασμάτων

Το μετάφρασμα Γουίλιαμ Μπάροουζ (2004) *Γυμνό Γεύμα.* Μτφ: Γιώργος Γούτας. Αθήνα: Απόπειρα δεν περιέχει τα παραρτήματα των επιμελητών του πρωτοτύπου της έκδοσης του 2001 και δε γνωρίζουμε αν ο μεταφραστής στηρίχθηκε σε κάποια παλαιότερη έκδοσή του. Γι' αυτόν το λόγο ίσως ο τίτλος δεν περιέχει στη μετάφραση το *The Restored Text*, όπως το δεύτερο μετάφρασμα που θα δούμε παρακάτω. Μολαταύτα, δεν παρατηρούνται αλλαγές στο σώμα κειμένου του μυθιστορήματος και περιέχει τα υπόλοιπα κεφάλαια εισαγωγής και κάποια παραρτήματα του Μπάροουζ. Μια σημαντική διαφορά του ανωτέρω πρωτοτύπου και του πιο σύγχρονου μεταφράσματος με το συγκεκριμένο μετάφρασμα του 2004 έγκειται στην παράθεση της εισαγωγής του Μπάροουζ στην αρχή του μυθιστορήματος (Κατάθεση: Μια προσωπική Μαρτυρία αναφορικά με μια αρρώστια). Επιπλέον, στο τέλος του μυθιστορήματος εντοπίζεται το κεφάλαιο που ο συγγραφέας περιγράφει τον εθισμό του στις ναρκωτικές ουσίες (ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΝΟΣ ΠΟΛΥΕΘΙΣΜΕΝΟΥ ΣΕ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΕΣ ΟΥΣΙΕΣ) και στο εν λόγω μετάφρασμα εμφανίζεται μια εκτενής ενότητα σημειώσεων του μεταφραστή (18 σελίδες) στο τέλος του βιβλίου. Η εκτενής ενότητα σημειώσεων του μεταφραστή σχετίζεται πιθανώς με τη στρατηγική και τις τεχνικές μετάφρασης που επέλεξε, κάτι που θα εξεταστεί παρακάτω στην ανάλυση του μεταφράσματος. Όσον αφορά την έκταση του μεταφράσματος στο κύριο σώμα κειμένου του μυθιστορήματος,

διαφέρει σε σχέση με το πρωτότυπο κατά 51 σελίδες. Τέλος, στην τελευταία σελίδα εμφανίζεται μια σύντομη παράγραφος που παρέχει κάποιες πληροφορίες για το συγγραφέα και το έργο του μεταφραστή, χωρίς όμως να μας πληροφορεί για τις στρατηγικές και τεχνικές μετάφρασης τις οποίες χρησιμοποίησε.

Αντίθετα, το μετάφρασμα Ουίλιαμ Μπάροουζ (2010) *Γυμνό Γεύμα: Το αποκατεστημένο κείμενο*. Μτφ: Γιώργος Μπέτσος, Αθήνα: Τόπος, όπως φαίνεται από τον τίτλο, περιλαμβάνει τα παραρτήματα του πρωτοτύπου που προστέθηκαν στην τελευταία έκδοση του 2001 και στην επανέκδοση του 2015. Δεν παρουσιάζει αλλαγές όπως και το πρώτο μετάφρασμα στο σώμα κειμένου του μυθιστορήματος, αλλά παραθέτει την εισαγωγή του Μπάροουζ στο τέλος του μυθιστορήματος (Κατάθεση: Μαρτυρία πάνω σε μια αρρώστια), όπως το πρωτότυπο του 2015 που εξετάζουμε. Η έκτασή του συγκριτικά με του πρωτοτύπου διαφέρει επίσης κατά 56 σελίδες στο κύριο σώμα κειμένου, αν και πρέπει να σημειωθεί ότι η διάρθρωση του κεφαλαίων έχει πραγματοποιηθεί διαφορετικά σε σχέση με το πρωτότυπο και το ανωτέρω μετάφρασμα. Στο συγκεκριμένο μετάφρασμα αλλάζει η σελίδα σε κάθε καινούργιο τίτλο, κάτι που δε γίνεται στα παραπάνω βιβλία και σίγουρα επηρεάζει την έκταση του μυθιστορήματος σε σελίδες. Ενδεχομένως, αν ο δεύτερος μεταφραστής είχε ακολουθήσει την ίδια πρακτική, η έκταση του δεύτερου μεταφράσματος να ήταν μικρότερη. Ένα κοινό δομικό στοιχείο στη διάρθρωση των δύο μεταφρασμάτων συνιστά η παράθεση του κεφαλαίου του Μπάροουζ για την εμπειρία του με τη χρήση ναρκωτικών στο τέλος του μυθιστορήματος (Γράμμα από έναν μετρ της εξάρτησης σε επικίνδυνα ναρκωτικά). Το κεφάλαιο των σημειώσεων του μεταφραστή είναι αρκετό μικρό (μόλις 3 σελίδες), σε αντίθεση με το πρώτο μετάφρασμα, το οποίο ενδέχεται να υποδηλώνει την επιλογή του μεταφραστή να προβεί σε οικειοποίηση πολιτισμικών στοιχείων του πρωτοτύπου. Ακόμη, το μετάφρασμα του 2010 προσφέρει περισσότερες πληροφορίες για τη ζωή του συγγραφέα, το έργο του και την επιρροή του. Ωστόσο, δεν παρέχει καμία πληροφορία στο παράρτημα για το μεταφραστή και τις στρατηγικές μετάφρασης που ακολούθησε.

3.2 Ανάλυση και σχολιασμός πρωτοτύπου και μεταφρασμάτων

Το παρόν και κομβικό για την έρευνα κεφάλαιο προβαίνει σε σύγκριση του πρωτοτύπου και των μεταφρασμάτων του για τον εντοπισμό των πολιτισμικών διαφορών μεταξύ του ελληνικού και αμερικανικού πολιτισμού. Συγκεκριμένα, θα χωριστεί σε υποκεφάλαια ανάλογα με την ταξινόμηση των πολιτισμικών στοιχείων, όπου μελετάται η αντιμετώπισή τους και η σημασία των πολιτισμικών διαφορών στη μετάφραση. Με βάση το μοντέλο του Katan για τα πολιτισμικά στοιχεία, οι μεταφραστικές ενότητες θα παρουσιαστούν σε υποκεφάλαια για τις πολιτισμικές διαφορές που καταγράφονται στα λογικά επίπεδα του πολιτισμού. Το υποκεφάλαιο 3.2.1 παρουσιάζει τις πολιτισμικές διαφορές στο επίπεδο του περιβάλλοντος, το υποκεφάλαιο 3.2.2 τις πολιτισμικές διαφορές στο επίπεδο της συμπεριφοράς, το υποκεφάλαιο 3.2.3 στο επίπεδο των στρατηγικών/δεξιοτήτων/ικανοτήτων, το υποκεφάλαιο 3.2.4 στο επίπεδο των αξιών, το υποκεφάλαιο 3.2.5 στο επίπεδο των πεποιθήσεων και το υποκεφάλαιο 3.2.6 της ταυτότητας (Katan, 1999: 45-61).

Για κάθε μεταφραστική ενότητα στο εκάστοτε υποκεφάλαιο, θα εντοπιστεί η επιλογή του μεταφραστή στο επίπεδο της μακροδομής ως προς τη διάκριση μεταφραστικών στρατηγικών του Venuti, δηλαδή η επιλογή της ξενοποίησης ή της οικειοποίησης (Venuti, 1995: 19-20). Τέλος, με βάση το μοντέλο του Newmark, θα εντοπιστούν οι τεχνικές μετάφρασης των πολιτισμικών στοιχείων και διαφορών (δάνειο, συνωνυμία, πολιτισμικό ισοδύναμο και άλλες τεχνικές που αναφέρθηκαν στο θεωρητικό πλαίσιο) (Newmark. 1988: 82-91). Για να αποφευχθεί η επαναληψιμότητα και να διασφαλιστεί η οικονομία περιττών λέξεων, οι μεταφραστικές ενότητες του πρωτοτύπου William S. Burroughs (2015) *Naked Lunch*: *The Restored Text.* London: Penguin Group θα παρουσιάζονται ως πρωτότυπο, το μετάφρασμα Γουίλιαμ Μπάροουζ (2004) *Γυμνό Γεύμα.* Μτφ: Γιώργος Γούτας. Αθήνα: Απόπειρα ως μετάφρασμα Α’ (2004) και το μετάφρασμα Ουίλιαμ Μπάροουζ (2010) *Γυμνό Γεύμα: Το αποκατεστημένο κείμενο*. Μτφ: Γιώργος Μπέτσος, Αθήνα: Τόπος ως μετάφρασμα Β’ (2010).

3.2.1 Πολιτισμικές διαφορές ως προς το περιβάλλον

Το κεφάλαιο 3.2.1 εξετάζει τρεις μεταφραστικές ενότητες όπου παρουσιάζονται πολιτισμικά στοιχεία στο πρώτο λογικό επίπεδο του πολιτισμού, το περιβάλλον, σύμφωνα με το μοντέλο του Katan. Γίνεται προσπάθεια κατάταξής τους στις υποκατηγορίες του περιβάλλοντος, παρατηρούνται οι πολιτισμικές διαφορές με βάση το συγκεκριμένο επίπεδο, εξετάζεται η επιλογή της μεταφραστικής στρατηγικής σύμφωνα με τη θεώρηση του Venuti και οι τεχνικές μετάφρασης των πολιτισμικών αναφορών με βάση τις προτεινόμενες τεχνικές του Newmark. Ακολουθούν ξεχωριστά τα δείγματα του πρωτοτύπου, των μεταφρασμάτων και ο σχολιασμός τους με βάση τα προαναφερθέντα μοντέλα.

❖

Πρωτότυπο: Continual dreams of junk: I am looking for a poppy field…Moonshiners in black Stetsons direct me to a Near East café…One of the waiters is a Yugoslav opium…(σελ. 48)

Μετάφρασμα Α' (2004): Ασταμάτητα πρεζόνειρα: Ψάχνω να βρω ένα χωράφι παπαρούνες…Χωριάτες απ' το Νότο με μαύρα τσόχινα πλατύγυρα καπέλα- που ίσως και να παρασκευάζουνε παράνομο ουίσκι- με οδηγούν σε καφενείο της Εγγύς Ανατολής…Ένα από τα γκαρσόνια είναι η άκρη για γιουγκοσλάβικο όπιο…(σελ. 80)

Μετάφρασμα Β' (2010): Συνεχή όνειρα της πρέζας: Ψάχνω για ένα χωράφι με παπαρούνες…Τύποι με μαύρα καπέλα Στέτσον και παράνομα αποστακτήρια ουίσκι που τα δουλεύουν μόνο νύχτα με οδηγούν στο καφέ Εγγύς Ανατολή…Ένα από τα γκαρσόνια έχει άκρες για *γιουγκοσλάβικο* όπιο…(σελ. 71)

Στο πρωτότυπο εντοπίζεται η πολιτισμική αναφορά moonshiners και αναφέρεται σε παραγωγούς ενός παράνομου -τότε- ποτού στο Νότο των ΗΠΑ. Σχετίζεται με το επίπεδο του περιβάλλοντος και συγκεκριμένα με στοιχεία της διατροφής (Katan, 1999: 51). Αναζητώντας στο διαδίκτυο εντοπίζονται κυρίως ορισμοί του ως παράνομο αλκοολούχο ποτό (Oxford Dictionaries English, 2017). Οι μεταφραστές προσπαθούν να το αποδώσουν αρκετά σωστά, αν και το μεταφράζουν ως παράνομο ουίσκι, μια απόδοση που εμφανίζεται επίσης στους ορισμούς του (Merriam-webster.com, 2017). Το moonshine βέβαια δεν είναι ακριβώς ουίσκι, αλλά ένας τύπος ποτού με υψηλότερη περιεκτικότητα σε αλκοόλ από το ουίσκι και φτιάχνεται από καλαμπόκι. Η μετάφραση της λέξης moonshiners φαίνεται αρκετά προβληματική, λόγω της ασυμφωνίας για το πολιτισμικό στοιχείο, της έλλειψης λέξης που μπορεί να μεταφέρει μονολεκτικά στην Ελληνική τον όρο. Αμφότεροι μεταφραστές έχουν επιλέξει να μεταφράσουν το moonshiners με ολόκληρη φράση, ώστε να μπορέσουν να επεξηγήσουν στην Ελληνική τη σημασία του. Ακόμη η μετάφραση του

2004 έχει προσδώσει έντονα αρνητική χροιά στους παραγωγούς χαρακτηρίζοντάς τους ως χωριάτες απ' το Νότο. Η λέξη moonshiner δεν ενέχει τόσα έντονα αρνητική χροιά για τους παραγωγούς, αλλά είχε αρνητική χροιά ενδεχομένως για την παράνομη παραγωγή αλκοόλ. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι και οι δύο μεταφραστές στη συγκεκριμένη μεταφραστική ενότητα ακολουθούν τη στρατηγική της οικειοποίησης, καθώς επιλέγουν να μεταφέρουν τον όρο ως ουίσκι, μια απόδοση που είναι γνώριμη στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό (Venuti, 1995: 19-20). Σχετικά με τις τεχνικές μετάφρασης, παρατηρείται ένας συνδυασμός τεχνικών για την απόδοση του moonshiners. Στην περίπτωση του πρώτου μεταφραστή χρησιμοποιούνται οι τεχνικές της μετατροπίας, με τον προσδιορισμό των moonshiners ως χωριάτες από τον Νότο, και της μετατόπισης με τη μετάφραση της λέξης «moonshiners» με ολόκληρη αναφορική πρόταση «που ίσως και να παρασκευάζουν παράνομα ουίσκι» (Newmark, 1988: 85-88). Ο δεύτερος μεταφραστής προβαίνει στη χρήση του περιγραφικού ισοδύναμου (τύποι…με παράνομα αποστακτήρια που τα λειτουργούν μόνο νύχτα) και της μετατόπισης, αφού όπως και ο πρώτος μεταφραστής αναλύει τη λέξη σε δύο προτάσεις, μια κύρια και μια αναφορική (Newmark, 1988: 83 & 85). Ο όρος «moonshiner» γενικά είναι ιδιαίτερα προβληματικός στη μετάφραση, αφού είναι στενά συνδεδεμένος με πρακτικές του αμερικανικού πολιτισμού και μάλιστα σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές, ενώ δεν υπάρχει συμφωνία για την κατηγορία του ποτού (Rowley, 2007: 9). Στο τέλος της μεταφραστικής ενότητας επίσης εντοπίζεται μια ακόμη αναφορά στο επίπεδο του περιβάλλοντος και συγκεκριμένα σχετική με το φυσικό περιβάλλον και μια γεωγραφική έκταση (Katan, 1999: 45). Στο πρωτότυπο απαντά το επίθετο Yugoslav και αναφέρεται στην προέλευση ενός προϊόντος από τη Γιουγκοσλαβία. Το κράτος της Γιουγκοσλαβίας δεν υπάρχει πλέον, ενώ απαρτιζόταν έξι ομόσπονδες δημοκρατίες, τη Σερβία, την Κροατία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, τη Σλοβενία και τα Σκόπια (Μπαμπινιώτης, 2004: 417). Η πολιτισμική αναφορά μεταφέρεται αυτούσια στην Ελληνική και από τους δύο μεταφραστές, ακόμα και αν μεταφράσματα δημιουργήθηκαν μετά τη διάλυση της ομοσπονδίας της Γιουγκοσλαβίας, έπειτα από την τελευταία οριστική διάσπαση και των τελευταίων ομοσπονδιακών κρατών το 2003 (Encyclopedia Britannica, 2017). Συνεπώς αμφότεροι μεταφραστές έχουν ακολουθήσει τη στρατηγική της ξενοποίησης, ώστε να μεταφέρουν στην Ελληνική τη γεωγραφική και συνάμα ιστορική αναφορά (Venuti, 1995: 19-20). Στο επίπεδο των τεχνικών, χρησιμοποιούν την τεχνική της κυριολεκτικής μετάφρασης (Newmark, 1988: 84-85), αφού χρησιμοποιείται το αντίστοιχο αναγνωρισμένο επίθετο της Ελληνικής.

Πρωτότυπο: Junkies sitting on the courthouse steps, waiting on The Man. Red Necks in black Stetsons and faded Levis tie a Nigra boy to an old iron lamppost and cover him with burning

gasoline…The junkies rush over and draw the flesh smoke deep into their aching lungs…They really got relief… (σελ. 106)

Μετάφρασμα Α' (2004): Πρεζάκια καθισμένα στα σκαλιά του δικαστηρίου. Βλαχοχωριάτες απ' το Νότο με μαύρα πλατύγυρα καπέλα και ξεθωριασμένα Levis δένουν ένα Αράπακα σ' έναν παλιό σκουριασμένο φανοστάτη και τον λαμπαδιάζουν με βενζίνη...Πλακώνουν αμέσως τα πρεζάκια και ρουφάνε γερά μες στα πονεμένα τους πνευμόνια τους καπνούς της σάρκας...Ναι, όντως ξεχαρμάνιασαν...(σελ.154)

Μετάφρασμα Β' (2010): Πρεζόνια κάθονται στα σκαλιά του δικαστηρίου, περιμένουν τον Άνθρωπο. Βλαχαδερά από τον Νότο με μαύρα Στέτσον και ξεθωριασμένα τζιν δένουν έναν μικρό Νέγρο σε ένα σκουριασμένο σιδερένιο φανοστάτη και τον περιλούζουν με αναμμένη βενζίνη...Τα πρεζόνια πάνε τρέχοντας προς τα εκεί και τραβάνε βαθιές τζούρες τσίκνας στα αρρωστημένα τους πνευμόνια...Ξαλαφρώνουν ακαριαία τον πόνο τους...(σελ. 142)

Το πρωτότυπο περιλαμβάνει τρεις πολιτισμικές αναφορές ως προς το περιβάλλον: μια γεωγραφική αναφορά με αρνητικό φορτίο και δύο αναφορές ως προς την ένδυση (Katan, 1999: 45 & 49). Το Red Neck ορίζεται στην Αγγλική ως «φτωχός λευκός με έλλειψη παιδείας, ιδιαίτερα κάτοικος των νοτίων πολιτειών των ΗΠΑ, με προκατειλημμένες πεποιθήσεις και ιδέες» (Dictionary, 2017). Η ετυμολογία του προσβλητικού χαρακτηρισμού στηρίζεται στην περιγραφή τους ως ανθρώπους που δούλευαν στα χωράφια φορώντας ένα μπλουζάκι και ένα ψάθινο καπέλο, αφήνοντας έτσι το λαιμό εκτεθειμένο στον ήλιο, ο οποίος γινόταν κόκκινος (Etymonline.com, 2017). Συνεπώς, δεν υπάρχει ακριβής αντιστοιχία του όρου στην Ελληνική, καθώς σχετίζεται με μια πολιτισμική αναφορά συνδεδεμένη με μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή των ΗΠΑ. Οι δύο μεταφραστές προβαίνουν σε μερική οικειοποίηση της λέξης μεταφράζοντας τη ως «βλαχοχωριάτες απ' το Νότο» και «βλαχαδερά από τον Νότο». Επίσης εντοπίζονται δύο αναφορές στην ένδυσή τους στο πρωτότυπο με δύο αμερικανικές μάρκες τα Stetsons και τα Levis. Τα Stetsons ορίζονται ως τύπος ψηλού καπέλου με πλατείες άκρες, που φοριούνται ιδιαίτερα στις δυτικές ΗΠΑ (LDCE, 2005: 1627). Ο πρώτος μεταφραστής δε μεταφέρει αυτούσια την αναφορά και επεξηγεί τι είναι, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Έλληνας αναγνώστης δε γνωρίζει τι θα ήταν τα Stetsons. Αντίθετα, στην περίπτωση των Levis που είναι μια αμερικάνικη μάρκα τζιν θεωρεί ότι οι αναγνώστες τη γνωρίζουν και έτσι μεταφέρει αυτούσιο το πολιτισμικό στοιχείο στην Ελληνική. Ο δεύτερος μεταφραστής προβαίνει στις ίδιες μεταφραστικές τεχνικές για τα πολιτισμικά στοιχεία, αλλά αντίστροφα (διατηρεί την αναφορά Στέτσονς και περιγράφει τα Levis ως τζιν). Η μετάφραση των παραπάνω αναφορών φαίνεται κατά κύριο λόγο οικειοποιητική με διατήρηση κάποιων ξενικών στοιχείων, καθώς σχεδόν όλα πολιτισμικά στοιχεία του πρωτοτύπου γίνονται αρκετά κατανοητά στον

αναγνώστη (Venuti, 1995: 19-20). Ως προς τις τεχνικές μετάφρασης, και τα δύο μεταφράσματα για το Red Necks χρησιμοποιούν ένα πολιτισμικό ισοδύναμο (βλαχοχωριάτες, βλαχαδερά) προσθέτοντας και ένα περιγραφικό ισοδύναμο (απ' το Νότο), προκειμένου να μεταφέρουν στην Ελληνική τη γεωγραφική διάσταση της λέξης «Red Necks». Σχετικά με τις αναφορές στην ένδυση, ο πρώτος μεταφραστής χρησιμοποιεί ένα περιγραφικό ισοδύναμο (μαύρα πλατύγυρα καπέλα) και το δάνειο (Levis). Ο δεύτερος μεταφραστής χρησιμοποιεί τη φυσικοποίηση για τα καπέλα Stetsons (Στέτσον) και ένα περιγραφικό ισοδύναμο για τα Levis (ξεθωριασμένα τζιν) (Newmark, 1988: 81-83).

❖

Πρωτότυπο: It was a beautiful Indian summer day. I knew I didn't have much chance, but any chance is better than none, better than being a subject for experiments with ST (6) or whatever the initial are. (σελ. 178)

Μετάφρασμα Α' (2004): Ήταν μια μέρα όμορφη, μέρα Καλοκαιριού που δεν λέει να τελειώσει. Ήξερα πως δεν είχα και πολλές ελπίδες, όμως και μονάχα μία είναι σίγουρα καλύτερα από καμία, και σίγουρα καλύτερα απ' το να πειραματιστούν επάνω σου με ST (6) ή όποια άλλα αρχικά έχει αυτό το πράμα. (σελ. 245)

Μετάφρασμα Β' (2010): Ήταν μια όμορφη ηλιόλουστη φθινοπωρινή μέρα. Ήξερα πως δεν είχα και πολλές ελπίδες να ξεφύγω, αλλά και οι ελάχιστες που είχα μου ήταν αρκετές· καλύτερα από το να γίνω πειραματόζωο για RS (6) ή πως στο διάολο είναι τα αρχικά. (σελ. 230)

Στο πρωτότυπο εμφανίζεται μια πολιτισμική αναφορά στο επίπεδο του περιβάλλοντος ως προς το κλίμα. Κάθε πολιτισμός αντιλαμβάνεται και περιγράφει τις κλιματικές συνθήκες με διαφορετικό τρόπο (Katan, 1999: 47-48). Η προέλευση της έκφρασης δεν είναι εξακριβωμένη, αλλά υπάρχουν δύο εκδοχές για την ύπαρξη της: η πρώτη σχετίζεται με την ύπαρξη του φαινομένου σε περιοχές, όπου τότε ακόμη κατοικούσαν οι γηγενείς (Ινδιάνοι) και η δεύτερη με τις περιγραφές του κλίματος από τους γηγενείς στους Ευρωπαίους άποικους (etymonline.com, 2017). Το δίλεκτο Indian summer ορίζεται ως περίοδος ήπιου ξηρού ηλιόλουστου καιρού στα τέλη του φθινοπώρου (OAL, 1994: 634). Συνεπώς, η έκφραση σχετίζεται έντονα με τον αμερικανικό πολιτισμό και το κλίμα των ΗΠΑ και δεν υπάρχει ακριβής αντιστοιχία στην Ελληνική. Ο πρώτος μεταφραστής το αποδίδει «μέρα καλοκαιριού που δεν λέει να τελειώσει» και ο δεύτερος «ηλιόλουστη φθινοπωρινή μέρα». Φαίνεται ο δεύτερος μεταφραστής να έχει κατανοήσει καλύτερα το σημασιολογικό φορτίο της έκφρασης, ενώ ο πρώτος δεν αποδίδει τόσο τη σημασία όσο προσπαθεί να διατηρεί την ποιητικότητα του

πρωτοτύπου. Στο πρώτο μετάφρασμα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η πολιτισμική αναφορά δεν οικειοποιείται, αλλά με τη χρήση της συγκεκριμένης φράσης, ο μεταφραστής προσπαθεί να διατηρήσει ένα αλλοτροπικό ύφος. Ο δεύτερος μεταφραστής προβαίνει σε οικειοποίηση της έκφρασης με τη χρήση του «φθινοπωρινή μέρα», αν και αποδίδει σημασιολογικά ορθά το Indian summer (Venuti, 1995: 19-20). Όσον αφορά τις τεχνικές μετάφρασης, το πρώτο μετάφρασμα χρησιμοποιεί την τεχνική της μετατροπίας, μεταβάλλοντας την οπτική γωνία του πρωτοτύπου (Newmark, 1988: 90), ενώ ο δεύτερος αξιοποιεί το λειτουργικό ισοδύναμο, δηλαδή μεταφέρει την αίσθηση του πρωτοτύπου χωρίς την πολιτισμική χροιά (Newmark, 1988: 83).

3.2.2 Πολιτισμικές διαφορές ως προς τη συμπεριφορά

Το κεφάλαιο 3.2.2 παρέχει τρεις μεταφραστικές ενότητες που εντοπίζονται πολιτισμικές διαφορές στο δεύτερο επίπεδο του πολιτισμού, τη συμπεριφορά. Παρατίθεται το πρωτότυπο και τα μεταφράσματα, έπεται η κατάταξη των πολιτισμικών στοιχείων στο επίπεδο της συμπεριφοράς και ο σχολιασμός τους, προκειμένου να ερευνήσουμε την αντιμετώπισή τους από τους δύο μεταφραστές σε επίπεδο μικροδομής και μακροδομής.

❖

Πρωτότυπο: “So somebody wants homogeneity at this juncture Can do but it costs. Bored with this whole project, me...Here we are...Drag Alley.”. (σελ. 28)

Μετάφρασμα Α' (2004): «Ώστε λοιπόν εμφανίστηκε κάποιος και ζητάει ομοιογένεια τώρα που τα βρήκε σκούρα. Να σου πω...Γίνεται, αλλά θα κοστίσει. Βαρέθηκα κιόλας εδώ πέρα, ποιος, εγώ… Να μαστε λοιπόν… Το Περιβόλι της Μιζέριας». (σελ. 53)

Μετάφρασμα Β' (2010): Κι εκείνη τη στιγμή εμφανίστηκε κάποιος επιθυμώντας να επιβάλλει ομοιογένεια. Σύμφωνοι, αλλά θα τα στάξεις. Το όλο εγχείρημα μου προκαλεί βαρεμάρα, εμένα… Και να `μάστε τώρα… Οδός Ανίας». (σελ. 46)

Στην παραπάνω μεταφραστική ενότητα παρατηρείται πολιτισμική διαφορά στο επίπεδο της συμπεριφοράς και συγκεκριμένα στις πρακτικές των δύο κοινωνιών. Το ρήμα cost ορίζεται ως εκτίμηση τιμής, χωρίς αρνητική χροιά (LDCE, 2005: 354). Αντίθετα, στην Ελληνική το φορτίο της λέξης κοστίζω και ιδίως τα στάζω στη δεύτερη περίπτωση έχει πολιτισμική χροιά και αναφέρεται συχνά εννοιολογικά στην πράξη δωροδοκίας. Η έκφραση στάζω ορίζεται ως δίνω χρήματα σε κάποιον για να εξυπηρετηθώ (Μπαμπινιώτης, 2004: 1642). Συνεπώς, φαίνεται από την απόδοση της λέξης ότι εντοπίζεται μια απόκλιση ως προς τις πρακτικές των δύο κοινωνιών (Katan, 1999: 52-53). Στο πρώτο μετάφρασμα διατηρείται έντονα το ύφος του πρωτοτύπου και υιοθετείται η στρατηγική της ξενοποίησης, ενώ στο δεύτερο μετάφρασμα με τη χρήση της συγκεκριμένης έκφρασης ο μεταφραστής προβαίνει σε οικειοποίηση του κειμένου, ώστε να προσαρμοστεί σε συνηθισμένες πρακτικές του πολιτισμού-στόχου (Venuti, 1995:19-20). Ο πρώτος μεταφραστής προβαίνει σε χρήση της μετατροπίας στην περίπτωση του juncture και της κυριολεκτικής μετάφρασης (cost-κοστίζω), ενώ ο δεύτερος προβαίνει στην αντικατάσταση του ρήματος cost με ένα πολιτισμικό ισοδύναμο (Newmark, 1988: 82-88). Να σημειωθεί επίσης η αντιμετώπιση της

λέξης juncture από τους δύο μεταφραστές φαίνεται πολύ διαφορετική. Το juncture ορίζεται ως μια συγκεκριμένη στιγμή σε μια δραστηριότητα ή χρονική περίοδο με επισήμανση ότι πρόκειται για επίσημο επίπεδο λόγου (LDCE, 2005: 877). Ο πρώτος μεταφραστής του δίνει έντονη πολιτισμική χροιά, μεταφράζοντάς το ως «τώρα που τα βρήκε σκούρα», αλλάζοντας το ύφος του πρωτοτύπου από επίσημο σε καθημερινό. Το προσαρμόζει υφολογικά στην Ελληνική, μια αλλαγή που μπορεί να εντοπιστεί στην ανάγκη του μεταφραστή το κείμενο να διατηρήσει ένα ανεπίσημο υφολογικό επίπεδο, καθώς το εν λόγω μυθιστόρημα ανήκει σε ιδιαίτερο λογοτεχνικό ρεύμα και ο συγγραφέας του μαχόταν κατά της λογοκρισίας.

❖

Πρωτότυπο: "No. Remember the Bismarck Archipelago. No overt homosexuality. A *functioning* police state needs no police. Homosexuality does not occur to anyone as conceivable behavior…Homosexuality is a *political* crime in a matriarchy. No society tolerates overt rejection of its basic tenets. We aren't a matriarchy here, *Insh' allah* (σελ. 31)

Μετάφρασμα Α' (2004): «Όχι. Θυμήσου το Αρχιπέλαγος Βίσμαρκ. Μη εκδήλωση φανερής ομοφυλοφιλίας. Ένα αστυνομικό κράτος *που λειτουργεί* δεν έχει ανάγκη αστυνομίας. Σε κανενός το μυαλό δεν έρχεται η ομοφυλοφιλία ως πιθανός τρόπος συμπεριφοράς…Σε μια μητριαρχία η ομοφυλοφιλία αποτελεί πολιτικό αδίκημα. Καμία κοινωνία δεν ανέχεται την απροκάλυπτη απόρριψη των βασικών αρχών της. Εδώ δεν έχουμε μητριαρχία, *Ινσαλλάχ*. (σελ.58)

Μετάφρασμα Β' (2010): «Όχι, Θυμήσου το αρχιπέλαγος Βίσμαρκ. Παντελής απουσία απροκάλυπτης ομοφυλοφιλίας. Ένα αστυνομικό κράτος *που λειτουργεί* δεν έχει ανάγκη την αστυνομία. Η ομοφυλοφιλία αποτελεί συμπεριφορά η οποία δεν επιδέχεται νοητικής σύλληψης…Σε μητριαρχικά καθεστώτα αποτελεί *πολιτικό* αδίκημα. Καμία κοινωνία δεν ανέχεται την απροκάλυπτη απόρριψη των θεμελιωδών της αρχών. Εδώ δεν έχουμε μητριαρχία*, Ινς Αλλάχ*. (σελ. 50)

Η εν λόγω μεταφραστική ενότητα περιέχει ένα ακόμη πολιτισμικό στοιχείο ως προς τη συμπεριφορά και συγκεκριμένα ως προς τις αποδεκτές συμβάσεις της κοινωνίας (Katan, 1999: 52-53). Ο συγγραφέας με αυτό το σχόλιο αναφέρεται στη δίωξη των ομοφυλόφιλων στις ΗΠΑ τη δεδομένη χρονική περίοδο. Η ομοφυλοφιλία όχι μόνο δεν ήταν αποδεκτή, αλλά διώκονταν ποινικά ακόμη και με φυλάκιση, από το 1778 μέχρι τις αρχές του 1960, οπότε και άρχισε να καταργείται σταδιακά η ποινικοποίηση της ομοφυλοφιλίας (Andersen, 2009: 17). Επιπλέον, τη δεκαετία του '50 η ομοφυλοφιλία συνδέθηκε στην αμερικανική κοινωνία με τον κομμουνισμό. Συγκεκριμένα, ο Γερουσιαστής McCarthy υποστήριζε ότι αποτελεί ψυχολογική διαταραχή που οδηγεί τους ανθρώπους στον κομμουνισμό και συνιστά απειλή για την ασφάλεια της χώρας (Johnson, 2004: 17-

21). Αντίθετα, στην Ελλάδα την ίδια εποχή δεν εντοπίζονται πουθενά άρθρα ή νομοθεσίες που να ποινικοποιούν την ομοφυλοφιλία ή να τη συνδέουν με κομμουνιστικές πεποιθήσεις. Συνεπώς, μπορούμε να εντοπίσουμε μια έντονη πολιτισμική διαφορά στην αντιμετώπιση των ομοφυλοφίλων στις δύο κοινωνίες. Η συγκεκριμένη νομική αντιμετώπιση αντανακλά τη διαφορά στις συμβάσεις των δύο κοινωνιών. Στο επίπεδο της μεταφραστικής στρατηγικής, ακολουθείται η ξενοποίηση, αφού δεν μεταβάλλεται κάποιο στοιχείο του πρωτοτύπου και μάλιστα- αν και δεν σχετίζεται με πολιτισμική διαφορά μεταξύ του ελληνικού και αμερικανικού πολιτισμού- βλέπουμε να μεταφέρεται αυτούσια στην Ελληνική η φράση Ινς Αλλάχ (Venuti, 1995: 19-20). Άλλωστε, η στρατηγική της οικειοποίησης δε θα ήταν επιτυχής στην παραπάνω περίπτωση, γιατί δεν υπήρχε κάποιο αντίστοιχο φαινόμενο στην ελληνική κοινωνία εκείνη την περίοδο και η πολιτισμική αναφορά του πρωτοτύπου αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της αμερικανικής κοινωνίας, ενώ η οικειοποίηση του θα παραβίαζε σημαντικά σημασιολογικά και ιστορικά στοιχεία του μυθιστορήματος. Στο επίπεδο της μικροδομής, παρατηρείται μια έκταση της μεταφραστικής ενότητας του πρωτοτύπου (Newmark, 1988: 90). Συγκεκριμένα, βλέπουμε το επίθετο functioning να μεταφράζεται *που λειτουργεί* και στα δύο μεταφράσματα, επιλογή που συνδέεται με την τεχνική της μετατόπισης, της αλλαγής γραμματικής κατηγορίας (επίθετο σε αναφορική πρόταση) Newmark, 1988: 85). Η επιλογή της συγκεκριμένης τεχνικής ενδεχομένως πραγματοποιείται για τη φυσικότερη ροή του μεταφράσματος και για την επισήμανση της φράσης ως σημαντική για το νόημα του μυθιστορήματος. Η ίδια τεχνική χρησιμοποιείται και για το δίλεκτο conceivable behavior, όπου αναλύεται σε προτάσεις (στο πρώτο μετάφρασμα σε τροπική πρόταση και στο δεύτερο σε αναφορική). Ακόμη, και οι δύο μεταφραστές για την περίπτωση του Ins' Allah επιλέγουν την τεχνική της φυσικοποίησης, γιατί μεταγράφουν τη φράση φωνολογικά και μορφολογικά στην Ελληνική (Newmark, 1988: 82).

❖

Πρωτότυπο: Americans have a special horror of giving up control, of letting things happen in their own way without interference. They would like to jump down into their stomachs and digest the food and shovel the shit out. (σελ. 179)

Μετάφρασμα Α' (2004): Οι Αμερικανοί διακατέχονται από ένα πολύ συγκεκριμένο τρόμο μην και τους φύγει ο έλεγχος από τα χέρια, μπας και αφήσουν τα πράγματα να εξελιχθούν μόνα τους χωρίς τη δική τους παρέμβαση. Έτσι και γινόταν θα πήδαγαν πάνω στα στομάχια τους για να εξασφαλίσουν τη χώνεψη, και το σκατό απ' τ' άντερο θα το βγάζανε με φτυάρια. (σελ. 247)

Μετάφρασμα Β' (2010): Οι Αμερικανοί πάσχουν από τον ειδικό τρόμο της απώλειας ελέγχου, ή της αδυναμίας επιρροής της έκβασης ορισμένων γεγονότων. Άμα μπορούσαν θα πηδούσαν μέσα στα

στομάχια τους και θα χώνευαν από μόνοι τους το φαί και θα έβγαζαν τα σκατά έξω με φτυάρι. (σελ. 231)

Η παραπάνω μεταφραστική ενότητα περιέχει πολιτισμικά στοιχεία στο επίπεδο της συμπεριφοράς του αμερικανικού πολιτισμού (Katan, 1999: 52-53). Ο ίδιος ο συγγραφέας περιγράφει με ένα αρκετό ακραίο τρόπο μια δική του πεποίθηση για τους Αμερικανούς, η οποία συνδέεται με τη συμπεριφορά τους σε δεδομένες καταστάσεις, ότι δεν μπορούν να αποδεχτούν την απώλεια ελέγχου. Πιθανώς, πίσω από την περιγραφή του Μπάροουζ υπάρχει και κάποιο πολιτικό σχόλιο, το οποίο όμως δεν είναι φανερό. Με την υπόθεση που περιγράφει, υπαινίσσεται ότι στη συγκεκριμένη κοινωνία η απώλεια ελέγχου δεν είναι αποδεκτή ως συμπεριφορά, ενώ η παρέμβαση είναι μια συνηθισμένη πρακτική. Γι' αυτόν το λόγο, οι μεταφραστές ακολουθούν τη στρατηγική της ξενοποίησης και μεταφέρουν το πολιτισμικό αυτό στοιχείο αυτούσιο στην Ελληνική (Venuti, 1995: 19). Ιδιαίτερα ο πρώτος μεταφραστής έχει μεταφέρει και τον πιθανό πολιτικό υπαινιγμό του πρωτοτύπου με την επιλογή της ελληνικής σύνταξης (πχ μην και). Ως προς τις τεχνικές μετάφρασης, και οι δύο μεταφραστές έχουν χρησιμοποιήσει την τεχνική της μετατόπισης, καθώς έχουν αλλάξει κάποια γραμματικά στοιχεία του πρωτοτύπου (από γερούνδιο σε υποθετική πρόταση και εισαγωγή υποθετικής πρότασης ενώ δεν υπάρχει στο πρωτότυπο στη φράση). Επίσης, τα μεταφράσματα έχουν εκταθεί σε σχέση με το πρωτότυπο (Newmark, 1988: 85 & 90). Το πρώτο μετάφρασμα έχει μεταφέρει ορθότερα νοηματικά το πρωτότυπο με τη χρήση της μετατόπισης, καθώς με τις υποθετικές προτάσεις που έχει εισαγάγει στην Ελληνική ο αναγνώστης αποκομίζει μια αίσθηση ότι το πρωτότυπο μπορεί να εμπεριέχει και πολιτικό σχόλιο για τον αμερικανικό πολιτισμό.

3.2.3 Πολιτισμικές διαφορές ως προς τις στρατηγικές

Το κεφάλαιο 3.2.3 ερευνά τις πολιτισμικές διαφορές στο επίπεδο των στρατηγικών, των δεξιοτήτων και ικανοτήτων. Μέσω της αντιπαραβολής δύο αποσπασμάτων του πρωτοτύπου και των μεταφρασμάτων επιχειρείται η κατάταξή τους στις υποκατηγορίες του τρίτου αυτού επιπέδου του πολιτισμού. Συγκεκριμένα, θα δούμε πώς οι πολιτισμικές διαφορές εμφανίζονται στο επίπεδο του γλωσσικού δίαυλου και του ύφους, των τελετουργιών και των στρατηγικών. Μετά τον εντοπισμό τους, ερευνάται η επιλογή της μεταφραστικής στρατηγικής και των τεχνικών μετάφρασης.

❖

Πρωτότυπο: "Well," I said, tapping my arm, "duty calls. As one judge said to another: 'Be just and if you can't be just, be arbitrary.'" (σελ. 5)

Μετάφρασμα Α' (2004): «Λοιπόν», είπα, και κτύπησα απαλά με το δάχτυλο το μπράτσο μου, «με καλεί τώρα το καθήκον. Κι όπως είπε ο ένας δικαστής στον άλλον: "Να είσαι δίκαιος και στην ώρα σου ακριβής, κι αν δεν μπορείς, ας είσαι αυθαίρετος και στην ώρα ασυνεπής!"» (σελ. 24)

Μετάφρασμα Β' (2010): «Λοιπόν». Είπα χτυπώντας ελαφρά το χέρι μου, «με καλεί το καθήκον. Και είπε και ένας δικαστής σε έναν άλλον: "Έσω αδέκαστος, αν όμως αδυνατείς έσω αυθαίρετος"». (σελ.18)

Στη συγκεκριμένη μεταφραστική εντοπίζεται πολιτισμική διαφορά ως προς το επίπεδο της στρατηγικής και συγκεκριμένα όσον αφορά το ύφος του λόγου στο δεύτερο μετάφρασμα. Συγκεκριμένα, ο δεύτερος μεταφραστής θεωρεί ότι το ύφος και ο τρόπος έκφρασης ενός δικαστή στην Ελλάδα διαφέρει. Με την επιλογή της καθαρεύουσας στην Ελληνική αντανακλά υφολογικές προτιμήσεις του δικανικού λόγου, κάτι που συνδέεται στενά με τον πολιτισμό (Katan, 1999: 54-55). Το ύφος στο πρωτότυπο δεν είναι το ίδιο επίσημο, ενώ στο πρώτο μετάφρασμα διατηρείται το ύφος του πρωτοτύπου, αν και ο μεταφραστής εκτείνει τη μεταφραστική ενότητα, γεγονός που καθιστά το ύφος του λόγου επίσης πιο αυστηρό από του πρωτοτύπου. Οι μεταφραστές επιλεγούν δύο διαφορετικές στρατηγικές: ο πρώτος διατηρεί σε μεγάλο βαθμό το νόημα του πρωτοτύπου και τείνει προς την ξενοποίηση, ενώ ο δεύτερος επιλέγει την οικειοποίηση, προσαρμόζοντας στην Ελληνική υφολογικά το μετάφρασμα (Venuti, 1995: 19-20). Σχετικά με τις τεχνικές μετάφρασης, στο πρώτο μετάφρασμα χρησιμοποιείται η τεχνική της ανάλυσης σε συνιστώσες, καθώς το just αναλύεται σε περισσότερες από μια λέξεις και εκτείνεται αρκετά η φράση του πρωτοτύπου Newmark, 1988: 90). Ο δεύτερος μεταφραστής συνδυάζει τις τεχνικές του πολιτισμικού ισοδύναμου (υφολογικές αλλαγές στο μετάφρασμα, συνδεδεμένες με πολιτισμικά στοιχεία) στο

σύνολο της φράσης (Newmark, 1988: 82-83) και τη συνωνυμία (just-αδέκαστος) (Newmark, 1988: 83).

❖

Πρωτότυπο: Day of the Dead: I got the chucks and ate my little Willy's sugar skull. He cried and I had to go out for another. Walked past the cocktail lounge where they blasted the Jai Alai bookie. (σελ. 18)

Μετάφρασμα Α' (2004): Ημέρα των Νεκρών: Με πιάσανε οι λίμες κι έφαγα τη ζαχαρένια νεκροκεφαλή του μικρού μου Ουίλλυ. Έβαλε τα κλάματα κι αναγκάστηκα να βγω έξω για να του πάρω άλλη. Πέρασα μπροστά από το μπαρ που είχανε φάει λάχανο εκείνο τον στοιχηματζή του Χάι Αλάι. (σελ. 40)

Μετάφρασμα Β' (2010): Η Ημέρα των Νεκρών[6]: Με έπιασε λιγούρα και έφαγα ολόκληρο το κρανίο του μικρού Ουίλι. Έβαλε τα κλάματα, οπότε έπρεπε να πάω να του πάρω άλλο. Καθώς προχωρούσα, προσπέρασα το κοκτέιλ μπαρ όπου φάγανε τον Τζέι Αλάι τον μπούκη. (σελ. 33)

Στο πρωτότυπο αναφέρεται ένα πολιτισμικό στοιχείο στο επίπεδο της στρατηγικής και σχετίζεται με ένα έθιμο του Μεξικού. Αν και δεν αποτελεί καθαρά στοιχείο του αμερικανικού πολιτισμού, λόγω της γεωγραφικής θέσης των ΗΠΑ και του μεγάλου ποσοστού μεταναστών από το Μεξικό, το συγκεκριμένο έθιμο είναι γνωστό στις ΗΠΑ και μάλλον γιορτάζεται από ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού, γεγονός που το καθιστά συνηθισμένο και δεν χρειάζονται επεξηγήσεις για τον Αμερικανό αναγνώστη. Αντίθετα, στα μεταφράσματα επεξηγείται σε μορφή σημειώσεων του μεταφραστή, στο τέλος των βιβλίων. Το έθιμο ορίζεται στο λεξικό ημέρα των Νεκρών που γιορτάζεται σε πολλές Ευρωπαϊκές και Λατινοαμερικάνικες χώρες, ιδιαίτερα στο Μεξικό (Oxford Dictionaries, 2017). Λόγω της ιδιαιτερότητας του εθίμου, η στρατηγική που ακολουθούν αμφότεροι μεταφραστές είναι η ξενοποίηση, καθώς δεν προσαρμόζουν το έθιμο στα μεταφράσματα και με τη μορφή υποσημειώσεων στο τέλος του βιβλίου απλά το επεξηγούν. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόδοση του bookie στην Ελληνική. Ως bookie ορίζεται κάποιος που μαζεύει χρήματα από ανθρώπους για κάποιο στοίχημα (LDCE, 2005: 161). Σε άγγλο-ελληνικό λεξικό, συναντάμε τον ορισμό πράκτορας στοιχημάτων στον ιππόδρομο (Stavropoulos & Hornby, 2005: 54). Επίσης, στο διαδικτυακό λεξικό WordReference απαντούν οι μεταφράσεις μπουκ, μπούκερ, μπουκμέικερ (Wordreference.com, 2017). Φαίνεται η συγκεκριμένη λέξη να μην μπορεί να αποδοθεί με ακρίβεια στην Ελληνική, καθώς πρόκειται για αμερικανικό έθιμο. Ο πρώτος μεταφραστής το αποδίδει με ακρίβεια, χρησιμοποιώντας μια λέξη αρκετά καινούργια στην Ελληνική, που πιθανώς προήλθε από τις προσπάθειες μετάφρασης του όρου από την Αγγλική. Ο δεύτερος λόγω της δυσκολίας απόδοσής τους, το μεταγράφει στα ελληνικά. Ως προς τις τεχνικές

μετάφρασης, για την απόδοση του Day of the Dead και οι δύο μεταφραστές έχουν χρησιμοποιήσει την τεχνική των σημειώσεων (Newmark, 1988: 91-92), ενώ για τον όρο bookie ο πρώτος μεταφραστής αξιοποιεί ένα δικό του λειτουργικό ισοδύναμο, για να μεταφέρει τη λειτουργία του όρου στη γλώσσα-στόχο και ο δεύτερος τη φυσικοποίηση, μεταγράφοντας φωνολογικά και μορφολογικά τη λέξη στο κείμενο-στόχο (Newmark, 1988: 82-83).

❖

Πρωτότυπο: "(Husband looks at the little changeling with narrow eyes the color of a faded grey flannel shirt..΄Doc, I suspect it to be a Nigra.' The doctor shrugs: ΐt's the old Army Game, Son'"

Pea under the shell...Now you can it now you don't…") (σελ. 71)

Μετάφρασμα 1: (Ο σύζυγος κοιτάζει καχύποπτα το μικρό νεραϊδοπαίδι με κάτι μάτια στενεμένα στο χρώμα ξεθωριασμένου γκρίζου φανελένιου πουκάμισου…"Γιατρέ για βλαστάρι Αράπακα τον κάνω." »Ο Γιατρός σηκώνει αδιάφορα τους ώμους: "Η γνωστή Παλιοκομπίνα, γιόκα μου. Το μπιζέλι κάτω από το τσόφλι...Εδώ μπιζέλι εκεί μπιζέλι που 'ναι τώρα το μπιζέλι; ") (σελ. 110)

Μετάφρασμα 2: (Ο σύζυγος κοιτάει το μούλικο πιτσιρίκι καχύποπτα, τα μάτια του έχουν χρώμα ξεθωριασμένου γκρίζου φανελένιου πουκαμίσου...«Γιατρέ, φοβάμαι πως αυτό το κατάμαυρο δεν είναι δικό μου». Ο Γιατρός σηκώνει τους ώμους του: «Είναι παλιό στρατιωτικό κόλπο, λεβεντάκο. Σαν να παίζεις τον παπά...Τη μία τον βλέπεις την άλλη έχει εξαφανιστεί...») (σελ.100)

Στο πρωτότυπο εντοπίζεται μια φράση που αναφέρεται σ' ένα έθιμο και συγκεκριμένα σ' ένα παιχνίδι, ένα πολιτισμικό στοιχείο στο επίπεδο των τελετουργιών (Katan, 1999: 56). Το παιχνίδι αυτό ορίζεται ως παιχνίδι τζόγου, όπου ένα μπιζέλι υποτίθεται ότι βρίσκεται κάτω από ένα τσόφλι και αυτοί που παρατηρούν στοιχηματίζουν κάτω από ποιο τσόφλι βρίσκεται (Encyclopedia Britannica, 2017). Το παιχνίδι στην περιγραφή μοιάζει με το παιχνίδι του παπά που υπάρχει στην Ελλάδα και την ομοιότητά του φαίνεται να αντιλαμβάνεται ο δεύτερος μεταφραστής που το μεταφράζει με τον συγκεκριμένο τρόπο. Σύμφωνα με τον ορισμό του Μπαμπινιώτη, πρόκειται για παράνομο παραπλανητικό παιχνίδι, που οργανώνεται σε πολυσύχναστους χώρους (κυρ. στον δρόμο) και κατά το οποίο ένας επιτήδειος (ο παππατζής) τοποθετεί ανάποδα τρία τραπουλόχαρτα, από τα οποία το ένα είναι ρήγας («παππάς») και τα εναλλάσσει γρήγορα, παρακινώντας τους περαστικούς (με τη χαρακτηριστική φράση «εδώ ο παππάς. εκεί ο παππάς, πού είν' ο παππάς;») να ποντάρουν χρήματα στο κλειστό φύλλο, το οποίο υποθέτουν ότι είναι ο ρήγας (Μπαμπινιώτης, 2004: 1318).. Ο πρώτος μεταφραστής φαίνεται να έχει κατανοήσει ότι το παιχνίδι μοιάζει με το ελληνικό παιχνίδι του παπά, αν και δεν το προσαρμόζει στην Ελληνική. Βέβαια έχει αλλάξει τη σύνταξη του αγγλικού πρωτοτύπου, ώστε να μοιάζει με την αντίστοιχη ελληνική φράση «Εδώ

παπάς, εκεί παπάς…» και το μεταφράζει «εδώ μπιζέλι, εκεί μπιζέλι…». Ο δεύτερος το αντικαθιστά με το αντίστοιχο ελληνικό παιχνίδι, αλλά δεν αλλάζει τη σύνταξη του αγγλικού πρωτοτύπου. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στο πρώτο μετάφρασμα ακολουθείται η στρατηγική της ξενοποίησης, καθώς ο μεταφραστής δεν αντικαθιστά το έθιμο με το αντίστοιχό του για να επισημάνει το πολιτισμικό στοιχείο (Venuti, 1995: 18) και στο δεύτερο της οικειοποίησης, καθώς το παιχνίδι που αναφέρεται στο πρωτότυπο μεταφράζεται με το παρόμοιο ελληνικό παιχνίδι, καθιστώντας το κείμενο πιο προσιτό στον αναγνώστη του μεταφράσματος (Venuti, 1995: 17). Οι δύο μεταφραστές έχουν χρησιμοποιήσει διαφορετικές τεχνικές για την αντιμετώπιση του πολιτισμικού στοιχείου. Ο πρώτος προβαίνει σε μετατόπιση, αλλάζοντας στοιχεία της σύνταξης και της γραμματικής του πρωτοτύπου (Newmark, 1988: 85-88), προκειμένου η φράση του αμερικανικού παιχνιδιού να μοιάζει με την ελληνική φράση «Εδώ παπάς, εκεί παπάς…». Ο δεύτερος μεταφραστής εκ νέου το αντικαθιστά με ένα πολιτισμικό ισοδύναμο (Newmark, 1988: 82-83), χωρίς να αλλάζει γραμματικά στοιχεία του πρωτοτύπου όπως ο πρώτος.

3.2.4 Πολιτισμικές διαφορές ως προς τις αξίες

Το εν λόγω κεφάλαιο εξετάζει δύο μεταφραστικές ενότητες που παρουσιάζουν πολιτισμικές διαφορές στο επίπεδο των αξιών. Αφού εντοπιστούν τα πολιτισμικά στοιχεία στο επίπεδο των αξιών μεταξύ του αμερικανικού και ελληνικού πολιτισμού, όπως εκφράζονται από τα παραδείγματα, στα μεταφράσματα προσδιορίζονται οι στρατηγικές και τεχνικές μετάφρασης των πολιτισμικών στοιχείων.

❖

Πρωτότυπο: I can feel the heat closing in, feel them out there making their moves, setting up their devil doll stool pigeons, crooning over my spoon and dropper I throw away at Washington Square Station, vault a turnstile and two flights down the iron stairs, catch an uptown A train...Young, good-looking, crew cut, Ivy League, advertising exec type fruit holds the door back for me. (σελ. 1)

Μετάφρασμα Α' (2004): Μπορώ να νιώσω τους μπελάδες να ζυγώνουν, τους νιώθω εκεί έξω να ετοιμάζουν τις κινήσεις τους, να βάζουν για χαφιέδες διαβολικά κουκλάκια του βουντού, παθιάρικα να μουρμουράνε τα ξόρκια τους πάνω από κουταλάκι και το σταγονόμετρο που τα φουντάρω στο σταθμό της Ουάσινγκτον Σκουέρ, σαλτάρω πάνω από την μπάρα και δύο επίπεδα σιδερένιες σκάλες προς τα κάτω, στο τσακ προλαβαίνω τον Α, το τρένο για τις πάνω μεριές της πόλης… Είναι νεαρός, ομορφούλης, κοντό μαλλάκι, ακριβά σχολεία, ο τύπος του στελέχους διαφημιστικής, μια αδελφή του ελέους και μου κρατάει την πόρτα για να μπω. (σελ. 21)

Μετάφρασμα Β' (2010): Νιώθω τον κλοιό να σφίγγει γύρω μου, τους αισθάνομαι να ετοιμάζουν το επόμενο βήμα, να οργανώνουν τα καριόλια που ‘χουν για ρουφιάνους, να μουρμουράνε πάνω από κουτάλι και στο σταγονόμετρό μου- τα σουτάρω στον σταθμό της Ουάσινγκτον Σκουέαρ, πηδάω τα περιστρεφόμενα κάγκελα κατεβαίνω δυο σιδερένιες σκάλες και παίρνω το τρένο για βόρεια...ένας νεαρός, όμορφος, κοντοκουρεμένος, με γαλλικά και πιάνο, πουστάκος, στέλεχος διαφημιστικής εταιρείας μού κρατάει την πόρτα ανοιχτή. (σελ. 15)

Στο πρωτότυπο εμφανίζεται το δίλεκτο Ivy League, ένα πολιτισμικό στοιχείο συνδεδεμένο με τις αξίες του αμερικανικού πολιτισμού (Katan, 1999: 57-58). Το Ivy League αναφέρεται σε πανεπιστήμια στις ανατολικές ακτές των ΗΠΑ με υψηλό ακαδημαϊκό και κοινωνικό κύρος, όπως το Χάρβαρντ, το Γέιλ, το Πρίνστον και το Κολούμπια (Oxford Dictionaries, 2017). Φαίνεται από το πρωτότυπο λοιπόν να εκφράζεται ότι η μόρφωση ενός ανθρώπους εξαρτάται από το πανεπιστήμιο στο οποίο φοίτησε και ακόμη πιο έντονα η καλή μόρφωση προέρχεται από τη φοίτηση σε αυτής της κατηγορίας τα πανεπιστήμια. Αντίθετα, στην Ελλάδα δεν υπάρχει κάποια αντίστοιχη

κατηγοριοποίηση των πανεπιστημίων και η μόρφωση δε σχετίζεται απαραίτητα με συγκεκριμένες σχολές, γεγονός που μπορεί να αναδείξει την πολιτισμική διαφορά του ελληνικού και αμερικανικού πολιτισμού στο επίπεδο των αξιών. Το πολιτισμικό στοιχείο αντιμετωπίζεται και από τους δύο μεταφραστές με τη στρατηγική της οικειοποίησης (Venuti, 1995: 19-20), ιδιαίτερα στην περίπτωση του δεύτερου μεταφραστή. Ο πρώτος μεταφραστής προσπαθεί να διατηρήσει σ' ένα βαθμό την έννοια του όρου Ivy League με την απόδοση «ακριβά σχολεία», χωρίς όμως να είναι ακριβής ως μετάφραση, αλλά να βοηθήσει τον αναγνώστη να κατανοήσει καλύτερα το μετάφρασμα. Ο δεύτερος μεταφραστής, έχοντας κατανοήσει την πολιτισμική χροιά της λέξης, το αποδίδει με πολύ συνηθισμένη ελληνική έκφραση «με γαλλικά και πιάνο», η οποία αντανακλά στον ελληνικό πολιτισμό την έννοια της μόρφωσης. Οι τεχνικές μετάφρασης που χρησιμοποιούν είναι επίσης διαφορετικές. Στην πρώτη περίπτωση θα λέγαμε ότι στο πρώτο μετάφρασμα εντοπίζεται η τεχνική του περιγραφικού ισοδύναμου (Newmark, 1988: 83), όπου τα πανεπιστήμια μεταφράζονται ως σχολεία, προκειμένου να αποκομίσει ο αναγνώστης τη λειτουργία του όρου στο πρωτότυπο, ενώ στο δεύτερο μετάφρασμα καταγράφεται η τεχνική του πολιτισμικού ισοδύναμου (Newmark, 1988: 82-83) και της μετατόπισης (Newmark, 1988: 85-88) όπου το δίλεκτο αποδίδεται με τη φράση με γαλλικά και πιάνο. Ένα ακόμη σημαντικό πολιτισμικό στοιχείο που δε σχετίζεται με το επίπεδο των αξιών, αλλά με το επίπεδο του περιβάλλοντος αναφέρεται στο πρωτότυπο με τη φράση «uptown A train». Αν και δε σχετίζεται με το επίπεδο των αξιών, καλό θα ήταν να σχολιάσουμε την αντιμετώπισή του από τους μεταφραστές. Το εντοπισμένο στοιχείο κατατάσσεται στο επίπεδο των υποδομών (Katan, 1999: 49) και συγκεκριμένα αναφέρεται σε μέσα μαζικής μεταφοράς και μια γεωγραφική περιοχή της Νέας Υόρκης. Ο πρώτος μεταφραστής ακολουθεί τη στρατηγικής της ξενοποίησης, με την παράθεση του ονόματος της γραμμής και της κατεύθυνσής της, ενώ ο δεύτερος απαλείφει την ονομασία και απλά αποδίδει την κατεύθυνση. Τέλος, σε επίπεδο τεχνικών, και οι δύο μεταφραστές αξιοποιούν την τεχνική του περιγραφικού ισοδύναμου (Newmark, 1988: 83-84) με διαφορετικό τρόπο, αν και ο πρώτος αναφέρει το όνομα της γραμμής.

❖

Πρωτότυπο: No one ever looked at anyone else because of the strict law against importuning, with or without verbal approach, anyone for any purpose, sexual or otherwise. (σελ. 20)

Μετάφρασμα Α' (2004): Κανείς δεν κοιτούσε ποτέ τον άλλον εξαιτίας της αυστηρότητας του νόμου για την παρενόχληση από και προς τον οποιονδήποτε, με λόγια ή χωρίς, με σκοπό σεξουαλικό ή ό,τι άλλο. (σελ. 43)

Μετάφρασμα Β' (2010: Οι πολίτες δεν αντάλλαζαν βλέμματα λόγω του αυστηρού νόμου περί παρενόχλησης· με ή χωρίς λεκτική προσέγγιση, κανείς για κανέναν σκοπό, σεξουαλικό ή μη. (σελ. 37)

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα φαίνεται ότι στις ΗΠΑ η διατήρηση των αποστάσεων και η παραβίαση του ιδιωτικού χώρου αποτελούσε σημαντική αξία του πολιτισμού (Katan, 1999: 57-58). Όπως αναφέρεται και στο απόσπασμα, η προσέγγιση μπορεί να αντιμετωπιζόταν ως απειλή και συνεπώς ως έγκλημα. Συνεπώς, η απόσταση αποτελεί μια πολιτισμική διαφορά μεταξύ του ελληνικού και αμερικανικού πολιτισμού, όπου η διατήρηση της απόστασης από τους άλλους δεν εντοπίζεται ως τόσο σημαντική αξία σε σχέση με τις ΗΠΑ. Αν και η διαφορά υφίσταται σε επίπεδο πολιτισμού, δε φαίνεται να δημιουργεί κάποιο πρόβλημα στη μετάφραση του αποσπάσματος και δε δημιουργείται κάποιο πρόβλημα για την επιλογή της μεταφραστικής στρατηγικής και έτσι δεν μπορούμε να εντοπίσουμε ξεκάθαρα αν οι μεταφραστές έχουν επιλέξει την οικειοποίηση ή την ξενοποίηση λόγω του ότι η πολιτισμική διαφορά εκφράζεται από το σύνολο του αποσπάσματος και όχι από ένα συγκεκριμένο τμήμα του λόγου. Όσον αφορά τις τεχνικές μετάφρασης, στο πρώτο μετάφρασμα μπορεί να εντοπιστεί ένα περιγραφικό ισοδύναμο (Newmark, 1988: 83-84) σε σχέση με του πρωτοτύπου με την προσθήκη της φράσης «από και προς οποιονδήποτε» και στο δεύτερο μετάφρασμα η τεχνική της μετατροπίας, όπου το κανένας μεταφράζεται σε πολίτες- δηλαδή από αφηρημένο σε συγκεκριμένο (Newmark, 1988: 88).

3.2.5 Πολιτισμικές διαφορές ως προς τις πεποιθήσεις

Το προτελευταίο υποκεφάλαιο ασχολείται με το πέμπτο λογικό επίπεδο του πολιτισμού, τις πεποιθήσεις. Καταγράφονται τα πολιτισμικά στοιχεία που αναδεικνύουν τις πεποιθήσεις του αμερικανικού πολιτισμού και τη διαφορετική προσέγγιση τους από τους μεταφραστές σύμφωνα με τα επιλεγμένα μοντέλα για την ανάλυση της μετάφρασης.

❖

Πρωτότυπο: And in Dead Coon County, Arkansas ["Blackest Dirt, Whitest People in the U.S.A.- Nigger, Don't Let the Sun Set On You Here"] the County Coroner come down with the buboes fore and aft. (σελ. 36)

Μετάφρασμα Α' (2004): Και στην Κομητεία Ψοφαράπας του Αρκάνσας («Τα Πιο Μαύρα Σκουπίδια κι οι Πιο Λευκοί Άνθρωποι στις Η.Π.Α.- Αράπη, Μη Σε Βρει η Νύχτα Εδωπέρα») ο Τοπικός Ανακριτής χτυπιέται πρύμα πλώρα απ' το βουβώνα. (σελ. 64)

Μετάφρασμα Β' (2010): Και στην Κομητεία των Ψητών Αράπηδων, στο Αρκάνσας («Οι πιο Κατάμαυροι Αραπάδες και οι Πιο Άσπροι Άνθρωποι στις ΗΠΑ- Σκυλάραπα Μάσε τα Μπογαλάκια Σου Και Δρόμο») ο ιατροδικαστής άρπαξε τη νόσο και από μπρος και από πίσω. (σελ. 56)

Στην ανωτέρω μεταφραστική ενότητα απαντούν δύο όροι και μια φράση με ιδιαίτερη προσβλητική χροιά για τους Αφροαμερικανούς. Η πληθώρα λέξεων με προσβλητική χροιά αντανακλά τις αρνητικές πεποιθήσεις του αμερικανικού πολιτισμού απέναντι στη συγκεκριμένη φυλετική ομάδα, γεγονός που συνδέεται με το επίπεδο των πεποιθήσεων. Επομένως, η χρήση της γλώσσας και η σημασία των λέξεων αποτελεί συνάρτηση των προσωπικών και συλλογικών πεποιθήσεων (Katan, 1999: 58-59). Το coon ορίζεται ως ιδιαίτερα προσβλητικός χαρακτηρισμός για κάποιον μαύρο άνθρωπο και το λεξικό σημειώνει μην χρησιμοποιήσετε αυτή τη λέξη (LDCE, 2005: 346), ενώ ετυμολογικά προέρχεται από την πορτογαλική λέξη *barraca* «κέντρο σκλάβων, μαντρί ή στενός περιφραγμένος χώρος για μαύρους σκλάβους προερχόμενους από τη Δυτική Αφρική, τη Βραζιλία και την Κούβα (Etymonline.com, 2017). Παρόμοιο ορισμό παραθέτει για το nigger στο ίδιο λεξικό ως προσβλητικός χαρακτηρισμός, εκ νέου με επισήμανση μην χρησιμοποιείτε αυτή τη λέξη (LDCE, 2005: 1109). Αν και προέρχεται ως δάνειο από την ισπανική λέξη negro (η οποία δεν έχει αρνητικό φορτίο), από το 1786 που εμφανίζεται στις ΗΠΑ αποτέλεσε ιδιαίτερα υποτιμητικό όρο που περιλαμβάνει όλη την υποτίμηση, περιφρόνηση και απόρριψη της φυλής από τους λευκούς (Etymonline.com, 2017). Το δίλεκτο Blackest Dirt δεν απαντά σε κάποιο λεξικό ως έκφραση προσβλητική, ωστόσο από το συγκείμενο φαίνεται να χρησιμοποιείται με αρνητικό φορτίο. Η

Ελληνική δε διαθέτει τόσες λέξεις υποτιμητικές για τους μαύρους. Στα δύο μεταφράσματα, βλέπουμε οι μεταφραστές να αποδίδουν τις λέξεις χρησιμοποιώντας το αράπης ως συνθετικό. Η λέξη αράπης, που ορίζεται ως ο μαύρος, ο νέγρος, έχει συνήθως μειωτική σημασία, ωστόσο όχι τόσο έντονη όσο οι αγγλικές αντίστοιχες λέξεις (Μπαμπινιώτης, 2004: 268). Βλέπουμε επίσης ότι έχει κάποιες ουδέτερες σημασίες, όπως πολύ μελαχρινός, μελαμψός (greeklanguage.gr, 2017). Συνεπώς, λόγω της ιδιαιτερότητας των όρων θα λέγαμε ότι και οι δύο μεταφραστές έχουν επιλέξει την ξενοποίηση ως μεταφραστική στρατηγική. Έχοντας αποδώσει τις λέξεις dead coon, nigger και blackest dirt αντίστοιχα ως ψοφάραπας, ψητός αράπης, σκυλάραπας προσπαθούν να διατηρήσουν έντονα τη χροιά του πρωτοτύπου, μεταφέροντας στη γλώσσα-στόχο μη κυρίαρχα πολιτισμικά στοιχεία (Venuti, 1995: 20). Στο πρώτο μετάφρασμα παρατηρούμε τις εξής τεχνικές: την κυριολεκτική μετάφραση του dead coon σε ψοφάραπας, όπου οι δύο λέξεις ενώνονται σε μία και ο μεταφραστής δημιουργεί στην Ελληνική ένα πρωτότυπο προσβλητικό όρο και του blackest dirt σε «τα πιο μαύρα σκουπίδια», μη συνηθισμένη φράση μεταφρασμένη αυτούσια στη γλώσσα-στόχο (Newmark, 1988: 84-85). Στην περίπτωση του nigger, ο πρώτος μεταφραστής χρησιμοποιεί την τεχνική του πολιτισμικού ισοδύναμου (Newmark, 1988: 82-83), αν και όπως αναφέρθηκε παραπάνω η ελληνική λέξη δεν έχει τόσο έντονα αρνητική χροιά σε σχέση με την αγγλική. Στο δεύτερο μετάφρασμα, για το dead coon χρησιμοποιείται η τεχνική της συνωνυμίας, όπου το νεκρός αντικαθίσταται με ένα μεταφορικό συνώνυμο του (Newmark, 1988: 84), για το blackest dirt η τεχνική της μετατροπίας από πιο αφηρημένη έννοια σε συγκεκριμένη και για το nigger το πολιτισμικό ισοδύναμο (Newmark, 1988: 82-83), όπου αποδίδεται με τον υβριστικό χαρακτηρισμό για έναν μαύρο ως σκυλάραπα (Χαραλαμπάκης, 2016: 107).

Πρωτότυπο: Πρωτότυπο: Jody can do a fake Chinese spiel that'll just kill you-like an hysterical ventriloquist's dummy. In fact, he precipitated an anti-foreign riot in Shanghai that claimed 3000 casualties. “Stand up, Gertie, and show some respect for the local gooks.” (σελ. 93)

Μετάφρασμα Α' (2004): Ο Τζόντι μπορεί να σου σπρεχάρει σε ανύπαρκτη κινεζική και να σου πέσουν τα δόντια από τα γέλια-σαν κούκλα εγγαστρίμυθου που έχει πάθει υστερία. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι αυτός προκάλεσε τις μεγάλες διαδηλώσεις κατά των ξένων στη Σαγκάη που στοίχισαν τη ζωή 3.000 ατόμων. «Έλα Γκέρτη, σήκω και δείξε πόσο σέβεσαι τις σχιστομάτηδες χαμούρες της γειτονιάς σου.» (σελ. 138)

Μετάφρασμα Β' (2010): Ο Τζόντι μπορεί να σας κάνει ένα νουμεράκι στα ψευτοκινέζικα που δεν θα σας μείνει άντερο – κάνει σαν υστερική κούκλα εγγαστρίμυθου. Μάλιστα, κατ' αυτόν τον τρόπο κατάφερε να υποδαυλίσει ταραχές κατά των ξένων στη Σαγκάη που κατέληξαν σε 3.000 θύματα. «Σήκω πάνω, Γκέρτι, λίγος σεβασμός για τους σχιστομάτηδες του τόπου μας.». (σελ. 127)

Στο απόσπασμα του πρωτότυπου παρατηρούμε εκ νέου ένα πολιτισμικό στοιχείο συνδεδεμένο με τις πεποιθήσεις των Αμερικανικών για τους Ασιάτες, εκπεφρασμένες μέσα από τη λέξη gook (Katan, 1999: 58-60). Όπως παρατηρήσαμε και παραπάνω, υπάρχουν κάποιες στερεότυπες λέξεις προσβλητικές για συγκεκριμένες φυλετικές ομάδες. Ειδικά στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Ελληνική δεν έχει πολλούς προσβλητικούς χαρακτηρισμούς για τους Ασιάτες, κάτι το οποίο αναδεικνύει την πολιτισμική διαφορά ως προς τις πεποιθήσεις τους απέναντι στην ασιατική φυλή. Το gook ορίζεται ως ένας προσβλητικός χαρακτηρισμός για μη λευκούς ή μη Αμερικανούς και συγκεκριμένα Ασιάτες (Merriam-webster.com, 2017). Η έννοια της αγγλικής λέξης αποδίδεται σχιστομάτης, όπου ο ορισμός της λέξης σχιστομάτης περιλαμβάνει ότι ο όρος είναι μειωτικός (Χαραλαμπάκης, 2016: 319). Ωστόσο, η λέξη σχιστομάτης είναι λιγότερο προσβλητική από τη λέξη gook. Γι' αυτόν τον λόγο, πιθανώς ο πρώτος μεταφραστής προσθέτει τη λέξη «χαμούρες», ώστε να προσδώσει ακόμη πιο αρνητική χροιά στην ελληνική μετάφραση. Όσον αφορά τη στρατηγική μετάφρασης, στο πρώτο μετάφρασμα φαίνεται να ακολουθείται η στρατηγική της ξενοποίησης (Venuti, 1995:20), όπου χρησιμοποιούνται λέξεις όπως σπρεχάρει ενώ διατηρείται έντονα το ύφος του πρωτοτύπου με τους χαρακτηρισμούς σχιστομάτηδες χαμούρες. Αντίθετα, στο δεύτερο μετάφρασμα ακολουθείται η στρατηγική της οικειοποίησης, όπου λέξεις όπως νουμεράκι, δεν θα σας μείνει άντερο αποτελούν συνηθισμένες εκφράσεις της Ελληνικής, ενώ ο προσβλητικός όρος gook αποδίδεται πιο ήπια από τον δεύτερο μεταφραστή. Στο επίπεδο των τεχνικών, ο πρώτος μεταφραστής χρησιμοποιεί την τεχνική της φυσικοποίησης με το σπρεχάρει, δάνειο από το γερμανικό sprechen-μιλάω (slang.gr, 2017) και την τεχνική της ανάλυσης σε συνιστώσες, όταν

προκειμένου να αποδώσει το gook το μεταφράζει σε δύο λέξεις. Ο δεύτερος μεταφραστής όμως χρησιμοποιεί κυρίως την τεχνική του πολιτισμικού ισοδύναμου (spiel-νουμεράκι, gook-σχιστομάτης).

❖

Πρωτότυπο: The craving for C lasts only a few hours as long as the C channels are stimulated. Then you forget it. Eukodol is like a combination of junk and C. Trust the Germans to concoct some really evil shit. (σελ. 55)

Μετάφρασμα Α' (2004): Η μανιακή επιθυμία για Κάππα κρατάει μόνο λίγες ώρες όσο είναι ερεθισμένα τα κυκλώματα. Μετά την ξεχνάς. Το Eukodol είναι κάτι σαν συνδυασμός πρέζας και κόκας. Εμπιστευτείτε τους Γερμανούς και θα σας φτιάξουν πράμα που σκοτώνει. (σελ. 88)

Μετάφρασμα Β' (2010): Ο καημός της κόκας διαρκεί μόνο για μερικές ώρες και για όσο είναι ερεθισμένοι οι δίαυλοι της κοκαΐνης. Μετά την ξεχνάς. Το Γιουκοδόλ είναι κάτι σαν συνδυασμός πρέζας και κόκας. Αν βάλεις Γερμανούς να σου μαγειρέψουν ναρκωτικά θα παραλάβεις κέρατο με τα όλα του. (σελ. 79)

Το πρωτότυπο μέσα από την αναφορά στα ναρκωτικά περιλαμβάνει ένα υπονοούμενο για τους Γερμανούς. Το κείμενο έχει συνταχθεί τη μεταπολεμική περίοδο και στο παραπάνω απόσπασμα ο συγγραφέας με τη φράση "Trust the Germans to concoct some really evil shit" εκφράζει τις πεποιθήσεις των Αμερικανών για τους Γερμανούς εκείνη την περίοδο. Πρόκειται λοιπόν για μια πολιτισμική αναφορά στο επίπεδο των πεποιθήσεων (Katan, 1999: 58-60), όπου ο συγγραφέας μέσω των ναρκωτικών εκφράζει την άποψη που επικρατούσε για τους Γερμανούς τη μεταπολεμική περίοδο στις ΗΠΑ. Και τα δύο μεταφράσματα ακολουθούν τη στρατηγική της ξενοποίησης (Venuti, 1995: 19-20). Ειδικότερα, στο πρώτο μετάφρασμα διατηρούνται έντονα διαφορετικά στοιχεία του πρωτοτύπου, αν και ο μεταφραστής έχει αντιληφθεί καλύτερα σε σχέση με τον δεύτερο την πολιτισμική αναφορά και εκφράζει ορθότερα το σχόλιο για τους Γερμανούς στην Ελληνική. Ο δεύτερος μεταφραστής επίσης έχει διατηρήσει αρκετά στοιχεία του πρωτοτύπου, αν και δεν έχει μεταφέρει στη γλώσσα-στόχο την πολιτισμική αναφορά, ενώ η φράση «κέρατο με τα όλα του» φαίνεται αρκετά δυσνόητη και ο αναγνώστης δεν καταλαβαίνει ακριβώς το νόημα της πρότασης στην Ελληνική. Στο πρώτο μετάφρασμα, παρατηρούμε έντονα τη χρήση της φυσικοποίησης (Newmark, 1988: 82), όπου το C αποδίδεται ως Κάππα, του δανείου (Newmark, 1988: 81-82) όταν το Eukodol μεταφέρεται αυτούσιο στην Ελληνική και της μετατόπισης όταν το απαρέμφατο στην αγγλική (to concoct) μετατρέπεται σε κύρια πρόταση (και θα σας φτιάξουν) στην Ελληνική (Newmark, 1988: 85). Στο δεύτερο μετάφρασμα επίσης εντοπίζεται η τεχνική της

φυσικοποίησης (Eukodol-Γιουκοδόλ) (Newmark, 1988: 820, της μετατόπισης όταν η προστακτική "trust the Germans" μεταβάλλεται σε υποθετική πρόταση «αν βάλεις Γερμανούς…» και του πολιτισμικού ισοδύναμου "some really evil shit" ως «κέρατο με τα όλα του» (Newmark, 1988: 85).

3.2.6 Πολιτισμικές διαφορές ως προς την ταυτότητα

Το τελευταίο υποκεφάλαιο επιχειρεί την καταγραφή τριών μεταφραστικών ενοτήτων που εμφανίζουν πολιτισμικά στοιχεία στο επίπεδο της ταυτότητας. Το τελευταίο αυτό επίπεδο του πολιτισμού θα αναδείξει τις πολιτισμικές διαφορές των δύο πολιτισμών και τις μεθόδους διαχείρισής τους από τους μεταφραστές εκ νέου σε επίπεδο μικροδομής και μακροδομής.

❖

Πρωτότυπο: How about an Indian routine? Pocahontas or Hiawatha?...No that's not right. Some citizen cracks wise about giving it back to the Indians…A Civil War uniform, the Coat North and the pants South like it show they got together again? She can come along like Buffalo Bill or Paul Revere or that citizen wouldn't give up the shit, I mean the ship, or a GI or a Doughboy or the Unknown Soldier…That's the best deal…Cover her with a monument, that way nobody has to look at her… (σελ. 53)

Μετάφρασμα Α' (2004): Τι λες για ένα ινδιάνικο νουμεράκι; Μια Ποκαχόντας, έναν Χαϊαγουάθα;…Μπα, μάλλον δεν πάει. Μπορεί να βγει κανάς πατριώτης και να πετάξει την εξυπνάδα ότι ξαναδίνουμε τη χώρα στους Ινδιάνους…Στολή Εμφυλίου, με σακάκι Βορείων και παντελόνι Νοτίων, να δείχνει ότι τα ξαναβρήκαν; Να βγει μήπως η δικιά σου σαν Μπούφφαλο Μπιλ, ή Πωλ Ριβιέρ, να γλιτώσουμε και από τη μουνή του τύπου, εε, την επιμονή ήθελα να πω, φανταράκι ίσως ή πεζικάριος του Πρώτου Παγκοσμίου, σαν τον Άγνωστη Στρατιώτη βρε αδελφέ…Όχι, όχι, το βρήκα…Θα την κουκουλώσουμε μ' ένα ολόκληρο μνημείο, κι έτσι δεν πρόκειται να τη δει κανένας… (σελ. 86)

Μετάφρασμα Β' (2010): Τι λέτε για καμία ιστορία με Ινδιάνου; Ποκαχόντας, Ιαουάθα;…Όχι, γράψε λάθος. Κάποιος καλοθελητής θα κάνει τον έξυπνο ότι δήθεν ανήκει στους Ινδιάνους και ότι πρέπει να την επιστρέψουμε…Τι θα λέγατε για στολή Εμφύλιου Πολέμου, με σακάκι Βορείων και παντελόνι Νοτίων, σαν να είναι σύμμαχοι; Αν δεν βγει σαν τον Μπούφαλο Μπιλ ή τον Πολ Ριβιάρ δεν πρόκειται να το βουλώσει αυτό αρχίδι, το σαμιαμίδι ήθελα να πω· ή να βγει σα φαντάρος ή σαν πεζικάριος του 10' ή σαν τον Άγνωστο Στρατιώτη…Η καλύτερη λύση είναι αυτή…Κουκουλώστε την κάτω από ένα μνημείο, κι έτσι δεν θα χρειαστεί να τη δει κανείς…(σελ. 77)

Η μεταφραστική ενότητα του πρωτοτύπου περιέχει παρά πολλά στοιχεία σχετικά με την ταυτότητα του αμερικανικού πολιτισμού. Συγκεκριμένα βλέπουμε πολλές αναφορές σε εθνικά χαρακτηριστικά, προσωπικότητες και ρόλους (Katan, 1999: 60-62). Τα πολιτισμικά στοιχεία που σχετίζονται με τους αβορίγινες (πχ Ποκαχόντας), τον εμφύλιο, τις στολές, την αναφορά στον Πωλ Ριβιέρ και τον Μπούφαλο Μπιλ συνδέονται με ιστορικά και εθνικά χαρακτηριστικά των ΗΠΑ, κάτι που δυσκολεύει αρκετά την απόδοσή τους στην Ελληνική. Στο τέλος του πρώτου μεταφράσματος, στα πλαίσια των σημειώσεων του, ο μεταφραστής μας πληροφορεί ότι η Ποκαχόντας ήταν κόρη Ινδιάνου αρχηγού, που έσωσε λευκό άποικο που τον είχε φυλακίσει ο πατέρας της, πιάστηκε η ίδια όμηρος στα 17 της, παντρεύτηκε λευκό άποικο και μετακόμισαν στην Αγγλία. Επίσης, μας εξηγεί ότι ο Χαϊαγουάθα ήταν ηγέτης των Ιρακέζων το 16ο αιώνα που αργότερα θεωρήθηκε μυθικός ήρωας εξαιτίας του ποιήματος *The Song of Haiwatha* του Αμερικανού ποιητή H.W. Longfellow (Μπάροουζ, 2004: 297). Στην ίδια μεταφραστική ενότητα απαντά η αναφορά στον Εμφύλιο Πόλεμο των ΗΠΑ, όπου την περίοδο 1861-1865 έντεκα νότιες πολιτείες των ΗΠΑ αποσπάστηκαν από τις άλλες πολιτείες και δημιούργησαν δικό τους ομοσπονδιακό κράτος (Encyclopedia Britannica, 2017). Οι αναφορές στα πρόσωπα Buffalo Bill και Paul Revere επεξηγούνται επίσης στις σημειώσεις του πρώτου μεταφραστή. Ο Paul Revere ήταν ένας Αμερικανός θρύλος του πολέμου της Ανεξαρτησίας του 1775, ενώ ο Buffalo Bill ήταν γελαδάρης και ιχνηλάτης, άσος της σκοποβολής και διάσημος για τα κατορθώματά του επί των Ινδιάνων, των Βισόνων και λοιπών κακοποιών στοιχείων. Αποτελούν σημαντικά πρόσωπα για την λαϊκή κουλτούρα του αμερικανικού λαού. Η αγγλική λέξη GI ορίζεται ως στρατιώτης του αμερικανικού στρατού, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (LDCE, 2005: 678). Το doughboy αναφέρεται σε Αμερικανούς στρατιώτες του πεζικού την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Συνεπώς, παρατηρούμε ότι πολλά στοιχεία του πρωτοτύπου σχετίζονται πολύ έντονα με την ταυτότητα του πολιτισμού και δεν έχουν αντιστοιχία στην Ελληνική. Συγκρίνοντας τα μεταφράσματα, και οι δύο μεταφραστές καταφεύγουν στη στρατηγική της ξενοποίησης, αφού μεταφέρουν αυτούσια τις ανωτέρω πολιτισμικές αναφορές (Venuti, 1995: 20). Η αυτούσια μεταφορά τους στην Ελληνική προσφέρει στον αναγνώστη τη δυνατότητα να έχει πρόσβαση σε πολιτισμικά χαρακτηριστικά τα οποία δεν υφίστανται στη γλώσσα-στόχο. Στη μόνη περίπτωση που παρατηρείται οικειοποίηση είναι στην αναφορά GI, όπου μεταφράζεται και στις δύο περιπτώσεις φαντάρος, μεταφέροντας μεν σημασιολογικά την αγγλική λέξη, εξαλείφοντας όμως τη σύνδεση τους με τον αμερικανικό πολιτισμό και τη δεδομένη χρονική περίοδο. Όσον αφορά τις τεχνικές μετάφρασης, οι μεταφραστές χρησιμοποιούν τις εξής τεχνικές: φυσικοποίηση στις περιπτώσεις Ποκαχόντας, Χαϊαγουάθα/Ιαουάθα, Μπούφφαλο Μπιλ/Μπούφαλο Μπιλ, Πωλ Ριβιέρ/Πολ Ριβιάρ, όπου μεταγράφουν φωνολογικά και μορφολογικά στην Ελληνική τα ονόματα (Newmark, 1988: 82),

λειτουργικό ισοδύναμο στην απόδοση φαντάρος για το GI, προσδίδοντας ουδέτερη σημασία σε μια λέξη με πολιτισμική χροιά (Newmark, 1988: 83) και την τεχνική του περιγραφικού ισοδύναμου (Newmark, 1988: 83-84) για το doughboy, όπου μεταφράζεται ως πεζικάριος του Πρώτου Παγκοσμίου ή πεζικάριος του '10.

❖

Πρωτότυπο: "Oh say do that Star-Spangled Banner yet wave…". A great rent rips the Arc de Triomphe from top to bottom. The Diplomat puts a hand to his forehead…THE DIPLOMAT: "That any male citizen of the United States has given birth in Interzone or any other place…"

"O'er the land of the FREEEEEEEEEEE…" (σελ. 54)

Μετάφρασμα Α' (2004): «Ω, πες μου κυματίζει ακόμα το Λάβαρο εκείνο, το Αστροστολισμένο…». Μια τεράστια ρωγμή δημιουργείται από πάνω ως κάτω στην Αψίδα του Θριάμβου. Ο Διπλωμάτης φέρνει το χέρι του στο κούτελο του…Ο ΔΙΠΛΩΜΑΤΗΣ: «Ότι οιοσδήποτε άρρην πολίτης των Ηνωμένων Πολιτειών έχει φέρει εις τον κόσμον, εις την Διαζώνην ή οπουδήποτε αλλού…»

«Στης ΛΕΥΤΕΡΙΑΑΑΑΑΑΑΣ τον τόπο…» (σελ. 87)

Μετάφρασμα Β' (2010): «Oh say do that Star-Spangled Banner yet wave…». Μια τεράστια ρωγμή σκίζει την αψίδα του Θριάμβου από την κορυφή μέχρι κάτω. Ο Διπλωμάτης φέρνει το χέρι του στο μέτωπο…ΔΙΠΛΩΜΑΤΗΣ: «Πως οποιοσδήποτε άρρεν πολίτης των Ηνωμένων Πολιτειών τεκνοποίησε ποτέ στη Διαζώνη ή σε οποιοδήποτε άλλο μέρος…»

«O'er the land of the FREEEEEEEEEEE…» (σελ. 77)

Στην παραπάνω μεταφραστική ενότητα του πρωτοτύπου βλέπουμε πολλά πολιτισμικά στοιχεία που σχετίζονται με το επίπεδο της ταυτότητας του πολιτισμού (Katan, 1999: 60-61). Συγκεκριμένα, πολλές φράσεις προέρχονται από τον εθνικό ύμνο των ΗΠΑ με τίτλο The Star-Spangled Banner (LDCE, 2005: 1617), ένα στοιχείο αναπόσπαστο από την ταυτότητα ενός πολιτισμού. Η αντιμετώπιση του πολιτισμικού στοιχείου είναι διαφορετική από τους δύο μεταφραστές. Ο πρώτος μεταφραστής επιλέγει την οικειοποίηση και εξαλείφει πλήρως τα πολιτισμικά στοιχεία του κειμένου (Venuti, 1995: 18-19) και μεταφράζει τους στίχους κανονικά στην Ελληνική και μάλιστα προσαρμόζει υφολογικά και το επίπεδο του λόγου. Αντίθετα, ο δεύτερος μεταφραστής προβαίνει στην ξενοποίηση (Venuti, 1995: 19-20), διατηρώντας στην αγγλική το κείμενο, ενώ μεταγράφει τους στίχους του ύμνου αυτούσιους στην Ελληνική, γνωρίζοντας πιθανώς ότι το εν λόγω πολιτισμικό στοιχείο δε δύναται να μεταφραστεί ελεύθερα στην Ελληνική. Θα μπορούσαμε να

πούμε ότι η προσπάθεια του πρώτου μεταφραστή είναι κάπως άστοχη, γιατί ιδιαίτερα στην περίπτωση της λογοτεχνικής μετάφρασης η παράθεση του ύμνου από τον συγγραφέα ενδεχομένως επιτελεί κάποιον συγκεκριμένο σκοπό στο κείμενο και η μετάφρασή του απομακρύνει τον αναγνώστη αρκετά από το υφολογικό και σημασιολογικό φορτίο του πρωτοτύπου. Τέλος, όσον αφορά τις τεχνικές μετάφρασης, ο πρώτος μεταφραστής αξιοποιεί την τεχνική της κυριολεκτικής μετάφρασης και της μετατόπισης (Newmark, 1988: 84-88), αποδίδοντας τους στίχους στην Ελληνική και αλλάζοντας θέση στο επίθετο star-spangled, όπου στα ελληνικά τοποθετείται στο τέλος της φράσης και στο free από επίθετο το κάνει ουσιαστικό «της λευτεριάς». Ο δεύτερος μεταφραστής, αντίθετα, χρησιμοποιεί μόνο την τεχνική του δανείου (Newmark, 1988: 81), αφού δε μεταφράζει στην Ελληνική καθόλου τους στίχους.

❖

Πρωτότυπο: "We must stomp out this Un-American crittah," says a fat, frog-faced Southern doctor who has been drinking corn out of a mason jar. He advances drunkenly, then halts, appalled by the formidable size and menacing aspect of the centipede…

"Fetch gasoline!" he bellows. "We gotta burn the son of a bitch like an uppity Nigra!" (σελ.88)

Μετάφρασμα Α' (2004): «Να το λιανίσουμε το σίχαμα. Δεν είναι πράγματα για την Αμερική μας αυτά», λέει ένας χοντρός, βατραχομούρης γιατρός από το Νότο που ρούφαγε ουίσκι σπιτικό μέσα από βάζο μαρμελάδας. Μεθυσμένος, πλησιάζει κατά κει, του κόβεται όμως η φόρα καθώς συνειδητοποιεί με φρίκη το πραγματικό μέγεθος και τη φοβερή όψη της γιγάντιας σκολόπεντρας...«Φέρτε μπενζίνα!» γκαρίζει. «Πρέπει να το κάψουμε το σκατόπραμα όπως καίμε τους Αράπηδες που μιλάν για δικαιώματα!» (σελ. 131)

Μετάφρασμα Β' (2010): «Πατριώτης, σου λέει μετά, να το ξεσκίσουμε το απολειφάδι», λέει ένας χοντρός γιατρός από τον Νότο με φάτσα βατράχου την ώρα που πίνει ουίσκι από καλαμπόκι μέσα από βάζο για γλυκό. Προχωρά παραπατώντας, έπειτα σταματάει, αποθαρρυμένος από τις ευμεγέθεις διαστάσεις και την απειλητική όψη της σκολόπενδρας...«Φέρτε βενζίνα!» σκούζει. «Να τον κάψουμε τον καριόλη σαν τους σκυλάραπες που βγάζουν γλώσσα!» (σελ. 119-120)

Στο παραπάνω απόσπασμα του πρωτοτύπου εντοπίζουμε την έκφραση Un-American crittah. Πρόκειται για μια πολιτισμική αναφορά στο επίπεδο της ταυτότητας, όπου κάποια δεδομένα χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου (όπως οι πεποιθήσεις, το περιβάλλον και άλλα επίπεδα παραπάνω) πρέπει να ταυτίζονται, ώστε να ανήκει σ' ένα συγκεκριμένο πολιτισμό (Katan, 1999: 60-61). Αν και δεν αναφέρεται τι προηγείται, ο γιατρός σ' αυτό το απόσπασμα έχει πραγματοποιήσει ένα πολύ ακραίο πείραμα, το οποίο προκαλεί αρνητικά συναισθήματα στο κοινό. Συνεπώς, ο γιατρός

χαρακτηρίζεται στο πρωτότυπο ως «Un-American crittah», γιατί με το πείραμα αντιβαίνει στις αξίες, τις πεποιθήσεις, τη συμπεριφορά και όλα τα υπόλοιπα επίπεδα του αμερικανικού πολιτισμού. Επίσης, στην τελευταία φράση βλέπουμε ότι η παράβαση των συμβάσεων συνεπάγεται τιμωρία παρόμοια με εκείνη που δέχονταν οι Αφρό-Αμερικανοί εκείνη την περίοδο, τους οποίους προφανώς δεν αντιμετώπιζαν ως Αμερικανούς πολίτες. Η αναφορά στην ταυτότητα αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τους δύο μεταφραστές. Ο πρώτος μεταφραστής διατηρεί την πολιτισμική αναφορά αποδίδοντας το ως «δεν είναι πράγματα για την Αμερική μας αυτά» και έτσι ακολουθεί τη στρατηγική της ξενοποίησης. Ο δεύτερος εξαλείφει την αναφορά στην Αμερική και το μεταφράζει με μια πιο οικεία ελληνική φράση «Πατριώτης σου λέει μετά», καταλήγοντας σε μια πιο οικειοποιητική μετάφραση (Venuti, 1995:19-20). Βέβαια θα ήταν ενδιαφέρον να σχολιάσουμε την αντιμετώπιση κάποιων στοιχείων ξεχωριστά. Το corn μεταφράζεται και από τους δύο μεταφραστές ουίσκι, γιατί αν μεταφράζονταν καλαμπόκι δε θα ήταν ορθή η απόδοση στο απόσπασμα. Το corn αναφέρεται στο ποτό moonshine που είδαμε παραπάνω και θεωρείται ένα είδους ουίσκι που παράγονταν παράνομα στο Νότο, εξ' ου και ο πρώτος μεταφραστής το μεταφράζει σπιτικό ουίσκι. Πρόκειται για οικειοποιητική απόδοση της εν λόγω λέξης, ενώ ο δεύτερος το αποδίδει ως ουίσκι από καλαμπόκι, διατηρώντας πιο πιστά το νόημα του πρωτοτύπου. Επιπλέον, το πρωτότυπο περιέχει τη σύναψη «uppity Nigra». Είδαμε παραπάνω τον ορισμός του nigger που είναι συνώνυμο του. Το uppity ορίζεται ως αλαζόνας στην Αγγλική (LDCE, 2005: 1821), όμως στα μεταφράσματα η απόδοσή του έχει πάρει πιο έντονη πολιτισμική χροιά. Συγκεκριμένα, ο πρώτος το αποδίδει «που μιλάν για δικαιώματα» και ο δεύτερος «που βγάζουν γλώσσα». Αμφότεροι μεταφραστές με διαφορετικό τρόπο το μετατρέπουν σε αναφορική πρόταση, προσπαθώντας να μεταφέρουν το αρνητικό κλίμα της εποχής απέναντι στη φυλή. Η αντιμετώπιση της πολιτισμικής αναφοράς διαφέρει σε επίπεδο τεχνικής. Ο πρώτος μεταφραστής μεταβάλλει τη σύνταξη του πρωτοτύπου και έτσι παρατηρούμε την τεχνική της μετατόπισης (Newmark, 1988: 85-88), αφού το επίθετο (Un-American) αναλύεται σε κύρια πρόταση (Δεν είναι πράγματα για την Αμερική μας αυτά). Ο δεύτερος μεταφραστής αξιοποιεί εκ νέου το πολιτισμικό ισοδύναμο και τη μετατόπιση (Newmark, 1988: 83 & 85), με τη χρήση πολιτισμικά ισοδύναμου επιθέτου (πατριώτης) και μιας διαφορετικής συντακτικής δομής (σου λέει μετά ο άλλος) πιο φυσικής στη γλώσσα-στόχο. Επίσης, και οι δύο μεταφραστές για τη διαχείριση του uppity καταφεύγουν στην τεχνική της μετατόπισης με την απόδοση του επιθέτου σε αναφορική πρόταση.

3.3 Σύνθεση

Το μοντέλο του Katan μας επέτρεψε να ταξινομήσουμε πληρέστερα τις πολιτισμικές αναφορές σε διαφορετικά επίπεδα, έτσι ώστε να εξετάσουμε την εμφάνισή τους στη γλώσσα. Συγκεκριμένα, μας διευκόλυνε ιδιαίτερα να εντοπίσουμε αρκετές αναφορές σε όλα τα λογικά επίπεδα του πολιτισμού. Μέσα από τη σύγκριση του πρωτοτύπου και των μεταφρασμάτων, μπορέσαμε να καταγράψουμε αναφορές στο επίπεδο του περιβάλλοντος (Katan, 1999: 45-52), όπως την ένδυση (black Stetsons), στοιχεία κλίματος και υποδομής (Indian summer, uptown A train), διατροφής (moonshine).

Στο επίπεδο της συμπεριφοράς, μελετήσαμε αποδεκτές και μη πρακτικές σε συγκεκριμένους πολιτισμούς (Katan, 1999: 52-54), λόγου χάριν είδαμε ότι στους δύο πολιτισμούς αντιμετωπίζονταν και αντιμετωπίζεται διαφορετικά η ομοφυλοφιλία, η δωροδοκία και η διατήρηση του ελέγχου.

Στο επίπεδο των στρατηγικών στο οποίο περιλαμβάνονται ο γλωσσικός δίαυλος, οι τελετουργίες και τα έθιμα (Katan, 1999: 54-57), καταγράψαμε υφολογικές και γλωσσικές διαφορές στο δικανικό λόγο και διαφορετικά έθιμα (pea game και Day of the Dead),

Στο επίπεδο των αξιών (Katan, 1999: 57-58), παρατηρήσαμε κάποιες διαφορές στην αντίληψη της μόρφωσης (Ivy League) και στην ανάγκη διατήρησης της απόστασης (no one ever looked at anyone else because of the strict law against importuning).

Ακόμη, στο επίπεδο των πεποιθήσεων την αρνητική αντιμετώπιση απέναντι σε άλλες φυλές, όπως τους Αφροαμερικανούς (nigger, coon), τους Ασιάτες (gooks) και τους Γερμανούς (trust the Germans to concoct some really evil shit).

Τέλος, στο επίπεδο της ταυτότητας σύμβολα (the Star-Spangled Banner) και εθνικά πρόσωπα (Buffalo Bill, Paul Revere) συνδεδεμένα με τον αμερικανικό πολιτισμό, τα οποία διαμορφώνονται όταν ταυτίζονται όλα τα παραπάνω επίπεδα του πολιτισμού.

Να σημειωθεί βέβαια ότι η ανεύρεση μεταφραστικών ενοτήτων για το επίπεδο των αξιών ήταν πιο δύσκολη (εξ' ού και παρατίθεται μια λιγότερη αναφορά σε σχέση με τα άλλα επίπεδα). Η δυσκολία εντοπισμού στοιχείων στο επίπεδο των αξιών πιθανότατα σχετίζεται με το γεγονός ότι πραγματευόμαστε ένα γραπτό λογοτεχνικό έργο και το επίπεδο αυτό θα ήταν ευκολότερο να μελετηθεί σε περιβάλλοντα που θα είχαμε άμεση πρόσβαση στον πολιτισμό. Επιπλέον, το επίπεδο των αξιών συνδέεται πολύ στενά με το επίπεδο των πεποιθήσεων, κάτι που δυσχεραίνει την επιλογή της ταξινόμησης ενός στοιχείου καθαρά σε κάποιο από τα δύο επίπεδα.

Όλα τα ανωτέρω πολιτισμικά στοιχεία είτε δεν είχαν αντίκρισμα στην Ελληνική είτε πραγματώνονται με διαφορετικό τρόπο στον ελληνικό πολιτισμό και συνέβαλαν στον προσδιορισμό των πολιτισμικών διαφορών μεταξύ ελληνικού και αμερικανικού πολιτισμού. Το μυθιστόρημα *Naked Lunch* μέσα από τον πρωτότυπο και συχνά ακραίο τρόπο έκφρασης του Μπάροουζ ανέδειξε τις πολιτισμικές διαφορές, όπως εκφράστηκαν ή εξαλείφθηκαν στα μεταφράσματά του στην Ελληνική.

Εξετάζοντας τα παραπάνω αποσπάσματα, φαίνεται δύσκολο να συμπεράνουμε αν οι μεταφραστές επιλέγουν μια συγκεκριμένη γενική στρατηγική μετάφρασης για το πρωτότυπο. Θα λέγαμε ότι και οι δύο εναλλάσσονται μεταξύ στρατηγικών, ανάλογα με την κρίση τους και τη βαρύτητα των πολιτισμικών αναφορών.

Ωστόσο, μελετώντας το σύνολο των ενοτήτων, παρατηρούμε ότι στο πρώτο μετάφρασμα έχει επικρατήσει σε συντριπτική πλειοψηφία η στρατηγική της ξενοποίησης (12 από τα 17 αποσπάσματα), με την προσπάθεια του μεταφραστή να αποτυπώσει την ξενικότητα του κειμένου και να διαμορφώσει την ταυτότητα του ξένου, αλλά και του εγχώριου πολιτισμού (Venuti, 1995: 20). Αναλυτικότερα, αποδόσεις των πολιτισμικών αναφορών όπως «εδώ μπιζέλι...» για το pea game, «τον Α, το τρένο για τις πάνω μεριές της πόλης» για τη φράση «uptown A train», ψοφάραπας για το «dead coon», «σπρεχάρει σε ανύπαρκτη Κινεζική» για το «do a fake Chinese spiel» και Κάππα για το «C» αποτελούν αποδόσεις ενδεικτικές της ξενοποιητικής στρατηγικής. Η επιλογή της ξενοποίησης επίσης φαίνεται από την εκτενή ενότητα σημειώσεων του μεταφραστή στο τέλος του βιβλίου. Όπως αναφέρθηκε στην αρχή του εμπειρικού μέρους, η ενότητα των σημειώσεων του μεταφραστή απαριθμεί 18 σελίδες, ένα ακόμη στοιχείο το οποίο μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Γ. Γούτας προτίμησε να διατηρήσει νοηματικά τις πολιτισμικές αναφορές του πρωτοτύπου, αποτυπώνοντας τις πολιτισμικές διαφορές στο μετάφρασμα.

Αντίθετα, ο δεύτερος μεταφραστής έχει ακολουθήσει λίγο περισσότερο τη στρατηγική της οικειοποίησης, προσαρμόζοντας κάποιες πολιτισμικές αναφορές στον ελληνικό πολιτισμό, με εξαίρεση κάποιες ενότητες όπου έχει επίσης διατηρήσει ξενικά στοιχεία. Έχει καταστήσει το κείμενο πιο «διαυγές» και κατανοητό στον Έλληνα αναγνώστη και πιο εθνοκεντρικό (Venuti, 1995: 20). Μερικά παραδείγματα οικειοποίησης συνιστούν οι εξής αποδόσεις: «με γαλλικά και πιάνο» στη θέση του «Ivy League», «πατριώτης, σου λέει μετά» στη θέση του «Un-American crittah», «ζεστή φθινοπωρινή μέρα» για το «Indian summer», «θα τα στάξεις» αντί για «cost» και «έσω αδέκαστος, αν όμως αδυνατείς, έσω αυθαίρετος για τη φράση «Be just and if you can't be just, be arbitrary». Επιπλέον, η σαφώς μικρότερη ενότητα σημειώσεων του μεταφραστή (μόνο 3 σελίδες) υποδηλώνει την υιοθέτηση της οικειοποιητικής προσέγγισης.

Σχετικά με τις τεχνικές μετάφρασης, οι μεταφραστές άλλοτε υιοθετούν παρόμοιες και άλλοτε διαφορετικές τεχνικές. Αμφότεροι μεταφραστές έχουν χρησιμοποιήσει αρκετά την τεχνική της μετατόπισης, της αλλαγής γραμματικής κατηγορίας, προκειμένου τα μεταφράσματα τους να προσαρμοστούν καλύτερα στις συντακτικές και γραμματικές δομές της Ελληνικής και να εξασφαλιστεί η φυσική ροή του λόγου (Newmark, 1988: 85-88). Συγκεκριμένα, είδαμε ότι κάποιο επίθετο μετατρεπόταν σε αναφορική πρόταση (functioning-που λειτουργεί), γερούνδιο σε υποθετική πρόταση (giving up control-μην και τους φύγει ο έλεγχος), απαρέμφατο σε κύρια πρόταση (to concoct-και θα σας φτιάξουν). Η τεχνική της φυσικοποίησης χρησιμοποιήθηκε αρκετά και από τους δύο, όπου διαφορετικές λέξεις, όπως ονόματα (Buffalo Bill-Μπούφφαλο Μπιλ), μάρκες ένδυσης (Stetsons-Στέτσονς), προσφωνήσεις (Ins'Allah-Ινς Αλλάχ), μεταγράφονταν φωνολογικά και μορφολογικά στην Ελληνική (Newmark, 1988: 82). Ακόμη, και οι δύο μεταφραστές αξιοποίησαν την τεχνική του περιγραφικού ισοδύναμου, όπου κάποιες έννοιες ή οντότητες με πολιτισμική χροιά στην Αγγλική, αποδίδονταν περιγραφικά στην Ελληνική χωρίς έντονη πολιτισμική χροιά (Newmark, 1988: 83-84). Παραδείγματα περιγραφικού ισοδύναμου αποτελούν τα εξής: ο γεωγραφικός προσδιορισμός «απ' το Νότο» των Red Necks που αποδίδονταν στην Ελληνική είτε «βλαχαδερά απ' το Νότο» είτε «βλαχοχωριάτες απ' το Νότο», η μετάφραση της μάρκας Stetsons ως μαύρα πλατύγυρα καπέλα, του «Ivy League» ως «ακριβά σχολεία». Σε λιγότερο βαθμό αλλά εξίσου και οι δύο μεταφραστές έχουν καταφύγει σε λίγες περιπτώσεις στην τεχνική της μετατροπίας, όπου αφηρημένες έννοιες έχουν γίνει συγκεκριμένες (no one-οι πολίτες) ή έχει αλλάξει η οπτική γωνία του μεταφράσματος (juncture-τώρα που τα βρήκαν σκούρα) σε σχέση με του πρωτοτύπου (Newmark, 1988: 88-89). Τέλος, αξίζει να αναφερθεί η μοναδική εμφάνιση της τεχνικής των σημειώσεων (Newmark, 1988: 91-92) και από τους δύο μεταφραστές στην περίπτωση του Day of the Dead, όπου για την επεξήγηση του εθίμου οι αναγνώστες παραπέμπονται στις σημειώσεις του μεταφραστή.

Αφού είδαμε κοινές τεχνικές των δύο μεταφραστών, καλό θα ήταν να δούμε και τη χρήση διαφορετικών τεχνικών από τον καθένα ξεχωριστά.

Ο Γ. Γούτας έχει χρησιμοποιήσει περισσότερο την τεχνική του δανείου, όπου λέξεις του αγγλικού πρωτοτύπου μεταφέρονται αυτούσιες στο μετάφρασμα (Newmark, 1988: 81-82). Είδαμε λέξεις όπως Levis και Eukodol στο πρώτο μετάφρασμα να μεταφέρονται αυτούσιες στην Ελληνική. Μοναδική εξαίρεση της χρήσης δανείου από τον Γ. Μπέτσο αποτελεί την αυτούσια μεταφορά των

στίχων του εθνικού ύμνου των ΗΠΑ στο δεύτερο μετάφρασμα (βλ. ανωτέρω The Star-Spangled Banner στο επίπεδο της ταυτότητας). Επίσης, ο Γ. Γούτας είναι ο μόνος στον οποίον εντοπίζεται η κυριολεκτική μετάφραση, δηλαδή η κυριολεκτική απόδοση λέξεων και φράσεων (Newmark, 1988: 84-85) όταν οι στίχοι του εθνικού ύμνου αποδίδονται στην Ελληνική (αστροστολισμένο Λάβαρο), το «dead coon» αποδίδεται «ψοφάραπας», το «cost» ως «κοστίζω». Σε μικρότερο βαθμό καταγράφεται μόνο στο πρώτο μετάφρασμα η τεχνική της ανάλυσης σε συνιστώσες, η διάσπαση μιας λέξης σε δύο ή παραπάνω για την απόδοση της στην Ελληνική (Newmark, 1988: 90) στις περιπτώσεις του «just» ως «δίκαιος και ακριβής» και στην απόδοση του «gook» ως «σχιστομάτηδες χαμούρες».

Αντίθετα, ο Γ. Μπέτσος χρησιμοποιεί αρκετά συχνά την τεχνική του πολιτισμικού ισοδύναμου, όπου κάποια πολιτισμικά στοιχεία του πρωτοτύπου αντικαθίστανται με αντίστοιχα πολιτισμικά στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού (Newmark, 1988: 82-83). Να σημειωθεί ότι η τεχνική του πολιτισμικού ισοδύναμου και στα δύο μεταφράσματα εντοπίζεται 10 φορές, εκ των οποίων 8 φορές καταγράφεται στο μετάφρασμα του Γ. Μπέτσου. Παραδείγματα του πολιτισμικού ισοδύναμου αποτελούν οι αποδόσεις «με γαλλικά και πιάνο» στη θέση του «Ivy League», «θα τα στάξεις» για το ρήμα «cost», «πατριώτης» για το «Un-American crittah» και το παιχνίδι του παπά στη θέση του pea game. Η τεχνική της συνωνυμίας απαντά μόνο στο δεύτερο μετάφρασμα, όπου λέξεις όπως just μεταφράζονται αδέκαστος και το dead ως ψητός.

Παρατηρώντας τις τεχνικές των δύο μεταφραστών, μπορούμε εκ νέου να ισχυρίστουμε ότι ο Γ. Μπέτσος έχει καταστήσει το μετάφρασμα πιο προσιτό στον Έλληνα αναγνώστη, αναλογιζόμενοι μόνο τη χρήση της τεχνικής του πολιτισμικού ισοδύναμου και συνεπώς έχει ακολουθήσει τη στρατηγική της οικειοποίησης, ενώ ο Γ. Γούτας μέσα από τη χρήση τεχνικών όπως η κυριολεκτική μετάφραση, το δάνειο και το περιγραφικό ισοδύναμο έχει προσπαθήσει να διατηρήσει καλύτερα τα ξένα στοιχεία του πρωτοτύπου, επισημαίνοντας έτσι ότι το μετάφρασμα δεν προέρχεται από τον ελληνικό πολιτισμό.

4. Συμπεράσματα

Αφού μελετήθηκαν διαφορετικά μοντέλα για τον πολιτισμό, τα πολιτισμικά στοιχεία και τις πολιτισμικές διαφορές, πραγματοποιήθηκε ανασκόπηση των μεταφραστικών θεωρήσεων με πολιτισμική διάσταση και ερευνήθηκε ο ρόλος του πολιτισμού στη λογοτεχνική μετάφραση μπορούμε να εξάγουμε τα κατωτέρω συμπεράσματα:

1. Η έννοια του πολιτισμού φαίνεται αρκετά περίπλοκη και υπάρχουν πολλές προσεγγίσεις για την ανάλυσή του. Αφού παρουσιάστηκαν διαφορές θεωρήσεις, όπως του Hall, του Hofstede, του Trompenaars και του Newmark, η θεώρηση του Katan για τα λογικά επίπεδα του πολιτισμού διευκόλυνε την ταξινόμηση των πολιτισμικών στοιχείων και διαφορών στα επίπεδα του περιβάλλοντος, της συμπεριφοράς, των στρατηγικών, των αξιών, των πεποιθήσεων και της ταυτότητας (Katan, 1999: 45-61). Συγκεκριμένα, είδαμε ότι πολλά στοιχεία που εμφανίζονται στη γλώσσα, δύναται να εντοπιστούν στα εν λόγω λογικά επίπεδα. Στοιχεία όπως ο εθνικός ύμνος των ΗΠΑ, τα Ivy League πανεπιστήμια, η αντίληψη για τους Γερμανούς, τους Ασιάτες και τους Αφροαμερικανούς που ανήκουν στα επίπεδα των αξιών, των πεποιθήσεων και της ταυτότητας μπορούν να εντοπιστούν και να αναλυθούν με βάση το παραπάνω μοντέλο.

2. Αν και ο πολιτισμός αποτελεί σημαντικό παράγοντα κατά τη μεταφραστική διαδικασία και πράξη, οι θεωρήσεις για τη μετάφραση που άρχισαν να τον εντάσσουν ως σημαντικό παράγοντα ξεκίνησαν από τη δεκαετία του '70 και αναπτύσσονται μέχρι σήμερα. Ιδιαίτερα στην περίπτωση της λογοτεχνικής μετάφρασης, είχε αμεληθεί ιδιαίτερα η μελέτη των λογοτεχνικών κειμένων την οποία πράγματι άρχισαν να ενσωματώνουν οι λειτουργικές και περιγραφικές θεωρίες και αργότερα οι πολιτισμικές θεωρήσεις. Με απαρχή τη θεωρία του Σκοπού, του πολυσυστήματος και των νορμών, εμφανίζονται αργότερα θεωρήσεις πιο στενά συνδεδεμένες με τον πολιτισμό από τη δεκαετία του '90, μέχρι και σήμερα.

3. Εντοπίστηκαν διαφορετικές ορολογίες για τις επιλογές μεταφραστικής στρατηγικής σε επίπεδο μακροδομής. Ο Nida τις ονομάζει μορφική ή δυναμική ισοδυναμία (Nida, 1964: 159), ο Newmark επικοινωνιακή ή σημασιολογική μετάφραση (Newmark, 1981: 39), η Nord τεκμηριωτική και εργαλειακή μετάφραση (Nord, 1991: 72-73) και ο Venuti ξενοποίηση και οικειοποίηση (Venuti, 1995: 19-20). Λόγω του προσανατολισμού του Venuti στη λογοτεχνική μετάφραση, υιοθετήθηκε στην παρούσα εργασία η διάκριση μεταξύ ξενοποίησης και οικειοποίησης, η οποία πράγματι μας βοήθησε να εντοπίσουμε στο σύνολο αλλά και επιμέρους τις επιλογές του μεταφραστή. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι σε κάθε μετάφρασμα επικρατεί πλήρως η

στρατηγική της ξενοποίησης ή της οικειοποίησης, καθώς κάθε πολιτισμικό στοιχείο μπορεί να γίνει διαφορετικά αντιληπτό από τον κάθε μεταφραστή. Αυτό που μπορούμε να συμπεράνουμε με τη βάση την παραπάνω ανάλυση είναι ότι ναι μεν μπορεί να επικρατήσει κάποια από τις δύο στρατηγικές, αλλά όχι πλήρως. Ο Γ. Γούτας υιοθέτησε μια πιο ξενοποιητική στάση απέναντι στο μετάφρασμα, αν και πάλι υπήρχαν μεταφραστικές ενότητες που παρατηρηθήκαν στοιχεία οικειοποιητικής μετάφρασης. Το μετάφρασμα του Γ. Μπέτσου πάλι κλείνει περισσότερο προς την οικειοποίηση, αφού πολλά πολιτισμικά στοιχεία προσαρμόστηκαν στην Ελληνική.

4. Με αφετηρία το μοντέλο για τις τεχνικές μετάφρασης του Newmark, μπορέσαμε να εντοπίσουμε τους τρόπους αντιμετώπισης των πολιτισμικών στοιχείων και διαφορών από τους δύο μεταφραστές. Είδαμε ότι μέσω του δανείου (Levis, Eukodol, the Star-Spangled Banner), της φυσικοποίησης (Μπούφαλο Μπιλ, Στέτσονς), της κυριολεκτικής μετάφρασης (Αστροστολισμένο Λάβαρο), των πολιτισμικών, λειτουργικών και περιγραφικών ισοδύναμων (με γαλλικά και πιάνο, μαύρα πλατύγυρα καπέλα, απ' το Νότο), της συνωνυμίας (αδέκαστος), της μετατόπισης (αλλαγή γραμματικής δομής), της μετατροπίας (αλλαγή οπτικής γωνίας) και άλλων τεχνικών (Newmark, 1988: 81-92), οι μεταφραστές διαχειρίζονται με διαφορετικό τρόπο τις ενδεχόμενες πολιτισμικές διαφορές που εμφανίζονται μεταξύ του ελληνικού και αμερικανικού πολιτισμού.

5. Ακόμη, θα συμφωνούσαμε ότι για τη μελέτη του πολιτισμού ως παράγοντα στη μετάφραση, η σύγκριση ενός πρωτότυπου και του μεταφράσματός του μας βοηθάει να εξάγουμε ασφαλέστερα συμπεράσματα για τις στρατηγικές και τις τεχνικές μετάφρασης (Kuhiwczak & Littau, 2007:19). Δε θα μπορούσαμε να είχαμε μελετήσει τις πολιτισμικές διαφορές μεταξύ ελληνικού και αμερικανικού πολιτισμού, χωρίς την αντιπαραβολή ενός πρωτότυπου κειμένου και των μεταφρασμάτων του, καθώς μέσα από τη γλώσσα έχουμε τη δυνατότητα να εντοπίσουμε την πραγμάτωση των συγκεκριμένων διαφορών και την αντιμετώπισή τους.

6. Επιπλέον, το πρωτότυπο κείμενο William S. Burroughs (2015) *Naked Lunch*: *The Restored Text.* London: Penguin Group εμφανίστηκε σε μια ιδιαίτερα ταραγμένη περίοδο, μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπου όλες οι χώρες βρίσκονταν σ' ένα πολύ ιδιαίτερο μεταβατικό στάδιο. Συνεπώς, εντοπίστηκαν αρκετά πολιτισμικά στοιχεία συνδεδεμένα με τις πεποιθήσεις, τις αξίες και το περιβάλλον εκείνης της περιόδου που δυσκολεύουν αρκετά το έργο του μεταφραστή.

7. Με βάση τα ανωτέρω συμπεράσματα, θεωρούμε πως μπορούμε να αποφανθούμε ότι η μετάφραση ενός λογοτεχνικού έργου, με σαφείς και έντονες πολιτισμικές αναφορές, όπως το *Naked Lunch,* μας επιτρέπει να διερευνήσουμε με πρακτικό τρόπο τη σημασία του πολιτισμού στη μεταφραστική θεωρία και πράξη. Όπως αναφέρει ο Newmark αν η γλώσσα και ο πολιτισμός ταυτίζονταν τότε η μετάφραση θα ήταν αδύνατη (Newmark, 1988: 95). Ακόμα και αν δεν

ταυτίζονται, μέσα από την πληθώρα των πολιτισμικών αναφορών στο *Naked Lunch*, είδαμε πώς ο πολιτισμός εκφράζεται έντονα μέσα από τη γλώσσα και πώς μπορούν να παρουσιαστούν οι αποκλίσεις δύο πολιτισμών μέσα από την αντιπαραβολή ενός πρωτοτύπου και των μεταφρασμάτων του.

5. Πηγές και βιβλιογραφία

Πηγές

Πρωτότυπο: Burroughs, W.S (2015) *Naked Lunch*: *The Restored Text.* London: Penguin Group (α' εκδ. 2001)

Μεταφράσματα

Μπάροουζ, Ο. (2004) *Γυμνό Γεύμα.* Μτφ: Γιώργος Γούτας. Αθήνα: Απόπειρα

Μπάροουζ, Γ. (2010) *Γυμνό Γεύμα: Το αποκατεστημένο κείμενο*. Μτφ: Γιώργος Μπέτσος, Αθήνα: Τόπος.

Βιβλιογραφία

Andersen, E.A (2009) *Out of the Closets and into the Courts*. Michigan: University of Michigan Press

Bassnett, S. (2011) *Reflections On Translation.* Bristol and Buffalo and Toronto: Multilingual Matters

Bassnett, S. & Lefevere, A. (1992) *Translation, History and Culture.* London and New York: Routledge

Bermann, S. & Wood, M. (2005) *Nation, Language, and the Ethics of Translation.* Princeton and Oxford: Princeton University Press

Even-Zohar, I. (1978) *Polysystems Theory.* Poetics Today 1(1-2, Autumn)

Gentzler, E. (1993) *Contemporary Translation Studies.* London and New York: Routledge

Griffin, E. (1989). *A First Look at Communication Theory: Proxemic Theory of Edward Hall.* New York: McGraw-Hill Companies

Hall, E.T (1966) *The Hidden Dimension.* New York: Doubleday

Hall, E.T (1976) *Beyond Culture.* New York: Doubleday

Halliday, M.A.K & Hasan, R. (1989) *Spoken and Written Language*. Oxford: Oxford University Press

Hanley, J.H. (1999). Beyond the tip of the iceberg: Five stages toward cultural competence: Reaching today's youth. The Community Circle of Caring Journal, 3(2)

Hermans, Th. (ed.) (1985) *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*. London: Croom Helm.

Hofstede, G. (2011). *Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context.Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1).https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014

Holz-Mänttäri, J. (1984). *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Hornby, A. S. & Cowie, A.P. (1994) *Oxford Advanced Learner's Dictionary Of Current English*. Oxford: Oxford University Press.

House, J. (2016) *Translation As Communication Across Cultures.*London and New York: Routledge

Johnson, D. (2004). *The Lavender Scare*. Chicago: The University of Chicago Press.

Justo, M. J. & Seruya, T. (2016) *Rereading Schleiermacher: Translation, Cognition and Culture.* Berlin: Springer

Katan, D. (1999) *Translating Cultures*. Manchester: St Jerome Publishing

Kuhiwczak, P & Littau, K. (2007) *A Companion To Translation Studies.*Clevedon and Buffalo and Toronto: Multilingual Matters

Μπατσαλιά, Φ. & Σελλά-Μάζη, Ε. (2010) *Γλωσσολογική προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Munday, J. (2008) *The Routledge Companion to Translation Studies.*London and New York: Routledg

Newmark, P. (1981) *Approaches to Translation*. Oxford and New York: Pergamon

Newmark, P. (1988) *A Textbook of Translation.* Hemel Hempstead: Prentice Hall.

Nida, E.A. (1964) *Towards a Science of Translating*. Leiden: E.J. Brill

Nida, E. A. (2002) *Contexts in Translation.* Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins

Nord, C. (1991) *Scopos, Loyalty, and Translational Conventions*. Target 3(1), 91-109.

Pym, A., Schlesinger, M., Jettmarová, J. (2006) *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting.* Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins

Reiss, K. & Vermeer, H. J. (2014) *Towards a General Theory of Translational Actions. Skopos Theory Explained.* London and New York: Routledge

Rowley, M.B (2007) *Moonshine!* New York: Lark Books

Schleiermacher, F. (1813/1992) «On the different methods of translating» στο R. Schulte και J. Biguenet (επιμ.) (1992)

Snell-Hornby, M. (2006) *The Turns of Translation Studies.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins

Schulte, R. & Biguenet, J. (1992) *Theories of Translation, An Anthology of Essays from Dryden to Derrida,* Chicago & London: University of Chicago Press.

Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins

Trompenaars, F. (1993) *Riding the Waves of Culture.* London: The Economist Books

Venuti, L. (1995) *The Translator's Invisibility.* London and New York: Routledge

Venuti, L. (2000) *The Translation Studies Reader.* London and New York: Routledge

Vinay, J.-P. & Darbelnet, J. (1958). *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. Paris: Didier.

Λεξικά

Encyclopedia Britannica. (2017). *Encyclopedia Britannica*. [online] Available at: https://www.britannica.com/

Etymonline.com. (2017). *Online Etymology Dictionary*. [online] Available at: http://etymonline.comGreek-language.gr. (2017).

Λεξικό της κοινής νεοελληνικής. [διαδικτυακά] Διαθέσιμο στο: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html

Longman Dictionary Of Contemporary English. 2005. Harlow: Pearson Longman

Merriam-webster.com (2017) *Definition of REDNECK*. [online] Available at: https://www.merriam-webster.com/dictionary/redneck.

Μπαμπινιώτης, Γ. (2004) *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας.* Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας

Oxford Dictionaries | English. (2017). *Day of the Dead | Definition of Day of the Dead in English by Oxford Dictionaries*. [online] Available at: https://en.oxforddictionaries.com/definition/day_of_the_dead.

Oxford Dictionaries | English. (2017). *doughboy | Definition of doughboy in English by Oxford Dictionaries*. [online] Available at: https://en.oxforddictionaries.com/definition/doughboy

Slang.gr. (2017). *σπρέχεν - SLANG.gr*. [online] Available at: https://www.slang.gr/lemma/13429-sprexenStavropoulos, D.N. & Hornby, A.S (2005) *Oxford English-Greek Learner's Dictionary.* Oxford: Oxford University Press

Ακαδημία Αθηνών (2016) *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Σύνταξη- Επιμέλεια: Χριστοφ. Χαραλαμπάκης. Αθήνα: Το Βήμα.

6. Γλωσσάριο

	Περιβάλλον	
Πρωτότυπο	Μετάφρασμα Α'	Μετάφρασμα Β'
Moonshiners (σελ. 48)	Χωριάτες απ' το Νότο που ίσως και να παρασκευάζουνε παράνομο ουίσκι (σελ. 80)	Τύποι με παράνομα αποστακτήρια ουίσκι που τα δουλεύουν μόνο νύχτα (σελ. 71)
Stetsons (σελ. 48)	τσόχινα πλατύγυρα καπέλα (σελ. 80)	Στέτσον (σελ. 71)
Red Necks (σελ. 106)	Βλαχοχωριάτες απ' το Νότο (σελ. 154)	Βλαχαδερά από τον Νότο (σελ. 142)
Levis (σελ. 106)	Levis (σελ. 154)	τζιν (σελ. 142)
Nigra (σελ. 106)	Αράπακα (σελ. 154)	Νέγρο (σελ. 142)
Indian summer day (σελ. 178)	Μέρα Καλοκαιριού που δεν λέει να τελειώσει (σελ. 245)	ηλιόλουστη φθινοπωρινή μέρα (σελ. 230)
	Συμπεριφορά	
Πρωτότυπο	Μετάφρασμα Α'	Μετάφρασμα Β'
juncture (σελ. 28)	τώρα που τα βρήκε σκούρα (σελ. 53)	Κι εκείνη τη στιγμή (σελ. 46)
it costs (σελ. 28)	θα κοστίσει (σελ. 53)	θα τα στάξεις (σελ. 46)
Drag Alley (σελ. 28)	Το Περιβόλι της Μιζέριας (σελ. 53)	Οδός Ανίας (σελ. 46)
No overt homosexuality (σελ. 31)	Μη εκδήλωση φανερής ομοφυλοφιλίας (σελ. 58)	Παντελής απουσία απροκάλυπτης ομοφυλοφιλίας (σελ. 50)
conceivable behavior (σελ. 31)	πιθανός τρόπος συμπεριφοράς (σελ. 58)	συμπεριφορά η οποία δεν επιδέχεται νοητικής σύλληψης (σελ. 50)
Insh' Allah (σελ. 31)	Ινσαλλάχ (σελ. 58)	Ινς Αλλάχ (σελ. 50)
giving up control (σελ. 179)	μην και τους φύγει ο έλεγχος (σελ. 247)	απώλειας ελέγχου (σελ. 231)
	Στρατηγικές	
Πρωτότυπο	Μετάφρασμα Α'	Μετάφρασμα Β'
just (σελ. 5)	δίκαιος και στην ώρα σου ακριβής (σελ. 24)	αδέκαστος (σελ. 18)
arbitrary (σελ. 5)	αυθαίρετος και ασυνεπής (σελ. 24)	αυθαίρετος (σελ. 18)
Day of the Dead (σελ. 18)	Ημέρα των Νεκρών (σελ. 40)	Η Ημέρα των Νεκρών (σελ. 33)
blasted (σελ. 18)	φάγανε λάχανο (σελ. 40)	φάγανε (σελ. 33)
bookie (σελ. 18)	στοιχηματζή (σελ. 40)	μπούκη (σελ. 33)
little changeling (σελ. 71)	μικρό νεραϊδοπαίδι (σελ. 110)	μούλικο πιτσιρίκι (σελ. 100)
Nigra (σελ. 71)	βλαστάρι Αράπακα (σελ. 110)	αυτό το κατάμαυρο δεν είναι δικό μου (σελ. 100)
Old Army Game (σελ. 71)	Η γνωστή Παλιοκομπίνα (σελ. 110)	παλιό στρατιωτικό κόλπο (σελ. 100)
Pea under the Shell (σελ. 71)	Το μπιζέλι κάτω από το τσόφλι (σελ. 110)	Σαν να παίζεις τον παπά (σελ. 100)

	Αξίες	
Πρωτότυπο	Μετάφρασμα Α'	Μετάφρασμα Β'
uptown A train (σελ. 1)	Α, το τρένο για τις πάνω μεριές της πόλης (σελ. 21)	το τρένο για τα βόρεια (σελ. 15)
Ivy League (σελ. 1)	ακριβά σχολεία (σελ. 21)	με γαλλικά και πιάνο (σελ. 15)
advertising exec type (σελ. 1)	ο τύπος του στελέχους διαφημιστικής (σελ. 21)	στέλεχος διαφημιστικής εταιρείας (σελ. 15)
fruit (σελ. 1)	αδελφή του ελέους (σελ. 21)	πουστάκος (σελ. 15)
importuning (σελ. 20)	παρενόχληση (σελ. 43)	παρενόχληση (σελ. 37)
	Πεποιθήσεις	
Πρωτότυπο	Μετάφρασμα Α'	Μετάφρασμα Β'
Dead Coon (σελ. 36)	Ψοφαράπας (σελ. 36)	Ψητών Αράπηδων (σελ. 56)
Blackest Dirt (σελ. 36)	Τα Πιο Μαύρα Σκουπίδια (σελ. 36)	Οι πιο Κατάμαυροι Αραπάδες (σελ. 56)
Nigger (σελ. 36)	Αράπη (σελ. 36)	Σκυλάραπα (σελ. 56)
do a fake Chinese spiel (σελ. 93)	σπρεχάρει σε ανύπαρκτη κινεζική (σελ. 138)	ένα νουμεράκι στα ψευτοκινεζικά (σελ. 127)
kill you (σελ. 93)	να σου πέσουν τα δόντια από τα γέλια (σελ. 138)	δεν θα σας μείνει άντερο (σελ. 127)
casualties (σελ. 93)	στόιχισαν τη ζωή σε (σελ. 138)	θύματα (σελ. 127)
gooks (σελ. 93)	σχιστομάτηδες χαμούρες (σελ. 138)	σχιστομάτηδες (σελ. 127)
C (σελ. 55)	Κάππα (σελ. 88)	κόκα (σελ. 79)
Eukodol (σελ. 55)	Eukodol (σελ. 88)	Γιουκοδόλ (σελ. 79)
junk (σελ. 55)	πρέζα (σελ. 88)	πρέζα (σελ. 79)
to concoct some really evil shit (σελ. 55)	και θα σας φτιάξουν πράμα που σκοτώνει (σελ. 88)	θα παραλάβεις κέρατο με τα όλα του (σελ. 79)
	Ταυτότητα	
Πρωτότυπο	Μετάφρασμα Α'	Μετάφρασμα Β'
cracks wise (σελ. 53)	και να πετάξει την εξυπνάδα (σελ. 86)	θα κάνει τον έξυπνο (σελ. 77)
GI (σελ. 53)	φανταράκι (σελ. 86)	φαντάρος (σελ. 77)
Doughboy (σελ. 53)	πεζικάριος του πρώτου Παγκοσμίου (σελ. 86)	πεζικάριος του '10 (σελ. 77)
Oh say do that Star-Spangled Banner yet wave (σελ. 54)	Ω, πες μου κυματίζει ακόμα το Λάβαρο εκείνο, το Αστροστολισμένο (σελ. 87)	Oh say do that Star-Spangled Banner yet wave (σελ. 77)
O'er the land of the FREEEEEEEEEEE (σελ. 54)	Στης ΛΕΥΤΕΡΙΑΑΑΑΑΑΑΣ τον τόπο (σελ. 87)	O'er the land of the FREEEEEEEEEEE (σελ. 77)
stomp out (σελ. 88)	λιανίσουμε (σελ. 131)	ξεσκίσουμε (σελ. 119-120)
Un-American (σελ. 88)	Δεν είναι πράγματα για την Αμερική μας αυτά (σελ. 131)	πατριώτης, σου λέει μετά (σελ. 119-120)
crittah (σελ. 88)	σίχαμα (σελ. 131)	απολειφάδι (σελ. 119-120)
corn (σελ. 88)	ουίσκι σπιτικό (σελ. 131)	ουίσκι από καλαμπόκι (σελ. 119-120)

uppity Nigra (σελ. 88)	Αράπηδες που μιλάν για δικαιώματα (σελ. 131)	σκυλάραπες που βγάζουν γλώσσα (σελ. 119-120)